อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายแพทย์สมัย สาระคุณ

อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร.อ. นายแพทย์สมัย สาระคุณ

ณ ฌาปนสถานกองทัพอากาศ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

วันอาทิตย์ ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐

เวลา ๑๗.๐๐ น.

คำปรารภ

เนื่องในมรณะกรรมของนายแพทย์สมัย สาระคุณ ข้าพเจ้าและบุตรธิดา มีความเห็นพ้องกันว่า ควรพิมพ์หนังสือขึ้นเป็นที่ระลึกสำหรับญาติมิตรสักเล่มหนึ่ง

โดยมุ่งหวังจะให้เกิดประโยชน์ ในทางสร้างสันติสุขขึ้นแก่จิตใจของท่านผู้อ่านทุกท่าน กุศลใด ๆ อันเกิดแต่เจตนาอันบริสุทธิของข้าพเจ้าและบุตรธิดา รวมทั้งประโยชน์ที่จะบังเกิดแก่ผู้อ่าน ขออุทิศแด่นายแพทย์สมัย สาระคุณ ผู้วายชนม์ ขอดวงวิญญาณของคุณพ่อของลูก ๆ จงได้รับรู้ในคำอธิษฐานของข้าพเจ้า และดำเนินไปในทิศทางอันชอบในสัมปรายภพโดยสมควรแก่คติวิสัยเถิด.

ลิลิต สาระคุณ

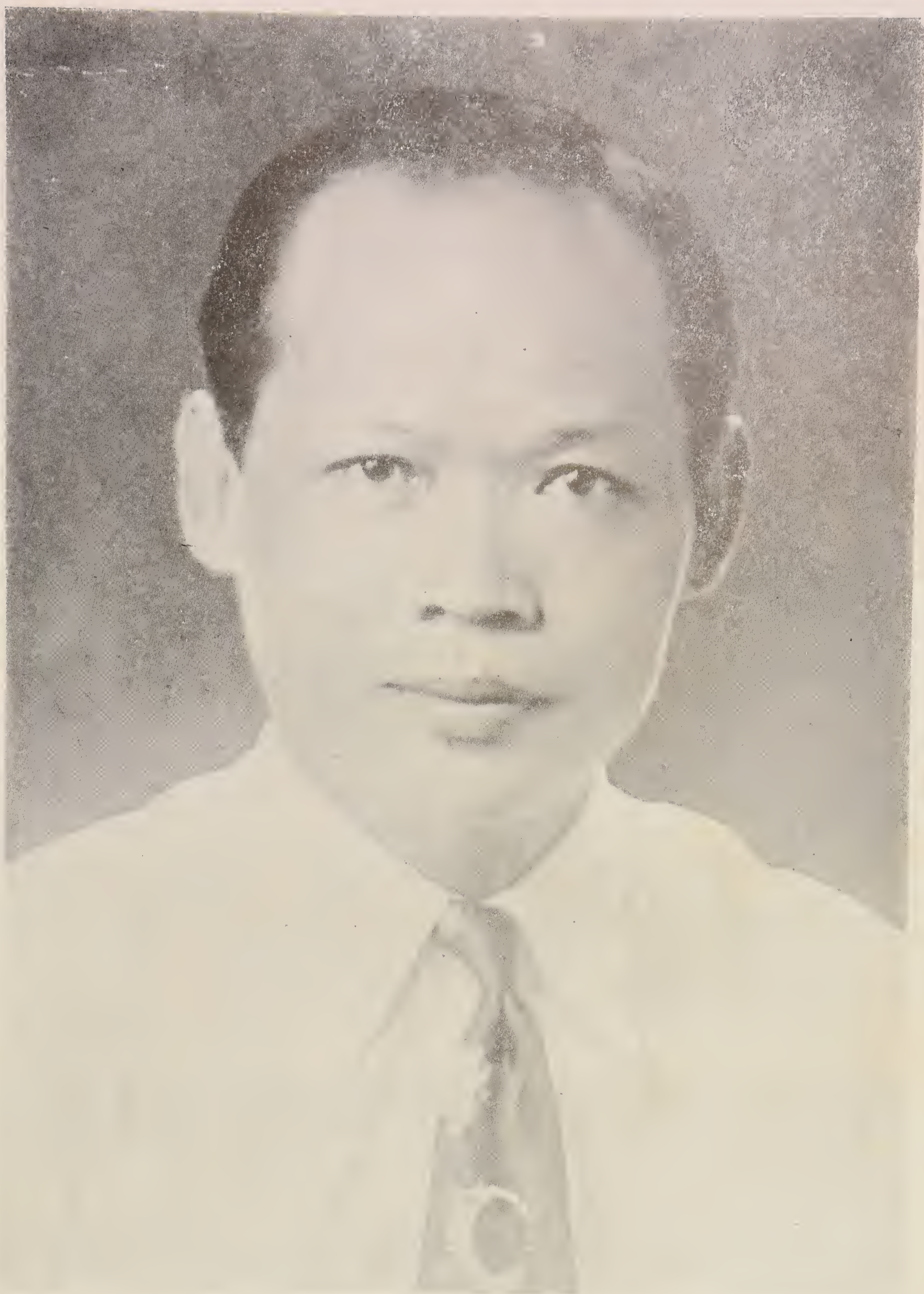
(ภรรยา)

ร.อ. นายแพทย์สมัย สาระคุณ

ชาตะ วันพุธที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔

มรณะ วันพฤหัสบดีที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙

ศิริรวมอายุได้ ๖๔ ปี ๗ เดือน ๑๔ วัน

ประวัติ

ร.อ. นายแพทย์ สมัย สาระคุณ

กำเนิด เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ตรงกับวันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีกุน ที่ตำบล สะแกกรัง อ. เมือง จังหวัดอุทัยธานี เป็นบุตรคนที่สอง ของนายเยื่อ สาระคุณ และคุณแม่เกสร สาระคุณ (รัตนวราหะ)

การศึกษา ร.ร. ที่จังหวัดอุทัยธานี

ร.ร. กล่อมพิทยากร

ร.ร. บพิตรภิมุข	พ.ศ. ๒๔๖๗—๒๔๗๑
ร.ร. วัดเทพศิรินทราวาส	พ.ศ. ๒๔๗๑—๒๔๗๔
นิสิตคณะวิทยาศาสตร์ จุฬา ฯ	พ.ศ. ๒๔๗๔—๒๔๗๕
นิสิตแพทย์ศิริราช	พ.ศ. ๒๔๗๕—๒๔๗๙

ได้รับเหรียญเงินหมั่นเรียน

การกีฬา ได้รับเสื้อและหมวกสามารถ และเหรียญเงินลงยา ในกีฬาฟุตบอลล์ พ.ศ. ๒๔๗๒—๗๓ ทำสถิติวิ่ง ๔๐๐ เมตร ของกระทรวงธรรมการได้เสื้อสามารถกีฬารักบี้ ของ ส.จ.ม. พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ซองบุหรี่เงินชนะเลิศวิ่ง ๘๐๐ เมตรชาย เป็นผู้แทนทีมฟุตบอลล์ และรักบี้ของคณะแพทย์ศาสตร์ตลอดสมัยที่ศึกษาอยู่

การงาน

เป็นแพทย์สังกัดกองทัพบกไทย	พ.ศ. ๒๔๘๐—๒๔๘๙
สังกัดกองพลอุบล ในกรณีพิพาท	
กับอินโดจีน ออกราชการสนาม	พ.ศ. ๒๔๘๓
สังกัดกองพลสุรินทร์	พ.ศ. ๒๔๘๔
ได้รับเหรียญชัยสมรภูมิ	พ.ศ. ๒๔๘๔
ราชการสนามยึดดินแดนพระตะบอง	พ.ศ. ๒๔๘๔

ราชการสนาม ในสงครามมหาเอเซียบูรพา ร่วมรบกับญี่ปุ่น พ.ศ. ๒๔๘๔
ได้พระราชทานเหรียญเบญจมาภรณ์ช้างเผือก พ.ศ. ๒๔๘๕
เป็นผู้บังคับหน่วยทหารพักฟื้น รพ. เสรีเริงฤทธิ์ พ.ศ. ๒๔๘๖
ราชการสนามยุทธภูมิ เชียงตุง พ.ศ. ๒๔๘๘
ลาออกจากราชการ เปิดคลีนิคส่วนตัว พ.ศ. ๒๔๘๙
นายแพทย์ใหญ่ขององค์การ ร.ส.พ. พ.ศ. ๒๕๐๒
ศึกษาและดูงานโดยได้รับทุน Colomdo ณ ประเทศนิวซีแลนด์ พ.ศ. ๒๕๐๕
ครบอายุราชการ พ.ศ. ๒๕๑๕

ชีวิตสมรส สมรสกับแพทย์หญิง ลิลิต สาระคุณ (กรเณศ) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ โดยมีรองผู้บัญชาการทหารบก คือ พ.อ. หลวงพรหมโยธี เป็นเจ้าภาพ ครองชีวิตสมรสยาวนานถึง ๓๖ ปี ๓ เดือน ๓๒ วัน ให้กำเนิดบุตรและธิดารวมกัน ๕ คน

๑. นายแพทย์ เฉลิมพงศ์ สาระคุณ เป็นผู้เชี่ยวชาญทางศัลยกรรมดวงตาจากสหรัฐ ฯ
๒. นายพงศ์ชัย สาระคุณ อาชีพค้าขาย
๓. นายชัยธวัช สาระคุณ วิศวกรโยธา
๔. แพทย์หญิงรัชนี ชื่นสำราญ เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านวิสัญญีแพทย์
๕. นายวีระพันธ์ สาระคุณ อาชีพค้าขาย

(บุตรธิดาทุกคนยังมีชีวิตอยู่)

ชีวิตหลังเกษียณอายุ
และก่อนมรณกรรม

ไม่ชอบออกงานสังคมใด ๆ ใช้เวลาส่วนมากกับกล้วยไม้ และเขียนหนังสือ ได้ลงตีพิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ หลายเรื่อง เช่นเรื่อง 'อุบัติเหตุบนท้องถนน', 'ประเทศที่ไม่มีตำรวจ', 'ทำไมจึงหลงกล้วยไม้' 'Mr & Mrs Crchid' เป็นต้น ในบั้นปลายของชีวิตได้เริ่มหันมาศึกษาธรรมะ และได้เห็นคุณประโยชน์ของพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงกับบ่นเสียดายชีวิตที่แล้ว ๆ มาที่ไม่ได้ให้ความสนใจในศาสนาเท่าที่ควร ได้เขียนบันทึกไว้ก่อนถึงแก่กรรมด้วย ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์นี้ด้วย

สุขภาพเมื่อหลังเกษียณอายุ ดีมากอ้วนท้วนสมบูรณ์และแข็งแรง ตลอดมา จนกระทั่งราวปลายเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ จึงได้ตรวจพบว่าเป็นมะเร็งที่ปอด ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการอวสานต์แห่งชีวิต ผู้ป่วยต้องต่อสู้กับความทุกข์อย่างใหญ่หลวง เพราะมรณะกาลคืบคลานเข้ามาทุกวัน ๆ พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเพิ่งชำแรกลงในใจของผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยสละสิ่งต่าง ๆ อันหนักอึ้ง คือความผูกพันในญาติมิตรและโลกียทรัพย์ลงได้อย่างน่าพอใจ ได้รับการปรณนิบัติจากภรรยาคู่ยาก บุตรคนที่สองและบุตรสะใภ้อย่างใกล้ชิด ขณะป่วยหนัก ได้เปิดเทป ธรรมบรรยายของภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบฟังแก้เหงาขณะรักษาตัวตลอดมา

ในที่สุดเมื่อวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙ สังขารอันปรุงแต่งอยู่ด้วยธาตุทั้งหกก็ถึงการสลาย ทรงอยู่ไม่ได้ตามธรรมดา ลมหายใจเริ่มอ่อนลงและดับไปในที่สุด เมื่อเวลา ๑๐.๓๐ น. ที่ ร.พ. ศิริราช ด้วยอาการอันสงบนิ่ง.

ไว้อาลัย

มัจจุราชขาดการุณทารุณจิตต์
สุดลิขิตอักษรตอนตักษัย
รีบปลิดปลดชีวาแสนอาลัย
โอ้สมัยถึงคราแล้วต้องแคล้วกัน

จากทั้งลูกทั้งเมียทั้งญาติมิตร
ตามลิขิตมฤตยูผู้ห้าวหาญ
ไม่สามารถสู้โรคภัยที่เป็นมาร
มาเผาผลาญชีวาตม์ให้ขาดลง

ทั้งลูกแม่รันทดท้วงชีวิตพ่อ
พนมกรวอนขอต่อสักหน
กรุณาอย่างเพิ่งพร่าไปในบัดดล
มะเร็งร้ายไม่ยินยลในคำวอน

หน้าพ่อขาวราวผ้าที่ปูไว้
ลมหายใจเริ่มอ่อนผ่อนเบาหาย
พอ ๒ กันยา ฟ้ารุ่งก็ทอดกาย
สายหน่อยจึงมลายไม่ไหวติง

ขอพ่อจงสู่สวรรค์บนชั้นฟ้า
กุศลพาพ่อสุขทุกสถาน
วิญญาณพ่อจงสันติในวิมาน
จงทะยานทางวิมุติหลุดพ้นเอย.

แม่และลูก ๆ

ธรรมนอกวัด

โดย นายแพทย์สมัย สาระคุณ

ผมเพิ่งมารู้สึก ที่ปล่อยให้เวลาศูนย์เปล่า ที่ไม่ได้เข้าหาศาสนา (พุทธ) เสีย จนวัยล่วงมาถึง ๖๐ จะอ้างว่าไม่มีเวลานั้น เป็นเรื่องไร้เหตุผล แต่เป็นเพราะสามัญสำนึกที่ผิด ๆ ของผมเอง จึงได้เสียโอกาสของชีวิตไปอย่างน่าเสียดาย สุดที่จะพรรณา

ผมคิดของผมเองว่า ศาสนา ก็คือการสอนให้เป็นคนดีก็เมื่อผมก็เป็นคนดี (คิดเอาเอง) อยู่แล้ว มีโอกาสได้ศึกษาดี จนเป็นบัณฑิตในสาขาวิชาชีพที่ทั่วโลกยกย่อง เพราะฉะนั้นจึงมองไม่เห็นว่า ผมจะมีความจำเป็นประการใด กับศาสนา

เพราะบุตรชาย คนที่ ๓ ของผมโดยแท้ โดยเขาเกิดศรัทธาเข้าบวชตามประเพณีนิยมแบบไทย ๆ ของเรา และในชั่วระยะเวลาอันสั้นของพรรษาเดียว ของการเป็นสมณเพศ เขาได้เอาจริงเอาจังกับการศึกษาข้อธรรม ทุ่มเทเวลาอยู่กับการอ่านศึกษาพระไตรปิฎก

เมื่อเขาพ้นจากสมณเพศแล้ว ก็ได้มีโอกาสพูดคุยกันถึงเรื่องของศาสนา ความเลื่อมใสต่อศาสนาของบุตร ในวัยที่เขาควรจะทุ่มเทอย่างลุ่มหลงต่อวิชาชีพของเขา สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นต่อผมด้วย

จากหนังสือธรรมเล่มแรก ที่บุตรของผมจัดมาให้ผมคือ 'คู่มือมนุษย์' ของท่านพุทธทาสภิกขุ เพราะหนังสือธรรมะเล่มนี้ และเป็นเล่มแรกที่ผมได้อ่าน ที่สร้างศรัทธาให้ผมอย่างจริงจัง ที่ทำให้ ผมต้องเสียดายเวลาที่ได้ปล่อยให้ ศูนย์เปล่าไปอย่างมากมายอย่างสุดที่จะพรรณา ทำให้ผมรู้สึกว่า ตำราเรียนแห่งวิชาชีพของผม ซึ่งผมพออนุมานว่าจำนวนเล่มที่ได้อ่านมานั้นถ้าจะวางเรียงซ้อนกันก็คงจะเลยศีรษะตนเอง ซึ่งผมได้รู้สึกตำราเหล่านั้นราคาเล่มละหลาย ๆ ร้อยบาท จำนวนนับสิบ ๆ เล่มเหล่านั้น เมื่อได้อ่านและศึกษาแล้ว ก็ไม่ยากจนเกินสมควรที่จะนำมาปฏิบัติ แต่หนังสือธรรมะ เรื่อง คู่มือมนุษย์ ราคา

จำหน่ายเพียงเล่มละ ๓ บาท ๕ บาทนี้ ทรงคุณค่าสูงกว่าตำราทั้งหลายที่ผมได้ผ่านมาแล้วทั้งหมด เป็นประทีปที่สว่างไสวของทุก ๆ ชีวิตแต่เหนือสิ่งอื่นใดก็คือ "ยากแสนยากที่จะนำมาใช้ปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์"

จากหนังสือนี้ เอากันแต่แก่นแท้ที่ผมพอจะขุดคุ้ยขึ้นมาได้ตามสติปัญญาของผมว่ากันอย่างย่นย่อที่เป็นแก่น ๆ ดังกล่าวแล้ว ก็คือผมได้รู้ว่า อะไร คือ มูลเหตุ อันเป็นวัฏฏสงสารของมนุษย์ ที่เวียนว่ายอยู่บนกองทุกข์ และอะไรคือเครื่องมืออันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา (พุทธ) ที่สามารถพิชิตความทุกข์เหล่านั้น หรือจนที่สุดจากการหลุดพ้นจากทุกข์อย่างสิ้นเชิงก็เป็นไปได้ เป็นการนิพพาน จากการศึกษาธรรมะนอกวัด ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ นี่คือคุณค่าอันสูงส่งของพุทธศาสนาซึ่งไม่มีในศาสนาอื่น

เครื่องมือของธรรมะ ที่จะพิชิตความทุกข์ ที่เกิดจากกิเลส ๓ ประการของมนุษย์อันได้แก่ กามตัณหา, ภาวะตัณหา (ความอยาก), และวิภาตัณหา (ความไม่อยาก) ก็คือ ศีล, สมาธิ, และปัญญา นี่เอง

เพียงท่านได้เริ่มมองเห็นประทีป คือ ศีล, สมาธิ และปัญญา ที่จะต่อสู้กับกิเลส ๓ ประการดังกล่าวแล้วอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ของมวลมนุษยโลก และเป็นมูลเหตุของความอลเวงวุ่นวายของโลกด้วย แล้วพอปฏิบัติตามได้บ้าง ท่านก็จะได้ชื่อว่า เป็นกัลยาณชน, ถ้าปฏิบัติตามได้สูงขึ้นไปอีก ท่านก็จะได้ชื่อว่า เป็นพระโสดาบัน, ถ้าสูงขึ้นไปอีกก็เป็น สกทาคามี, อนาคามี และจากคั่นนี้ ก็คือคั่นสูงสุด คือ นิพพาน ซึ่งท่านจะหลุดพ้นจากทุกข์อย่างสิ้นเชิง ทั้งในภพนี้และไม่มีภพต่อไปอีกสำหรับท่านที่จะเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร

เพราะฉะนั้น การที่ได้เกิดมาเป็นคนไทย ภายใต้พุทธศาสนา จึงควรถือเป็นชาติกำเหนิดที่มีโชคในวิถีทางของชีวิตดีกว่าและพิเศษกว่าชาติอื่น ๆ เพราะฉะนั้นถ้าท่านมิได้ใช้โอกาสพิเศษของชาติกำเหนิดที่เป็นคนไทย เพื่อใช้ศาสนาให้บังเกิดผลดีอย่างจริงจังได้ต่อชีวิตของท่าน ก็เท่ากับเสียชาติที่ได้เกิดมาเป็นคนไทย

แก่นแท้ของพุทธศาสนา ที่ชี้ให้เราได้เห็นถึงความทุกข์ของมวลมนุษยชาติ ตลอดจนความโกลาหลอลเวงวุ่นวายนานานับประการของของโลกนั้น มีที่มาจาก กิเลส ๓ ประการ คือ กามตัณหา, กิเลสแห่งความอยาก และกิเลสแห่งความไม่อยากนั่นเอง ที่บันดาลให้มนุษย์เวียนว่ายอยู่บนกองทุกข์ อันเป็นวัฏฏสงสาร

ขอให้ท่าน คิดออกไปเอง ก็จะมองเห็นได้ว่า กิเลสทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นมารแห่งความผาสุกแห่งชีวิตของท่าน ได้โดยไม่ยากเลย และอาจเป็นต้นเหตุ จากการเผาผลาญจิตใจให้ไม่เป็นสุขแล้ว จากขั้นเล็กน้อยนั้นแล้ว ก็ยังเป็นเหตุของความทุกข์ในระดับต่าง ๆ จนถึงขั้นรุนแรงถึงชีวิต, จากความสัปสนอลเวงของโลกไปจนถึงประหัสประหาร (สงคราม) กัน เพียงแต่ความอยาก ประการเดียว ก็อาจบันดาลให้ชีวิตของท่านเป็นไปในแบบที่เรียกว่า "กลางคืนเป็นควัน กลางวันเป็นไฟ" ได้ แม้แต่ยามจะพักผ่อนหลับนอน เจ้ากิเลสก็จะตามเผาท่านมิให้ได้หลับ ตื่นขึ้นก็กะเสือกกะสนผจญทุกข์ไปกับกิเลสนั้น ๆ ตั้งแต่กระยาจกจนถึงพระราชา ก็วุ่นวายอยู่กับความทุกข์จากกิเลสด้วยกันทั้งนั้น

ศาสนาพุทธ สามารถพิชิต ความทุกข์อันเนื่องมาจากกิเลสเหล่านี้ได้อย่างจริงจัง ส่วนจะพิชิตได้มากได้น้อยหรือสามารถได้อย่างสิ้นเชิง คือ นิพพาน นั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จากหนังสือธรรมะเล่มแรกที่ผมได้อ่าน ซึ่งมีราคาจำหน่ายเพียงเล่ม ๓ บาท ๕ บาทนี้ ทรงคุณค่าต่อชีวิตอย่างประมาณค่ามิได้ แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นตำราที่ยากเย็นแสนเข็ญต่อการที่จะปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งผิดกว่าตำราทางวิชาการราคาเป็นร้อยเป็นชั่งที่ผมได้ผ่านมาแล้วทั้งสิ้น โดยผมอยากจะกล่าวเน้นว่า ตำราต้น ๆ ที่มีราคาจำหน่ายสูงเหล่านั้น แม้จะรวมกันหลาย ๆ สิบ หลาย ๆ ร้อยหรือหลาย ๆ พันเล่มก็ยังเปรียบกันไม่ได้เลยในทางคุณกับหนังสือธรรมะ ราคาเพียง ๓ บาท ๕ บาท ที่เป็นหนังสือธรรมเล่มแรกที่ผมได้อ่าน และกำลังถอดสาระที่เป็นแก่นมาเล่าสู่ท่านผู้อ่านอยู่ ณ บัดนี้

ศีล, สมาธิ, และปัญญา สามารถที่จะพิชิต กิเลสให้มนุษย์ ได้ผ่อนคลายจากความทุกข์ และจนระดับพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง คือ นิพพาน นั้น เป็นความมหัศจรรย์ของพุทธศาสนา ที่ไม่มีศาสนาใดเทียมเท่า

ผู้เขียน ซาบซึ้ง และศรัทธา คำจำกัดความคำว่า "ศีล" ของท่านพุทธทาส เพราะสั้นจำง่าย แต่มีความหมายต่อการปฏิบัติอย่างท่วมท้น โดยท่านให้คำจำกัดความตามดังนี้คือ "อย่าปฏิบัติการใด ๆ ที่จะทำความเดือดร้อนมาสู่ตนเอง, และอย่าปฏิบัติใด ๆ ที่จะเป็นการนำความเดือดร้อนต่อผู้อื่น"

การเข้าหา สมาธิ, และปัญญา จำเป็นต้องมีศีลเป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตใจให้อ่อนลมุลละไมเสียก่อน ถ้าสามารถปฏิบัติ ศีล ตามคำจำกัดความของท่านพุทธทาสตามที่กล่าวถึงได้ จิตใจของท่านก็จะมีแต่ปีติ, อ่อนลมุลละไม พร้อมที่เข้าหา สมาธิ และปัญญาเป็นอันดับต่อไป

ความหมายของ 'สมาธิ' ก็คือ การเอาชนะจิตใจนั่นเอง ซึ่งผู้เขียนได้ปรารภไว้แต่ต้นว่า เป็นข้อธรรมที่ทรงคุณค่า แต่ยากแสนยากที่จะปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์

และก็เพราะความยากของการสร้างเสริม 'สมาธิ' คือ การเอาชนะใจตนเองนี่แหละ คือ ที่มาของ 'วิปัสสนา' ซึ่งจะเป็นวิธีการที่จะเอาชนะจิตใจได้เป็นคั่น ๆ ไป และก็นี่แหละที่เป็นจุดศรัทธา รวมทั้งชาวต่างประเทศที่ได้ศึกษาธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ก็ล้วนแต่ใฝ่ในการบำเพ็ญวิปัสสนาที่จะสร้างเสริม สมาธิ คือการเอาชนะจิตใจ เพื่อการได้พบกับสิ่งที่เรียกว่า ความสุขอันแท้จริงของมนุษยชาติ ก็คือชนะใจตนเอง ห่างไกลจากกิเลส คือที่มาแห่งทุกข์ หรือความสุขจอมปลอมนั่นเอง

เพียงแต่ท่านจะได้เข้าหา ศีล, สมาธิ, และปัญญา และพอปฏิบัติตามได้บ้าง ท่านก็จะเป็นคนดีของสังคม, เป็นคนกล้าหาญต่อเหตุการณ์, และเป็นคนไม่เคร่งเครียดต่อชีวิต สะบาย, เบา, ปีติ, มีสุข แม้ท่านจะไม่ยินดียินร้ายอย่างลุ่มหลง แต่วิถีการงานของท่านก็มีแต่จะรุ่งเรือง ถ้าท่านปฏิบัติตามได้อย่างสิ้นเชิง นั่นก็คือการพ้นจากความทุกข์ คือนิพพาน ได้จากการศึกษาธรรมะนอกวัดด้วยประการฉะนี้.

● ขอนอบน้อมเศียรเกล้าคารวะแด่พระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์

ขอนอบน้อมเศียรเกล้าคารวะแด่ พระธรรมเจ้า อัน
พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวไว้ดีแล้ว

ขอนอบน้อมเศียรเกล้าคารวะ แด่ พระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี
ปฏิบัติชอบเป็นเนื้อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ●

● บางคนกล่าวว่าชีวิตคือการต่อสู้ เขาหยิ่งผยองในคำปฏิญาณอันนั้น การต่อสู้มีจุดมุ่งหมายอะไรเล่า ถ้าไม่ใช่เพื่อยุติการต่อสู้หรือเพื่อสันติธรรม

เมื่อธรรมชาติของความอยากมี อยากเป็น อยากไม่มี อยากไม่เป็น บีบคั้นเอามนุษย์ผู้ปฏิญาณตนเป็นนักสู้กลับออกแสวงหาตามความอยากนั้น ซึ่งเป็นลักษณะของการยอมจำนนโดยแท้ ผลของการยอมจำนนพ่ายแพ้ไม่ต่อสู้ คือความเติบใหญ่ของตัณหาไม่ต้องสงสัย เพราะตัณหาไม่ได้รับการต่อต้าน แต่ตรงข้ามกลับได้รับการส่งเสริมเลี้ยงดูให้อ้วนพี ความดิ้นรนกระวนกระวายเร่าร้อนเป็นทุกข์ คือลักษณะของตัณหา

มนุษย์หลงไหลเต็มไปด้วยอหังการ ว่าการยอมจำนนเป็นการต่อสู้อย่างไม่น่าเชื่อ และกลับเห็นว่าผู้ที่หันหน้าเข้าเผชิญกับความบีบคั้นของตัณหา เข้าต่อกรทำลายล้างตัณหาโดยตรง เป็นผู้พ่ายแพ้และหลีกเร้น อนิจจา มรรคาของมวลมนุษย์ !!! ●

● นิ้วที่ชี้ไปยังดวงจันทร์ มิใช่พระจันทร์
พ่วงแพที่ใช้ข้ามไปฝั่งโน้น มิใช่ฝั่งโน้น
พระธรรมบรรยายทั้งหลาย มิใช่พระนิพพาน ●

● คัมภีร์พระไตรปิฎกมิใช่คัมภีร์ที่พระพุทธเจ้าศึกษา ถ้าต้องการศึกษาคัมภีร์เล่มเดียวกับพระพุทธเจ้าต้องศึกษาที่ กายยาววาหนาคืบ ซึ่งประกอบด้วยสัญญา และใจนี้เท่านั้น ●

● สัมผัสในทวารทั้งหลายที่ปรุงแต่งอย่างอวิชชานำไปสู่สังสารวัฏฏ์ แห่งกองทุกข์

สัมผัสในทวารทั้งหลายที่รอบรู้ด้วยวิชชา ย่อมไม่ปรุงแต่ง คือความไม่ยึดมั่น ถือมั่น คือวิมุติภาพ คือ พระนิพพาน ●

ชีวิตกับพระธรรม

สรรพชีวิตทั้งหลายซึ่งมีปรากฏการณ์แสดงออกมาอย่างแปลกประหลาดต่าง ๆ นา ๆ ดิ้นรนมีบทบาทอยู่บนโลกนี้นั้น ล้วนมีความตายอยู่เบื้องหน้า มีความร้อนรนกระวนกระวายด้วยแรงตัณหา คือ ความอยากมี อยากเป็น อยากไม่มี อยากไม่เป็น เป็นพื้นฐานในชีวิตประจำวัน

ธรรมชาติอันเป็นทวารเปิดออกสัมผัสกับสรรพสิ่ง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นเอง ดูประดุจว่าเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ในชีวิต ทุกอย่างเริ่มจากที่นี่ การสะสมความจำได้หมายรู้ในอดีต ถูกบันทึกไว้ และแสดงตนออกมาเด่นชัดเมื่อมีเหตุเพียงพอ การปรุงแต่งของจิตหลังกระทบสัมผัส นำไปสู่การประกอบ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมทั้งหลายทั้งปวง ผลจากการประกอบกรรมทั้งหลายดังกล่าว คือความเคยชินและจำได้หมายรู้ถูกบันทึกไว้ และร่วมในการปรุงแต่งของจิต หลังกระทบสัมผัสครั้งต่อ ๆ ไป ความสืบต่อเป็นวงกลมของ กิเลส กรรม วิบาก กิเลส กรรม วิบาก ฯลฯ ดำเนินไปรอบแล้วรอบเล่าเคียงคู่ไปกับการปรุงแต่งทางกายภาพ จากอาหารเป็นอวัยวะน้อยใหญ่ เซลส์ต่าง ๆ ของอวัยวะตายลงทุกเวลานาที ขับถ่ายออกมาสู่บรรยากาศและพื้นดิน

ธรรมชาติของกายและจิตเคลื่อนคล้อยแปรไป แปรไปทุกเวลานาที ทิฏฐิ หรือความเห็นที่มีต่อสิ่งทั้งปวงของมนุษย์แต่ละคนก็แปรไป แปรไปด้วย และแตกต่างกันในแต่ละปัจเจกบุคคล

เมื่อทวารรับสัมผัสใดสัมผัสหนึ่งของเรา กระทบกับสิ่งภายนอก วิญญาณ คือความรู้ในทวารนั้นของเราบังเกิดขึ้น แต่ความรู้ดังกล่าวเราจะแน่ใจได้อย่างไรว่า รู้จัก

สิ่งที่มากระทบสัมผัสอย่างถูกต้องและเข้าใจกับภยันตรายในสิ่งนั้น เราเคยสังเกตุ ทารกไร้เดียงสาที่จ้องเขม็งไปยังเปลวไฟที่ลุกโพลงด้วยความพอใจ เพราะไม่รู้จักมันตามที่เป็นจริง เขาตะเกียกตะกายที่จะไขว่คว้าเอาให้ได้ เมื่อมารดาผู้เมตตา พยายามยื้อแย่งไม่ให้จับต้องเปลวไฟได้ตามปรารถนา ทารกนั้นก็จะแผดเสียงร้องด้วยความผิดหวังไม่พอใจ มนุษย์รู้จักชีวิตของตนในวิถีทางอันน่าฉงน เขาพากเพียรทุ่มเท แรงกาย แรงใจ แรงปัญญาทั้งหมด เหนื่อยยาก เคร่งเครียด อยู่กับการแสวงหาลาภโภคทรัพย์, ยศฐาบรรดาศักดิ์, เสียงสรรเสริญเยินยอ และความพอใจกับรสสัมผัสในทวารต่าง ๆ อย่างเอาเป็นเอาตาย ทั้ง ๆ ที่มันเป็นเหตุแห่งความกังวล, ดิ้นรน ทุกข์ยากในชีวิต ประจำวันโดยแท้เที่ยง เขาแสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุขปรนเปรอสิริระกายของเขา ทั้ง ๆ ที่สิริระกายนี้มันจะอกตัญญู ตอบแทนความพากเพียรของเราด้วยความแก่เจ็บและตาย ในอนาคตอย่างแน่นอน

เราจะต้องเริ่มต้นวิเคราะห์ ธรรมชาติของกายและจิตจริง ๆ จัง ๆ กัน ณ บัดนี้แล้วความเหน็ดเหนื่อยพากเพียรของเราให้ผลลัพธ์ที่น่าเวทนายิ่งนัก เราเคร่งเครียดวางแผนการณ์กับชีวิต ประดุจว่าเรากำลังจะตั้งรกรากอันถาวรอยู่บนโลกนี้ฉะนั้น ทั้ง ๆ ที่เราไม่อาจล่วงความแก่ เจ็บ และตายไปได้

เราหลงไหลงวยงงเห็นปานนั้น ยิ่งตั้งมั่นพากเพียรอยู่กับการแสวงหา ลาภ ยศ สรรเสริญ และกามคุณทั้งห้า ก็ยิ่งปลูกฝังนิสัยเห็นแก่ตัวจัดมากขึ้น ๆ ทุกวัน เมื่อเห็นแก่ตัวจัดก็เป็นคนขี้วิตกกังวล กลัวโน่นกลัวนี่ทั่วไปหมด เบียดเบียนตนเองอยู่ด้วยความต้องการเพิ่มขึ้น ๆ ไม่พอ ไม่พอ เหน็ดเหนื่อยกับการแสวงหาไม่หยุดยั้ง กังวลกับการเก็บรักษา ทุกข์ยากกับการสูญเสีย สิ่งที่อุตส่าห์จัดหามาเองตลอดเวลาเบียดเบียนวิวาท เมื่อกระทบกระทั่งแย่งชิงกับผู้อื่นซึ่งปรารถนาสิ่งเดียวกัน อย่างที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในสังคมที่มีการแสวงหาสิ่งเหล่านี้เป็นสรณะ

เมื่อเราท่านเห็นทุกข์โทษของการแสวงหาที่เป็นที่นิยมกันอยู่ในหมู่มนุษย์ดังนี้แล้ว เราจะหลีกเลี่ยงหรือไม่ เราควรจะนึกคิดอย่างไรต่อชีวิตนี้มีทางอื่นที่ประเสริฐ ที่จะพามนุษย์ชาติทั้งมวลไปสู่สันติสุข ชนิดที่ปราศจากทุกข์นิรันดรหรือไม่ เรามีความเห็นผิดต่อสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหรือไม่เพียงใด

ปัญหาต่าง ๆ เริ่มประดังขึ้นมาในห้วงความคิดของมนุษย์ที่เริ่มเห็นทุกข์โทษของโลกีย์วิสัยอย่างแจ่มชัด ความเจริญและเสื่อมในวิถีทางหรือ มรรคา ของชีวิตมนุษย์ เราควรตัดสินชี้ขาดกันด้วยสันติสุขที่เบ่งบานอยู่ในดวงใจ การที่มีความดับทุกข์เพิ่มขึ้น มีสันติสุขมากขึ้น คือความก้าวหน้าอย่างแท้จริงของมนุษย์ชาติ เพราะเรากำลังดำเนินเข้าหาจุดมุ่งหมายในใจของสรรพสัตว์ทั้งมวล แต่โลกปัจจุบันชี้ขาดความก้าวหน้าของโลกมนุษย์ด้วยการสร้างสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาจนเกินความจำเป็น เพื่อสนองตัณหาของมนุษย์ต้องแปลก, หรู และมาก ๆ เข้าไว้ เพื่อสนองความต้องการ แต่เขาไม่เคยสังเกตุพฤติกรรมของมนุษย์อย่างใกล้ชิด ในผลแห่งการผลิตวัตถุขึ้นมาและนิยมวัตถุนั้น ๆ เด็ก ๆ รุ่นหลัง ๆ เต็มไปด้วยความอยากมี, อยากเป็นใหม่ ๆ ซึ่งคนในโลกวัตถุนิยมหลงสร้างเอาไว้ให้ ธรรมชาติของความอยากที่ปรากฏอย่างไม่หยุดหย่อนและไม่มีขอบเขต ทำให้เขาเหล่านี้ป่วยทางวิญญาณเต็มไปด้วยความกระหายเร่าร้อน แต่มนุษย์กลับบัญญัติว่าเป็นความเจริญก้าวหน้าของโลกอย่างน่าเฉยตาเฉย ประธานาธิบดีริชาร์ดนิกสันเคยสะดุดความคิดเหล่านี้ เขากล่าวว่า "น่าประหลาดที่ประชาชาติอเมริกันอันยิ่งใหญ่ได้ก้าวหน้าไปทางวิชาการอย่างมากมายขนาดท่องเที่ยวไปยังดวงดาวได้ แต่ทำไมประชากรของเราจึงมีสถิติการเจ็บป่วยด้วยโรคประสาทเฉพาะจำนวนที่ติดต่อกับแพทย์มากกว่า ๓๐ % ไม่ต้องสงสัยว่า อีกไม่น้อยทีเดียว ที่ยังไม่ได้ติดต่อกับจิตแพทย์ ประชาชาติอเมริกันกำลังก้าวหน้าไปอย่างขมขื่นที่สุด" นี่คือถ้อยแถลงของท่านประธานาธิบดี

เราย้อนมาพูดถึงเรื่องภายในของแต่ละปัจเจกบุคคลกันดูบ้าง บางทีความลับทั้งหลายของชีวิตจะคลี่คลายออกมา เราทั้งหลายจะเห็นมรรคาอันประเสริฐที่ควรพากเพียรดำเนินไป และได้ผลคุ้มค่ากับความเหนื่อยยากของเราท่านทั้งหลาย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นครูผู้รู้แจ้งรู้จริงในความลับของชีวิต พระองค์ชี้ให้เห็นธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่าจิต ของมนุษย์ พระองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงความดิ้นรนกระวนกระวายของจิต ขณะอยากได้ อยากมี อยากเป็น อยากไม่ได้ อยากไม่มี อยากไม่เป็น เมื่ออยากก็ประกอบกรรม เมื่อประกอบกรรมก็ทำให้เกิด ผลจากการประกอบกรรมนั้นเป็นธรรมดา ซึ่งผลดังกล่าวปรุงแต่งให้เกิดความอยากอีก เมื่อเป็นดังนี้ ความพากเพียรแสวงหา

ก็เหนื่อยเปล่า เพราะดับทุกข์ไม่ได้เด็ดขาด การแสวงหากลายเป็นการสนับสนุนสร้างเสริมตัณหาให้เติบใหญ่ เพราะได้อาหารหล่อเลี้ยงดี ผู้มีความโลภ ได้รับการสนองตอบก็โลภมากขึ้น โลภเก่งขึ้น ผู้มีโทสะ ได้รับการสนองตอบ ได้ด่า ได้ทำร้าย ก็เคยชินที่จะโกรธเก่งขึ้น คล่องแคล่วขึ้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชี้เจาะจงลงไปที่ตัณหาว่าเป็นเหตุ เป็นสมุทัยแห่งทุกข์ทั้งมวล ความดับทุกข์หรือสันติสุขจะเกิดขึ้นได้เมื่อสิ้นตัณหาเท่านั้น พระองค์จะไม่สั่งสอนนอกเรื่องนอกราวให้เสียเวลา อุปมาเหมือนคนถูกลูกศรเสียบอกอยู่ทรมาณสาหัส เขาไม่ควรเรียนเรื่องอื่น เช่นเรียนว่าใครยิง, ยิงมาจากไหน, ลูกศรทำด้วยอะไร เป็นต้น แต่เขาควรจะเร่งด่วนที่จะเรียนวิธีถอนลูกศรออกจากอกเท่านั้น

ธรรมชาติของความอยาก ธรรมชาติของตัณหาก่อกำเนิดขึ้นมาในจิตของเราอย่างไรกัน เราจำต้องรู้จักมันให้ถี่ถ้วน จึงจะทำลายขะบวนการที่ตัณหาก่อตัวขึ้นมา พระพุทธเจ้าของเราเมื่อตรัสรู้ ก็ตรัสรู้เรื่องนี้ ภาษาวัด ๆ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท หมายถึงการอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ๆ จนกลายเป็นตัณหาในที่สุด ปฏิจจสมุปบาท มิใช่กฎเกณฑ์ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้น แต่เป็นธรรมชาติธรรมดาของพฤติของจิตมนุษย์ พระองค์กล่าวอยู่เสมอว่า 'ถึงเราตถาคตจะอุบัติ หรือไม่อุบัติก็ตาม ธรรมชาติทั้งหลายก็เป็นอยู่ดังนี้' ความสำคัญของการเห็นแจ้งในปฏิจจสมุปบาทธรรมนั้นหมายถึงการเข้าใจพฤติของจิตอย่างแจ่มแจ้งและสามารถทำลายการก่อตัวของตัณหาได้จากความรู้ดังกล่าว พระองค์ให้ความสำคัญของปฏิจจสมุปบาท อันมีอรรถอันลุ่มลึกไว้ว่า

"ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเราตถาคต ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม"

การเห็นแจ้งในธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเราไม่อาจทำให้เกิดมีได้ด้วยการอ่าน, การฟัง การตรึกตรอง แต่เราทำให้เกิดได้ด้วยการมีสติพิจารณาเห็นความจริงในธรรมชาติ และหมั่นภาวนาย้ำความจริงเหล่านี้อยู่เสมอจนเพิกถอนความเห็นผิดต่าง ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนผ้าหนาออกไปได้ วิปัสสนาญาณก็จะปรากฏออกมาและทำลายการก่อตัวของตัณหาได้ในที่สุด

ความจริงในธรรมชาติ ซึ่งเราต้องพิจารณาให้แจ้มแจ้ง คือ ธรรมชาติอันเป็นอนิจจัง แปรปรวนของสิ่งทั้งปวง ธรรมชาติอันมีทุกขลักษณะ คือคงอยู่มิได้ต้องเปลี่ยนเสมอ และธรรมชาติของสรรพสิ่งต่างอันเป็นเพียงมายา ไม่มีตัวตนของมันเองแต่อย่างใด

สรีระกายของมนุษย์ประกอบด้วยแร่ธาตุ ซึ่งแปรปรวนมาจากอาหาร อาหารมาจากพืชจากเนื้อสัตว์ ซึ่งแปรมาจากดิน จากน้ำ จากลม จากไฟไหลเข้าตลอดเวลา ไหลออกตลอดเวลา รูปของเราเปลี่ยนตลอดเวลา แต่เราก็ยึดทุกรูปว่าเป็นเรา เราไม่เห็นเลยว่ารูปไม่มีตัวตนของมันเอง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ กันประชุมกันนั่นคือรูป เมื่อผมเปลี่ยน, ขนเปลี่ยน, เล็บเปลี่ยน, ฟันเปลี่ยน, หนังเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา รูปก็ต้องเปลี่ยนตลอดเวลา และไม่ใช่ตัวของมันเอง มันเหมือนกับรุ้งกินน้ำที่ปรากฏได้ แต่ไม่มีตัวตนของมันเองมีแต่ไอน้ำ มีแสงอาทิตย์ที่หักเหเข้าไป และตาผู้ดูอยู่ในตำแหน่งเหมาะสม มันก็ปรากฏ แต่ตัวรุ้งไม่มีตัวตนของมันเอง

อุปาทานยึดมั่นว่านี้เป็นเรานี้เป็นของเรา ในความเคยชินแห่งจิตนั้นเหนียวแน่นมาก ดังนั้นแม้ว่าเราจะพิจารณาโดยเหตุผลเห็นอย่างชัดเจนว่ารูปไม่เที่ยง ไม่มีตัวตนของมันเอง เราก็ไม่อาจละความเคยชินที่ยึดถือว่าเที่ยง ว่ามีตัวตนและเป็นเรา ลงไปได้ จึงต้องอาศัยการอบรมภาวนาตามแบบฉบับของพระพุทธเจ้า จิตจึงจะมีคุณภาพ มีปัญญาญาณแหลมคม มีสติไพบูลย์ตลอดเวลา จนอุปาทานหลงผิดที่ยึดว่า รูปเป็นเรา เป็นของเราเกิดไม่ได้อีกต่อไป องค์ประกอบอื่น ๆ ของความเป็นคน นอกจากรูป ก็มี เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีธรรมชาติไม่เที่ยง และไม่ใช่ตัวตนของมันเอง ที่จะยึดว่าเป็นเรา เป็นของเราได้เช่นกัน

ท่านสาธุชนทั้งหลาย เมื่อท่านสามารถปฏิบัติธรรมจนแจ่มแจ้ง ถอนอุปทานว่าเรา ว่าของเราได้เด็ดขาด ก็ไม่มีสิ่งที่จะอยากอีกต่อไป ไม่มีตัวผู้อยาก ไม่มีผู้แก่ เจ็บ ตาย ถึงสันติสุขอันแท้จริง นี่คือแนวทางและธงชัยที่เราท่านจะเดินไป

รายละเอียดของการปฏิบัติธรรมของเรา จะเน้นหนักตรงการที่ฝึกสติให้ไพบูลย์ เมื่อทวารใด ทวารหนึ่งของท่าน กระทบสัมผัส สติระลึกได้ก็จะทำงานอย่างรู้เท่าทันใน

การกระทบนั้น แทงตลอดในความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของ สรรพสิ่ง และปัญญาที่เห็นแจ้งในสามัญลักษณะดังกล่าว ก็จะทำให้เกิดการปล่อยวาง ไม่อาจยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่งใด ๆ หรือแม้ในปรากฏการใด ๆ ได้ เห็นก็เพียงสักแต่เห็น ได้ยินเพียงสักว่าได้ยิน ฯลฯ จิตไม่ปรุงแต่งไปด้วยความไม่รู้ด้วยอวิชชา การยึดมั่นถือมั่น เพราะความอยากอันเกิดจากหลงพอใจและไม่พอใจในสิ่งนั้นมีไม่ได้ สันติธรรมอันสงบเยือกเย็น ก็ปรากฏอยู่เนืองนิจไม่หวั่นไหว อันเป็นผลที่มุ่งหวังของสรรพสัตว์ทั้งปวง ความพากเพียรในการปฏิบัติธรรมไม่เหนื่อยเปล่า ไม่เป็นหมัน มีผลคุ้มค่าตามประสงค์

สุดท้ายนี้ขอให้พระสัทธรรมจงตั้งอยู่นานในความรู้ความเข้าใจของมวลมนุษย์ขอเราท่านทั้งหลายจงมุ่งหมายในทิศทางอันประเสริฐที่วิสุทธิบุคคลได้เดินไปมากมายในอดีตปัจจุบันและในอนาคต มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวกทั้งหลายเป็นต้น ขอความสวัสดีจงมีแก่พวกเรามวลมนุษย์ ผู้กำลังแสวงหาความหลุดพ้นด้วยเถิด

---

๑๓ เมษายน ๒๕๑๘

มายาและสิ่งที่เป็นมายา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรม ทั้งหลาย,
การบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๗ นี้
ผมจะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า มายาและสิ่งที่เป็นมายา.

พูดอย่างปัญหาของคน ก็ต้องพูดว่า ทำไมเราจึงไม่รู้จักมายา หรือสิ่งที่เป็นมายา; เพราะเราไม่รู้จักสิ่งนี้ เราจึงต้องเป็นทุกข์ มีความทุกข์ เพราะความโง่ในเรื่องนี้อยู่เป็นประจำวัน.

ขอซ้อมความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า **"โมกขธรรมประยุกต์"** ไว้บ่อย ๆ ด้วย คือเรามี **ความมุ่งหมายที่จะใช้หลักพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันทุก ๆ วัน.** ที่แล้วมาเราไม่รู้จะใช้มันอย่างไรเสียเป็นส่วนมาก ทั้งที่เราก็ได้

เรียนได้รู้ และท่องได้สวดได้ แล้วบางทีสอนได้ อธิบายได้ก็มี; แต่ก็ไม่รู้ว่าจะใช้มันให้เป็นประโยชน์โดยแท้จริงได้อย่างไร. เราได้พูดมาตามลำดับถึงปัญหาต่าง ๆ หรืออุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้เรารู้จักใช้สิ่งนี้ให้เป็นประโยชน์ คือไม่รู้จักใช้โมกขธรรมให้เป็นประโยชน์ จึงมาพูดกันเสียใหม่ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ให้ได้.

ความไวของจิต จนเราควบคุมไม่ได้ *นี่ก็เป็นปัญหา, ความไม่มีสติสัมปชัญญะเพียงพอ* หรือ *สมบูรณ์ นี่ก็เป็นปัญหา* ที่ทำให้เราทำผิดพลาดอยู่เป็นประจำวัน หรือควบคุมจิตไม่ได้. เราไม่มีปัญญาคือความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ในทางที่ หรือในลักษณะที่ สามารถเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ เพราะว่า **เราไม่ค่อยจะมีสัมมาทิฏฐิ** ที่ได้อบรมมาแต่กำเนิด หมายถึงว่าแม้ติดมาในท้องแม่ก็ได้; ถ้าพ่อแม่เป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ; พูดอย่างนี้ก็กล้าพูด. แต่ที่ถูกก็เอาเพียงว่าพอคลอดออกมาจากท้องแม่ ก็ได้เห็นตัวอย่างที่เป็นสัมมาทิฏฐิอยู่รอบด้าน โตขึ้นมาในท่ามกลางสิ่งนั้น คนก็มีสัมมาทิฏฐิได้โดยง่าย

ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวมานี้ มันช่วยให้เรารู้จุดหมายปลายทาง ว่าเกิดมาทำไมกัน, หรือว่าเกิดมานี้ไปไหนกัน, ไปจบที่ไหนกัน. ที่ถูกต้องแท้จริงนั้น **เรามีจุดหมายอะไร เป็นสิ่งสำคัญ** หรือเป็นปลายทางอันแท้จริง ไม่ใช่ของเล็ก ๆ น้อย ๆ ครึ่ง ๆ กลาง ๆ. ถ้าเรารู้ เราก็ถึงที่นั่น หรือว่าเราอาจจะมีชีวิตอยู่โดยการมีนิพพานพื้นฐาน คือระยะเวลาที่จิตว่างจากการปรุงแต่งเป็นกิเลสต่าง ๆ; อย่างน้อยที่สุดก็มีความเยือกเย็นพื้นฐานชนิดนี้ จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง คือมันเย็นถึงที่สุด ไม่กลับเปลี่ยนได้อีกต่อไป, ไม่เปลี่ยนมาเป็นร้อนได้อีกต่อไป.

"คน" ต้องอบรมจิตให้สูง เป็นมนุษย์ เพื่ออยู่เหนือความทุกข์

นี่คือปัญหาของคนซึ่งรวมทั้งเราด้วย **"คน"** อย่างที่ยังเป็นคน ยังมีจิตไม่สูง **ยังไม่เป็นมนุษย์** ที่มีจิตใจสูง; ยังเป็นเพียงคน ที่มักจะเรียกว่าชน ช–น ชนผู้เกิดมา. แม้ว่าเราจะถือตามหลักของลัทธิอื่นว่าคนมาจาก บุคคล; คำว่า **"บุคคล"** นั้นก็ยัง **เป็นเพียงสิ่งที่มีชีวิต** เป็นตัว เป็นตน ที่ยังไม่รู้อะไร. ลัทธิอื่นเขาถือว่าเป็นตัวเป็นตน แม้มีตัวบุคคล ก็มีชีวิตอย่างที่ยังไม่รู้จักอะไร เป็นอาตมันหรือตัวตน

เหมือนกับว่าพื้นฐานสำหรับจะมีความรู้ ความเบิกบาน หรือการตรัสรู้ เป็นตัวตนที่สูงสุดสมบูรณ์หลุดรอดทำนองนี้. บุคคลอย่างนี้ไม่มีในหลักของพระพุทธศาสนา แต่ก็อาจจะถือได้เป็นหลักทั่วไปว่า พอเกิดมาก็เป็นบุคคลได้ เพราะเขาถือว่า มันเป็นบุคคล มาเกิดเป็นบุคคล เป็นหน่วยพื้นฐาน รากฐานอะไรอันหนึ่ง.

ทีนี้ก็จะ **เป็นมนุษย์**กัน ต้องเป็นคนหรือเป็นบุคคล หรือสัตว์หรืออะไรก็ตามที่ **มีใจสูง** คำว่า "สูง" นี้ไม่ใช่ความหมายเพียงทางคณิตศาสตร์ ว่ามันสูงกว่ามิติอันหนึ่งซึ่งสูงกว่านี้; ไม่ใช่อย่างนั้น. ในทางธรรมะเรา อยู่ **สูง** นี้คือ **อยู่ในลักษณะที่จะเห็นของที่ต่ำกว่าได้โดยง่าย;** ฉะนั้นเราจึงพยายามที่จะทำใจให้สูงขึ้นไป แล้วมองลงเห็นสิ่งที่มีอยู่ทั่วไปนั้นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง, แล้วจิตก็รู้จักสูงขึ้นไป สูงขึ้นไป จนสิ่งเหล่านั้นท่วมไม่ถึง หรือตามขึ้นไปไม่ได้ มันก็เรี่ย ๆ อยู่ที่พื้นดินทั้งหมด. จิตมันอยู่สูงจนสิ่งเหล่านั้นตามขึ้นไปรบกวนไม่ได้ อย่างนี้น่าพอใจ น่าชื่นใจ ในคำว่ามนุษย์ ที่แปลว่า มีใจสูง; เพราะฉะนั้น เราจึงมีการประพฤติกระทำหลายชนิดเรียกว่า *จิตตโยคะ* คือ *การประกอบในอธิจิต ทำจิตให้ยิ่ง ให้สูง* ก็เป็นมนุษย์ อยู่เหนือความทุกข์ได้.

ต้องฝึกจิตให้สูง จนรู้จักมายา และสิ่งที่เป็นมายา

คำว่า "สูง" ในที่นี้ จะพูดกันในวันนี้ ก็คือสูงจนรู้จักสิ่งที่เรียกว่ามายา เราจึงมีหัวข้อสำหรับวินิจฉัยกันในวันนี้ว่า มายา ภาระแห่งมายา และสิ่งที่มีภาระแห่งมายา เรียกสั้น ๆ ก็คือว่า **มายาและสิ่งที่เป็นมายา.**

พวกที่เกิดมามีอายุถึงเท่านี้แล้ว คงจะเคยได้ยินคำว่า **"มายา"** แล้วด้วยกันทั้งนั้น; บางคนอาจจะเก่งถึงกับเคยด่าเพื่อนว่า ไอ้มายา อย่างนี้ก็มีกระมัง เพราะมันเป็นคำพูดภาษาไทยอย่างธรรมดาสามัญคำหนึ่ง. ในที่นี้ก็ต้องพูดกันอีกส่วนหนึ่ง **ในแง่ของภาษา** คือความสับปลับแห่งภาษา ความดิ้นได้เดินได้ เปลี่ยนไปได้แห่งภาษา.

คำว่ามายานี้มี ๒ ความหมาย : **ความหมายพื้นบ้านทั่ว ๆ ไป** ที่ใคร ๆ ก็พูดเป็นนั่น ก็คือ *มายาสาไถย* คือ *ไม่ตรง คดโกง มีเล่ห์เหลี่ยม มีปากอย่างใจอย่าง*; อย่างนี้ก็เรียกว่า มีมายา แสดงออกมาอย่างในรูปของมายา. นี้ก็เป็นมายาอย่างหนึ่งในความหมายหนึ่ง เช่นคนมีมายา ก็คือคนเจ้ามายา.

มายา **อีกความหมายหนึ่ง** หมายถึงภาวะที่ซ่อนความจริงหรือพรางตา โดยเฉพาะ**ในพุทธศาสนา** ก็จะเล็งถึง**สัญญาวิปลาส** คือ *ความหมายมั่นสำคัญผิดเพราะอำนาจของมายานั้นเอง : เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง* หมายมั่นว่าเที่ยง, *เห็นสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข* แล้วก็หมายมั่นลงไปว่าสุข, *เห็นสิ่งที่โดยเนื้อแท้ไม่เป็นตัวเป็นตน* ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่มีความหมายแห่งตัวตนเลยนี้ ว่ามันเป็นตัวเป็นตน ก็หมายมั่นลงไปว่าเป็นตัวตน.

สัญญา แปลว่า *ความหมายมั่น* **สัญญาวิปลาส** ก็คือว่า **ความหมายมั่น** นี้มันวิปลาส **ผิดพลาดจากความเป็นจริง** เพราะอำนาจของสิ่งที่มีมายา เป็นเครื่องพรางตา. ฉะนั้น เราก็จะต้องรู้จักภาวะแห่งมายา และตัวสิ่งที่มีภาวะชนิดนั้น ซึ่งพูดกันอย่างภาษาวัดวานี้ ก็ต้องเรียกว่า **สังขาร นั่นแหละเป็นมายา** มีภาวะแห่งมายา ; **สิ่งตรงกันข้ามจากสังขาร** ก็มีแต่สิ่งที่จริงที่แท้ **ที่ไม่ใช่เป็นมายา** คือ **พระนิพพาน** หรือวิสังขาร.

ภาวะแห่งมายา คือสังขาร

นี่เมื่อพูดถึงสังขาร คุณก็งงอีกแล้ว ไม่คุ้นกับวัดวา **ก็ยากที่จะรู้จักความหมายของคำว่า "สังขาร"**; เพราะชาวบ้านทั่ว ๆ ไป หรือแม้แต่ปทานุกรมทั่ว ๆ ไปในการได้พูดจากันอยู่นี้ สังขารมักจะหมายถึงแต่เพียงร่างกายอย่างที่พูดว่า สังขารร่างกายแล้วมีของหลอกให้เข้าใจผิดอยู่เสมอ. เมื่อได้ยิน **พระบังสุกุลศพ** ว่า *สังขารไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วดับไป การที่รำงับแห่งสังขารนั้นเป็นความสุข* ; ก็เลยเข้าใจว่าผีตายนั้นเป็นความรำงับแห่งสังขาร. นี้ก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่าถูกน้อย.

สังขารไม่ใช่เพียงแต่ร่างกาย, ความดับแห่งสังขาร ไม่ใช่ความดับแห่งชีวิตร่างกายตายไป; รู้จักคำว่า "สังขาร" กันเสียก่อน แล้วก็จะรู้จักว่า นี้เป็นสิ่งที่มีมายา ประกอบอยู่ด้วยภาวะแห่งมายา คือไม่ตรงตามที่มันเป็นจริง มันหลอกให้เห็นเป็นอย่างอื่น.

คำว่า "**สังขาร**" นี้ ควรจะรับเอาคำนี้ ที่อยู่**ในรูปของภาษาบาลี**ไปใช้ เพราะมันเปลี่ยนไม่ได้ มัน**แปลไปไม่ได้** ขืนแปลมันก็ยุ่ง และไม่สำเร็จด้วย; รับเอาคำเดิมไปใช้ดีกว่า แล้วรู้เอาความหมายของมันให้ครบถ้วนก็แล้วกัน; เช่นคำว่า "*ธรรม*" หรือ "*พระธรรม*" นี้ *ไม่มีทางจะแปลได้* ต้องใช้คำเดิมในภาษาบาลี. คำที่มีลักษณะอย่างนี้ ก็มีอยู่หลายคำ โดยเฉพาะคำว่า "**สังขาร**" นี้คำหนึ่ง; เราก็อาจจะรู้ได้โดยความหมายของมัน ว่ามันกินความกว้างขวางอย่างไร เท่าไร. คำพูดหรือตัวหนังสือ "สังขาร" คำนี้ **แปลว่า สิ่งปรุงแต่ง** ก็ได้ **ผลของการปรุงแต่ง** ก็ได้.

สังขารความหมายที่ ๑ ผลของการปรุงแต่ง

ที่เราจะต้องมองดูก่อน ก็คือผลของการปรุงแต่ง ได้แก่ปรากฏการณ์ทั่ว ๆ ไป ที่เราประสบอยู่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง อะไรก็ตาม คือปรากฏทั้งหลายรอบตัวเรา ที่เรารู้จักอยู่ด้วยตาเป็นต้น; นี่สังขารที่เป็นผลของการปรุงแต่ง. จะเหลียวไปทางไหน ก็เห็นสิ่งที่เรียกว่าสังขารนี้, หรือหูก็ได้ยินสิ่งที่เรียกว่าสังขารที่เป็นเสียงมากระทบหู, จมูกก็ได้สังขารที่เป็นกลิ่นมากระทบจมูก, ลิ้นก็ได้สังขารที่เป็นรสมากระทบลิ้นบ่อย ๆ เมื่อเรามีการรับประทาน, แล้วผิวหนังก็มีสังขารที่มากระทบผิวหนังบ่อย ๆ โดยเป็นของแข็ง ของอ่อน ของนิ่มนวล ของกระด้าง ของสบายแก่ผิวหนัง ของไม่สบายแก่ผิวหนัง, สิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน. **ที่เป็นภายนอกก็เรียกว่าสังขาร** คือสิ่งที่มากระทบเนื้อหนัง, สิ่งที่มากระทบตัวเรานี้เรียกว่าสังขาร; **ตัวเราที่รับอารมณ์นี้ก็เป็นสังขาร.**

แต่เดี๋ยวนี้ เราจะมองสังขารคือสิ่งที่ปรากฏอยู่รอบด้าน : บางอย่างก็มีชีวิต. บางอย่างก็ไม่มีชีวิต. **ที่มีชีวิต** เรียกว่า **สังขารมีชีวิตครอง** หรือมีวิญญาณครอง สมัยก่อนก็ได้ยินชินหูกันมากคือคำว่า วิญญาณกะสังขาร อวิญญาณกะสังขารอะไรนี้ก็มีชินหู; เดี๋ยวนี้ก็เลือนหายไป ไม่ค่อยจะใช้คำพูดนี้.

สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราที่มีชีวิต กับไม่มีชีวิต เช่นก้อนหินนี้ เราถือว่าไม่มีชีวิต, สัตว์หรือคนนี้ถือว่ามีชีวิต, หรือจะเป็นผี เป็นเทวดาถ้ามันมีอย่างเราว่านะก็เรียกว่ามีชีวิต; ต้นไม้นี้เถียงกัน บางคนถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีวิญญาณ, บางคนถือว่ามีชีวิตมีวิญญาณ ถ้าดูให้ดีแล้ว มันก็มีชีวิต และมีวิญญาณในระดับต่ำ. ฉะนั้น ควรจะจัดสิ่งที่มีชีวิตนั้นแหละ ว่าเป็นสังขารที่มีวิญญาณครอง ไร้ชีวิตก็ไม่มีวิญญาณครอง.

สังขารส่วนที่เป็นผล ที่เรารู้สึกได้อยู่ นี้ต้องดูให้ดี มันอยู่ในรูปต่าง ๆ กัน : **อยู่ในรูปที่เป็นวัตถุ** เนื่องด้วยวัตถุ **ก็เรียกว่า** *รูป*, สังขารที่เป็นรูป; เช่นเนื้อหนังล้วน ๆ อย่างนี้ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อะไรล้วน ๆ อย่างนี้ ก็เรียกว่ามันเป็นสังขารที่เป็นรูป มีสังขารอีกพวกหนึ่ง ส่วนที่**เป็นจิต** หรือเป็นวิญญาณนั่นเอง **ก็เรียกว่า** *นามสังขาร* ที่เป็นนาม. อย่างหนึ่งเป็น **รูป** อย่างหนึ่งเป็น **นาม** มาต่อกันเข้า เรียกว่า *นามรูป*; *ในภาษาบาลี* เขานิยมเรียกว่า *นามรูป* แต่ใน *ภาษาไทย* นิยมเรียก *รูปนาม* ไม่ต้องเถียงกันเพราะข้อนี้.

เรามีสังขารชนิดที่เป็นรูปธรรมอยู่พวกหนึ่ง, มีนามธรรมอยู่พวกหนึ่ง; พูดให้ชัดลงไปก็คือ **กายกับใจ** ของคนของสัตว์ หรือของต้นไม้ก็ได้ แต่ของก้อนหินมันไม่มีใครพูด. ฉะนั้น เรารู้ว่าสังขารที่เป็นผลเป็นปรากฏการณ์ คือ **นามรูป เป็นของสองสิ่งที่เนื่องไปด้วยกัน;** ถ้ามีแต่รูปล้วน ๆ ก็ไม่นับเนื่องอยู่ในสิ่งนี้, ไม่นับเนื่องอยู่ในคำว่า นามรูป แยกออกไปเป็นรูปเฉย ๆ. นี่เรียกว่าสังขารในความหมายที่ว่าสิ่งที่เป็นผลของการปรุงแต่ง หรือถูกปรุงแต่ง เห็นปรากฏอยู่เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปเป็นความหมายที่ ๑.

สังขารความหมายที่ ๒ อาการที่ปรุงแต่ง

ความหมายที่ ๒. **กิริยาอาการที่เป็นการปรุงแต่ง** นั่นเอง **ก็เรียกว่า** *สังขาร* คือใช้เป็นกิริยา เป็นการปรุงแต่ง, *เป็นกิริยานาม* มากกว่า เรียกว่าเป็นการปรุงแต่ง อาการที่ปรุงแต่ง กำลังที่ปรุงแต่ง ประกอบส่วนประกอบหลายส่วนขึ้นมา ให้เกิดเป็นสิ่งใหม่ขึ้นมาสิ่งหนึ่ง แล้วปรุงแต่งอย่างนี้เรื่อยไป ๆ ๆ กิริยาอาการเหล่านี้ก็เรียกว่าสังขารได้ ในฐานะเป็นกิริยานาม.

ตัวที่ถูกปรุงแต่งก็อย่างหนึ่ง อาการที่ปรุงแต่งก็อย่างหนึ่ง; แล้วดูให้ดีว่ามันปรุงแต่งเรื่อย **มีอาการปรุงแต่งเรื่อย** : สิ่งนี้ได้ปรุงแต่งสิ่งหนึ่งขึ้นแล้ว สิ่งนั้นมันยังปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก, แล้วสิ่งอื่นนั้นยังปรุงแต่งสิ่งอื่นโน่นต่อไปอีก เรื่อยกันไปเป็นสายไม่มีที่สิ้นสุด.

ที่เป็นวัตถุธรรมหรือรูปธรรม ก็เป็นไปตามแบบของรูปธรรม เช่นผิวพื้นโลกนี้ประกอบอยู่ด้วยอะไร มันปรุงแต่งอะไร แยกไปเป็นสาย ๆ; **ปรุงแต่ง** จนเกิดต้นไม้ จนเกิดสัตว์ จนเกิดคน. **มีกิริยาอาการปรุงแต่ง** ที่ไหลเวียนอยู่; เช่นว่าทำให้*น้ำระเหยขึ้นไป* นี่ก็ปรุงแต่ง *ไอน้ำจากน้ำ* ขึ้นมา. *ไอน้ำก็ปรุงเมฆ* *เมฆ* หนักเข้าก็ *ปรุงแต่งฝน* ฝนหนักเข้าก็ตกลงมา *เป็นน้ำฝน* น้ำฝนตกลงมาก็ *ทำให้เปียกแฉะ*ไปหมด; มีอะไรเกิดขึ้นต่อ ๆ ต่อ ๆ กันไป ไม่มีที่สิ้นสุด; ตัวอย่างฝ่ายรูปธรรมก็เป็นอย่างนี้.

ฝ่ายในธรรมในตัวคน ที่มีจิตใจไวต่อความรู้สึก ก็ **มีการปรุงแต่งไปตามแบบนามธรรม** อย่างที่เขาเรียกว่า **ปฏิจจสมุปบาท** เช่นเมื่อตาเห็นรูป—เกิดการเห็นรูปแล้ว — ก็ปรุงแต่งผัสสะสมบูรณ์ขึ้นมา — ปรุงแต่งเวทนา — ปรุงแต่งตัณหา — ปรุงแต่งอุปาทาน — ภพ — ชาติ — ความทุกข์ในที่สุด. ไปหาอ่านดูจากเรื่องนั้น; เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ที่เกี่ยวกับความทุกข์ หรือจะดับทุกข์ได้. เรายังไม่ต้องการจะอธิบายเรื่องปฏิจจสมุปบาทในที่นี้; ต้องการแต่เพียงจะชี้ว่า *อาการที่ปรุงแต่งนั้น ก็เรียกว่าสังขารได้*, *ตัวรูปธรรมนามธรรมที่ถูกปรุงแต่ง* หรือปรุงแต่งสิ่งอื่น ๆ ต่อไป *ก็เรียกว่าสังขารได้.*

รสของการปรุงแต่งที่สำคัญได้แก่ สุขเวทนา

ทีนี้ มีสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะต้องบอก ก็คือรสที่เกิดมาจากการปรุงแต่ง คำว่า "รส" ในที่นี้มีความหมายกว้าง, กว้างกว่าคำว่ารสที่คู่กับลิ้น รสที่คู่กับลิ้น; รสคำนั้นแคบ มีความหมายแคบ. **รส** ในที่นี้มีความหมายกว้าง **หมายถึงปฏิบัติกิริยาใด ๆ ที่มันเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งแล้ว เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีของสัตว์ผู้โง่เขลา,** จัดกัดความอย่างนี้ไว้ให้ชัดเจน ไม่อย่างนั้นจะเข้าใจผิดได้.

ปฏิกิริยาที่เกิดมาจากการปรุงแต่ง เรียกว่ารส ในที่นี้ เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีของสัตว์ที่ยังมีอวิชชาหรือโง่เขลา. สิ่งนี้เป็นสังขาร ที่กำลังเป็นปัญหา ยิ่งกว่าสังขารในความหมายใด ๆ; เพราะว่าเราจะไปทำผิดอะไร ไปหลงในอะไร นั่นก็คือไปหลงในสังขารส่วนนี้ คือส่วนที่เป็นรสของการปรุงแต่งนั้น : ระบุลงไปตรง ๆ ก็ว่า *สุขเวทนา* ทั้งหลาย.

ตัว **สุขเวทนา** นี้ก็ **เป็นสังขาร** มันจะทำให้คุณงงได้ ในที่นี้เรียกว่า *สุขเวทนา—ความรู้สึกที่เป็นสุข,* เวทนานี้ก็เรียกว่าสังขาร; นี้ก็ไปตีกันยุ่งกับในคำ ๕ คำที่ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้น แยกออกเป็น ๕ อย่าง. **สังขาร** ที่กล่าวใน ๕ คำนี้ เป็นอีกอย่างต่างหากจากเวทนา นั้นก็หมายถึง **ความนึกคิดที่ปรุงแต่ง;** แต่ **สังขาร** ที่เป็นรสของปรุงแต่งนี้ **เป็นสังขารทั่วไป** ไม่ว่าอะไร ไม่ยกเว้นอะไร นอกจากนิพพานอย่างเดียวแล้ว เรียกว่าสังขาร.

เวทนาเป็นรสของการปรุงที่เป็นมายา

สุขเวทนา นี้ก็ **เป็นสังขาร เป็นผลที่ถูกปรุง** ขึ้นมาจากผัสสะ จะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจ เองก็ตามใจ; เมื่อปรุงขึ้นมาเป็นเวทนา ก็มีปัญหาเกิดขึ้นแก่คนที่ไม่รู้ตามที่เป็นจริง ว่าเวทนานั้นคืออะไร. ที่เป็น **สุขเวทนาเป็นปัญหามาก** คือมันเป็นเหยื่อล่อมากที่สุด คนจึงไปติดสุขเวทนา.

ส่วน **ทุกขเวทนา** นั้นไม่เป็นเหยื่อล่อ แต่ก็หลีกไม่พ้น มัน **ก็มีปัญหา** เกี่ยวกับทุกขเวทนาด้วย.

เวทนาอีกชนิดหนึ่งก็เรียกว่า **อทุกขมสุขเวทนา** คือยังไม่จับได้ว่าเป็นทุกข์หรือเป็นสุข นี่ก็ **ยังเป็นปัญหา** คือทำให้ข้องใจสงสัย และเมื่อไม่รู้จักมัน มันก็ **เพิ่มความโง่ให้ทุกที** : ของอร่อยถูกใจ มันก็เพิ่ม *ราคานุสัย—เคยชินที่จะรัก,* ของไม่อร่อยไม่ถูกใจ มันก็เพิ่ม *ปฏิฆานุสัย* คือความ *เคยชินที่จะโกรธจะเกลียด,* ของที่ไม่พูดได้ว่าถูกใจหรือไม่ถูกใจ มันเพิ่มความโง่ว่า "ทุกคราวที่เราเข้าไปสัมผัสกับมัน เราไม่รู้ทุกทีไป เราไม่รู้จักมันทุกทีไป" มันก็เท่ากับ *เพิ่มความโง่* ทุกทีไป ก็เรียกว่า *เพิ่มอวิชชานุสัย.*

นี่เอา **เวทนาทั้ง ๓** อย่างนี้ มาพูดให้ฟัง เพื่อจะชี้ความที่มัน **เป็นมายา,** มันเป็นรสของการปรุงแต่งออกมาในรูปของเวทนา แล้วประกอบอยู่ด้วยมายา. เราไม่รู้จักมันว่าสุขเวทนาเป็นมายาอย่างไร, ทุกขเวทนาเป็นมายาอย่างไร, อทุกขมสุขเวทนาเป็นมายาอย่างไร.

สุขเวทนาก็ดี ทุขเวทนาก็ดี อทุกขมสุขเวทนาก็ดี โดยแท้จริงแล้ว **เป็นสักว่าเวทนา** เท่านั้น. คำว่า "สักว่า" นี้ หมายความว่ามัน **เป็นแต่สักว่าสังขารที่เป็นปฏิกิริยา ถูกสร้างขึ้นมาจากสัมผัสเท่านั้น,** โดยแท้ที่จริงมันเป็นเพียงเท่านั้นตามธรรมชาติเป็นเพียงเท่านั้น ; แต่เดี๋ยวนี้มันเกิดมีส่วนที่พิเศษ เสริมออกไปว่า ถ้าส่วนใดอร่อยแก่ความรู้สึก มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง, ส่วนใดไม่อร่อยแก่ความรู้สึกมันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง, ส่วนใดเฉย ๆ กลาง ๆ มันก็มีความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง.

เรา **ถูกหลอกให้หลงอยู่ด้วยเวทนาทั้ง ๓ นี้** โดยไม่รู้สึกว่าแท้จริงมันเป็นอย่างไร; ฉะนั้น เราจึง *ไปหลงใหลในสุขเวทนา ไปเกลียดชังในทุขเวทนา ไปเพิ่มความโง่ในอทุกขมสุขเวทนา.*

ต้องมีสติรวดเร็วจับตัวเวทนาให้ได้

ถ้าต้องการให้ธรรมะนี้ประยุกต์ ก็ไม่มีอะไร คุณต้องจับตัวมันให้ได้ คือ **มีสติที่รวดเร็วจับตัวมันให้ได้** ว่า *สุขเวทนา* ทำให้เราหลงมันอย่างไรแล้วโว้ย, หรือว่า *ทุกขเวทนา* ทำให้เราอึดอัดขัดใจ เกลียดชัง มันอย่างไรแล้วโว้ย, *อทุกขมสุขเวทนานี้* ผ่านมันไปด้วยความโง่อย่างไรโว้ย, คือให้รู้จักว่ามัน **เป็นสักว่าเวทนา** เป็นปฏิกิริยา เป็นผลของการกระทบเท่านั้นเอง.

นี่ **ดูให้ละเอียด** หรือชัดลงไป **ในความหมายของมายา** ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากลำบากมากที่จะรู้จักมายา คือรู้จักความจริงของสิ่งต่าง ๆ อย่างแท้จริง จนมันหลอกไม่ได้. สำหรับสุขเวทนานั้น ก็มีความหมายอยู่แล้วว่า มันอร่อยแก่ตา แก่หู แก่จมูก แก่ลิ้น แก่กาย แก่อะไรต่าง ๆ นี้; แล้วคนที่ไม่รู้จักว่าเป็นสักว่าเวทนา ก็หลงใหล คือรวมทั้งเราเองก็หลงใหล.

ต้องไปศึกษา กันจริง ๆ เมื่อ **อร่อยทางตา** คือสวยงามที่สุด เราโง่อย่างไร; เมื่อ **อร่อยทางหู** เสียงที่ไพเราะที่สุดนี่เราโง่อย่างไร, **กลิ่นที่หอม** ที่สุด เราโง่อย่างไร, รสที่ **อร่อยที่ลิ้น** เราโง่อย่างไร, **สัมผัสอันละเอียดอ่อน** ยั่วยวนนิ่มนวลทางผิวหนังเรากระทบแล้ว เราโง่อย่างไร. ไม่ต้องเอาเรื่องคนอื่น ต้องเราเรื่องของตัวเอง แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมันมีอยู่จริง : เมื่อตากำลังอร่อยทางตา หูกำลังอร่อยทางหู จมูกกำลังอร่อยทางจมูก, เมื่อเวลาอย่างนั้นจริง ๆ รู้จักว่าเราโง่มันอย่างไร.

แต่เราไม่ยอมรับว่าโง่ใช่ไหม? ก็ **เราไม่เคยคิดว่าเราโง่** เมื่อเราอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น. เรากลับเห็นว่ามันเป็นโชคดีใช่ไหม? แล้วกำลังหลงรักมัน บูชามัน อุตส่าห์ศึกษาเล่าเรียน เพื่อจะได้ออกไปมีอาชีพดี ๆ มีเงินมาก ๆ ไปหาความอร่อย ทางตา ทางหู ทางมจูก ทางลิ้น ทางกาย ให้มันมากยิ่งกว่าเดี๋ยวนี้; ดูซิ, เราจะบูชามันยิ่งกว่าสิ่งใดหมด : บูชาสุขเวทนา เราก็ไม่รู้สึกว่าเป็นมายา รู้สึกเป็นของจริง แล้วอร่อยที่สุด.

เมื่อไรจะรู้ของจริงถึงขนาดที่มันเป็นมายา ? ต้องศึกษาต่อไป ต้องศึกษาอย่างแท้จริง คือ **ศึกษาจากของจริง** ไม่ใช่ศึกษาจากหนังสือ หรือจากใครพูด. มันเกิดเป็นสัมผัส ปรุงแต่งเป็นเวทนา จนรู้สึกเอร็ดอร่อยอยู่อย่างนั้น ; มันก็ยากเหมือนกัน เพราะว่ารสหรืออำนาจหรืออิทธิพลของเวทนานั้นมันครอบงำเต็มที่ ไม่ทำให้เรามีความคิดไปในทางอื่นได้ นอกจากหลงรักมัน ; อย่างนี้ก็ต้องเรียกว่าด้วยอำนาจของอวิชชา คือความไม่รู้.

เวทนาก็เป็นสักว่า เป็นธรรมดาของสังขาร

เดี๋ยวนี้ **จะต้องรู้** คือ **ไม่หลง** อย่างที่แล้วมา สำหรับคำพูด ในภาษาธรรมะที่ว่า **"สักว่าเวทนา"** หรือ **สักว่าเป็นธรรมดาของสังขารที่จะต้องเป็นอย่างนั้น** คือจะต้องรู้สึกอย่างนั้นที่เรียกว่าธรรมดา ; เช่นว่าสัมผัสผิวหนังก็เกิดความกำหนัด เกิดพอใจ เกิดความหลงใหล ในสัมผัสทางผิวหนัง โดยเฉพาะระหว่างทางเพศ ก็เลยบูชาลุ่มหลงเป็นพระเป็นเจ้าไปเลย เรียกว่าเป็นพระกามเทพนี้.

ผู้ที่มีธรรมะ ศึกษาธรรมะ รู้จักธรรมะแล้ว ก็เห็น **เป็นสักว่า** เวทนา ; แม้สุขเวทนาเกิดจากเพศตรงกันข้าม ก็ **เป็นสักว่า** เวทนา, เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง, เป็นเหมือนเครื่องจักรที่ทำงานตามหน้าที่ คือว่าในมนุษย์คนหนึ่ง มันก็มีประสาท มีความรู้สึกได้ด้วยประสาท มีต่อม gland ต่าง ๆ ที่ทำให้ประสาททำหน้าที่ แล้วมันจะต้องทำหน้าที่อย่างนั้น ที่ธรรมชาติสร้างมาแล้ว. ฉะนั้น เมื่อมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มันก็ทำงานตามนั้น ตามหน้าที่อย่างเที่ยงตรงที่สุด.

ถ้าความรู้สึกทางเพศเกิดขึ้น เป็นความเอร็ดอร่อยทางโผฏฐัพพะ ทางผิวหนังแล้วก็ให้รู้ไว้ว่า มัน **เป็นเพียงการทำหน้าที่** ที่ถูกต้อง ตรงตามหน้าที่ของมัน ของระบบประสาท ของต่อม gland ต่าง ๆ ที่ธรรมชาติมันใส่มา ให้เป็นอย่างนั้น ; เพื่อประโยชน์แก่การสืบพันธุ์ เพื่อให้คนโง่หลง แล้วรับจ้างธรรมชาติเพื่อทำการสืบพันธุ์. นี้เรียกว่าเป็นผู้มองในด้านที่ตรง ที่แท้จริง คือไม่ติดอยู่ที่มายา.

ถ้า **ไปติดอยู่ที่รสอร่อยของเวทนา** นั้นแล้ว ก็เรียกว่า **ติดอยู่ที่มายา;** แล้ว **มายา** นั้นก็ **ยังบังคับให้เกิดความคิดปรุงแต่ง** ตรงตามหน้าที่ของมันอีกแหละ คือความรัก คือความหลง คือความหึงหวง ความอะไรต่าง ๆ ไปตามหน้าที่ ตามธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวคน, ไม่ใช่ได้วิเศษวิโสมาแต่ไหน มันเป็นการทำงานตามหน้าที่ของอวัยวะนั้นละเอียดประณีตลึกซึ้ง เท่านั้นเอง. ถ้าความรู้นี้มีเพียงพอ มีมากพอ มีอิทธิพลมากพอ มันก็ระงับความรู้สึกโง่เขลาไปตามอำนาจของมายาเสียได้; นี่เป็นผลของการที่รู้จักมายา.

ที่เราเป็นทาสกันมาก ก็คือมายาที่เกิดมาจากสัมผัสทางผิวหนัง ที่เรียกว่าโผฏฐัพพะ แล้วโดยเฉพาะ **เรื่องระหว่างเพศ;** ถึงแม้เรื่องที่สัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ก็เหมือนกัน ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามแล้วละก็ ให้ความหมายมาก ให้น้ำหนักมาก ให้อิทธิพลมาก ตามแบบของเรื่องระหว่างเพศ. ฉะนั้นรูปที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, เสียงที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, กลิ่นที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, มันจึงมีอิทธิพลยิ่งไปกว่ารูปตามธรรมดา เสียงตามธรรมดา กลิ่นตามธรรมดา.

บางทีคนก็**มีความฉลาดที่โง่มาก** คือไปแปลความหมายตามธรรมดา ที่ไม่ใช่เรื่องเพศ ให้มาเป็นเรื่องของเพศไปเสียก็มี เพราะว่ามันง่ายที่จะตีความหมายอย่างนั้น; ฉะนั้น จึงมีสัญลักษณ์ของเพศหญิง เพศชาย อยู่ที่สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่มีเพศก็ได้ หรือมีเพศก็ได้ เช่นดอกไม้ ใบไม้ อะไรก็ตาม. แม้เสียงโน้ตของเสียงต่าง ๆ นี้ ก็พึ่งความเป็นหมายเนื่องไปทางเพศอย่างนี้ก็ได้ มันก็เป็นมายาหลายซับหลายซ้อน; ฉะนั้น คนเราจึงกำลัง **หลงติดอยู่ในมายา** ทางอายตนะทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ,

ความเป็นมายาก็มีอยู่ที่รส ซึ่งเกิดมาจากเวทนานั้น ๆ เป็นส่วนใหญ่; อย่างอื่น เรื่องอื่น แขนงอื่นมันก็มี แต่มันไม่สำคัญเท่าแขนงนี้ คือสุขเวทนาที่มาจากการสัมผัสเนื่องกันกับเพศตรงกันข้าม. ทีนี้แม้ไม่ได้เนื่องกับเพศตรงกันข้าม ก็ไปทำให้มีความเนื่องด้วยเพศตรงกันข้าม เสียเรื่อยไป; ยิ่งผูกพันตัวเองมากขึ้น หรือว่าขุดหลุมฝังตัวเอง นี้มันมากขึ้น ๆ ๆ ไม่มีสร่าง,

นี่ระวังศิลปะแห่งโลกปัจจุบัน นี้ให้ดี ๆ. ที่เรียกว่าศิลปะ ที่คุณจะไปบูชา ไปชอบมัน ระวังให้ดี ๆ; มันล้วนแต่จะทำที่ไม่เป็นมายาให้เป็นมายา ให้มีความหมายที่เป็นมายา ที่ผูกพันจิตใจรุนแรงหนักขึ้น ๆ จนหลงอยู่ในมายา ออกไปไม่รอด.

เราจะ**ต้องใช้ศิลปะแต่ในทางเปลื้องมายา** พังทะลายมายา; แก้ไขอุปสรรคเหล่านั้น จึงจะเป็นศิลปะในหลักของพระพุทธศาสนา คือในหมู่ของพุทธบริษัท. ส่วนพวกชาวบ้านเขามีศิลปะ ชนิดที่จะฝังตัวให้ดิ่มดิ่ำ จมมิดลงไปในรสของมายา โดยเฉพาะสุขเวทนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม.

เวทนาทั้งสาม เป็นมายาที่เป็นอันตรายและมีปัญหามาก

เวทนาที่ ๑. สุขเวทนา ถ้าดูตามที่เป็นจริงแล้ว ก็ **สักว่าเป็นเวทนา,** เมื่อเป็นสักว่าเวทนา ก็ **เป็นสังขารตามธรรมดา** ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ดูแล้วก็น่าเกลียด; ฉะนั้น จึงพูดได้เลยว่า **สุขเวทนาก็เป็นทุกข์** คือดูแล้วน่าเกลียด ทำความทรมานใจให้แก่คนโง่ ที่เข้าไปหลงยึดมั่นถือมั่น. พูดสั้น ๆ ก็ว่า แม้ความสุขนั้นก็คือความทุกข์ คือดูแล้วน่าเกลียด มันจะขบกัดเอาคนที่เข้าไปหลงมันด้วยความโง่.

ขอให้เฉยได้ต่อสิ่งที่เรียกว่าสุขเวทนา; แม้จะเอร็ดอร่อยสูงสุดอย่างไรก็เฉยได้ เห็นว่าเป็นสักว่าเวทนา เป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นอย่างเที่ยงตรง ตามการปรุงแต่ง. มันเป็น mechanism เป็นกลไกทางจิตทางวิญญาณ ที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ ๆ ตามหลักของมัน, แล้วปรากฏอยู่ที่จิตใจอย่างนั้น ด้วยอำนาจของอวิชชา ก็เป็นความโง่ เป็นความหลง เป็นความทุกข์. นี่คือสัตว์ทั้งหลายทั่วไปในโลก กำลังตกอยู่ใต้อำนาจของมายาอย่างนี้.

เวทนาที่ ๒. ทุกขเวทนา ที่ถูกเข้าแล้วเจ็บปวดนั่งร้องห่มร้องไห้อยู่ : ทางรูปธรรมก็เจ็บปวดที่กาย เจ็บไข้เป็นต้น, ทางนามธรรมก็ผิดหวัง อกหัก อกฉีก อะไรกันอย่างที่เขาเรียกกัน; นี่มันเป็นทุกขเวทนา. คนโง่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกขเวทนา ก็มานั่งร้องไห้อยู่ ถ้าความคิดเตลิดเปิดเปิงไป ก็ทำอันตรายตัวเอง; นี่มันโง่ ๒ ซ้อน ๓ ซ้อนจนฆ่าตัวเอง ก็ไม่เห็นว่ามันจะแก้ทุกขเวทนาได้.

ทีนี้วิธีการที่จะมองเห็นอันนี้ ก็อย่างเดียวกันแหละ **สุขเวทนาเป็นสักว่า การปรุงแต่งตามธรรมชาติ; ทุกขเวทนาก็เป็นสักว่าการปรุงแต่งตามธรรมชาติ** ผิดกันแต่ว่ามันออกมาในรูปที่ทนยากเจ็บปวด. ถ้าเราไปหลงในทุกขเวทนาเราก็เจ็บปวด; ถ้าเห็นว่า **มันอย่างนี้เอง** เราก็หัวเราได้ ฉะนั้น ปู่ ย่า ตา ยายสมัยโน้น เขาฉลาดกว่าคนสมัยนี้มาก เพราะว่าเขาไม่ฆ่าตัวตายเพราะอกหักเหมือนคนสมัยนี้; เพราะเขารู้ว่ามันอย่างนั้นเอง.

เขาสอน *อิทัปปัจจยตา* อันสูงสุด *ในพระพุทธศาสนาไว้ในวัฒนธรรมของชาวบ้าน*; พอมีอะไรแปลกออกมา เขาว่า **มันอย่างนี้เอง** แล้วเขาก็หัวเราะเสีย. เขาเจ็บปวดทางผิวหนัง เขาก็พยายามที่จะมองว่ามันอย่างนี้เอง คือเป็นกรรม เป็นผลกรรมมันอย่างนี้เอง ไม่เป็นทุกข์ไม่เป็นร้อนอะไรมากมาย ถ้าเป็นเรื่องจิตที่ไม่เจ็บปวดทางกายเขาก็สลัดออกไปได้ง่าย ๆ ว่า มันอย่างนี้เอง, อย่างนี้มันเป็นอย่างนี้เอง.

คนสมัยก่อนไม่เหมือนคนสมัยนี้ ยิ่งเรียนมากสำหรับจะโง่ จะหมายมั่นจะเอาให้เป็นอย่างนั้น จะเอาให้เป็นอย่างนี้ จนฆ่าตัวตายในเมื่อสิ่งต่าง ๆ มันผิดหวัง. คนที่มาถามปัญหาเรื่องผิดหวังจะทำอย่างไรดีนี้ มีมากขึ้นทุกวัน ๆ ซึ่งผมได้รับ จากที่เขามาถามผมนี่ผมจึงรู้ว่าเดี๋ยวนี้มันยิ่งโง่มากขึ้น โง่มากขึ้น จำนวนความโง่ก็มากขึ้น ปริมาณความโง่ก็แรงขึ้น.

ควรจะรู้ว่า **ทุกขเวทนาก็สักว่าเวทนา** อย่าให้มายาอันร้ายกาจนี้หลอกให้ร้องไห้หรือให้ฆ่าตัวตาย ทำนองนั้น; มายาจากทุกเวทนา อย่ามาทำให้เราต้องร้องไห้หรือต้องเป็นทุกข์ หรือต้องถึงกับฆ่าตัวตาย ซึ่งมันโง่เกินไป.

เวทนาที่ ๓. อทุกขมสุขเวทนา นี้คล้าย ๆ กับว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายว่า ทุกคราวที่เรารู้สึกต่อเวทนา หรือมีเวทนา ขอให้เราฉลาดในเวทนา, แล้วเราก็จะรู้ความจริงได้เร็ว อยู่เหนืออำนาจของเวทนาได้เร็ว. **เวทนาที่เป็นสุข** หรือ **เป็นทุกข์** นั้นมันมาห่าง ๆ **นาน ๆ บางครั้ง;** แต่ **เวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์** นี้คล้าย ๆ กับว่าจะมา **สัมผัสอยู่แทบจะตลอดเวลา** ที่ตาเราเห็นรูปอยู่ หูได้ฟังเสียงอยู่ จมูกได้กลิ่นอยู่.

แม้เดี๋ยวนี้ *ตาเราลืมอยู่ ก็เห็นอยู่, หูก็ได้ยินเสียงอยู่* แต่เราก็**ไม่เคยคิดว่ามันสักว่าสัมผัส** สักว่าเวทนาที่ไม่สุขหรือไม่ทุกข์ เราไม่ได้สนใจเลย. เวทนาชนิดนี้จะมีมากมายเท่าไรในวันหนึ่ง ๆ เราก็ไม่มีความรู้เรื่องเวทนาเพิ่มขึ้น; ฉะนั้นเราจึงโง่เท่าเดิม หรือมันโง่ลงไปกว่าเดิม ยิ่งไปกว่าเดิม คือผ่านเวทนาไปจนชินกันไปเสีย จนไม่รู้ว่าเวทนานั้นคืออะไร. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า **อทุกขมสุขเวทนานี้เพิ่มอวิชชานุวิสัย** คือความโง่ ความเคยชินที่จะโง่ หรือความโง่นั่นเอง.

มายาที่เป็นอันตราย เป็นปัญหาที่สุด ก็คือมายาที่เวทนาทั้ง ๓ เวทนา คือทั้งสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา. สิ่งอื่นที่เป็นมายาก็มี แต่ไม่เป็นปัญหาไม่เป็นอันตรายมาก เหมือนกับมายาที่มีอยู่ที่เวทนา ที่กำลังพาเราไปสู่ลัทธินั่น ลัทธินี่, อุดมคตินั้นอุดมคตินี้, กระทั่งการเมือง อุดมคติการเมืองนั้น การเมืองนี้, แล้วกำลังเป็นทาสของอุดมคติวัตถุนิยมใช่ไหม ? จะให้สมบูรณ์ทางวัตถุ ก็เพื่อสุขเวทนา มันก็ไม่มีทางจะฉลาด คืออยู่เหนือเวทนา หรือว่าแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้.

ภาวะที่ไม่แสดงความจริง เราเรียกว่ามายา ; ภาวะนี้มีอยู่ที่สังขารทั้งหลาย ที่เป็นปรากฏการณ์ก็มี, ปรากฏอยู่ที่กิริยาแห่งการปรุงแต่งของสิ่งนั้น ๆ ก็มี, แต่ว่าที่ร้ายกาจก็คือ ที่ปรากฏอยู่ที่รสอันเกิดมาจากการปรุงแต่งนั้น ๆ เช่น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เป็นสิ่งสำคัญ. ถ้ารู้จักสิ่งเหล่านี้ แล้วก็จะไม่หลงในมายาที่เป็นอันตราย หรือว่าจะไม่หลงในมายาใด ๆ ก็ได้; เพราะมายาทั้งหลายจะขึ้นอยู่ที่มายานี้ทั้งนั้น : **มายาที่มีอยู่ที่รสอันอร่อย** คือปฏิกิริยาจากการปรุงแต่ง, แล้วก็ **รสที่หลอกให้เกลียดชัง** หรือทุกขเวทนา แล้วก็ **รสที่ผ่านไปผ่านมา** ก็ยังหลอกให้โง่อยู่นั่นเอง คือ **อทุกขมสุขเวทนา.**

ปัญหาที่ทำให้มีการเกิดสิ่งต่าง ๆ อยู่ที่เวทนา

ถ้าคุณเข้าใจเรื่องนี้ คุณจะพบความจริงตรงกับหลักของพระพุทธศาสนา ว่า **ต้นตอ** ทั้งหลายอัน **อยู่ที่เวทนานั้น** ทำให้เกิดนั่น ทำให้เกิดนี่ ทำให้เกิดทุกสิ่งทุกอย่าง; เขยิบออกไปอีกนิดก็ที่ผัสสะ เพราะมันต้องมีผัสสะ มันจึงเกิดเวทนา ผัสสะนั้นมันเป็นต้นตอ

ลึกเข้าไปกว่า. เราเอาที่มันกำลัง **เป็นปัญหาโดยตรงก็คือเวทนา** : อร่อยที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือว่าไม่อร่อยที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือว่าไม่มีความหมายอะไรเมื่อผ่าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ล้วนแต่เป็นมายา ทำให้ไม่รู้ตามที่เป็นจริง.

คนในโลก ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน กระทั่งอนาคต **จะมีปัญหา** ข้อนี้เกี่ยวกับเวทนาเหมือนกันหมด **ลักษณะเดียวกันหมด ;** แต่ว่าจะรุนแรงหรือไม่ ขึ้นอยู่ว่ายุคไหน สมัยไหน มันมีการปรุงแต่งหลอกลวงมาก. โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ยุคปัจจุบันนี้ มีการค้นคว้าก้าวหน้าไปในทางปรุงแต่งให้หลอกลวงมากยิ่งกว่ายุคที่แล้วมา ; ฉะนั้น จะมองดูกันในแง่เสียเปรียบได้เปรียบ มันก็พูดยาก.

สมัยก่อน เขาก็ได้เปรียบในข้อที่ว่า **ไม่มีอะไรมายั่วมาก,** ไม่ช้าไม่นานคนก็เบื่อหน่ายในกามารมณ์ในอะไรได้ ก็เป็นผู้บรรลุมรรคผลไปได้ ก็ได้เปรียบ. **เดี๋ยวนี้**มีเรื่องยุ่งยากมาก เพราะว่าการประดิษฐ์ประดอยค้นคว้า **ปรุงแต่ง เพื่อความยั่วยวนมีมาก** จนสางไม่ออก ก็ทำให้จมลงไปในกองทุกข์มาก.

แต่ถ้าจะมาคิดในแง่ดี คือมองกันในแง่ดี ก็จะต้องคิดว่า ถ้ามันมาก มันก็ควรจะถอยกลับมาก ; เหมือนกับว่าเหวี่ยงไปเท่าไร มันก็มีการตีกลับเท่านั้น. เพราะฉะนั้นเมื่อ **เหวี่ยงมาก** มันก็ **จะมีการตีกลับมาก** แล้วเราก็ใช้ประโยชน์ของการก้าวหน้าแห่งวิชาการทั้งหลายในปัจจุบันนี้ ที่ทำให้มันเหวี่ยงจมลงไปในความหลอกลวง ของความอร่อยของเวทนามาก ก็ให้ตีกลับมามาก และมาเร็ว ๆ คงจะไม่เสียเปรียบกันนัก.

เมื่อมีความรู้มาก- ควรจะมีสติปัญญาแก้ปัญหา

ผมก็เคยคิดเรื่องนี้มาก ว่าคนในสมัยที่มีอะไรยั่วยวนมากนี้ จะมีทางรอดได้อย่างไรจากสิ่งที่หลอกลวงนั้น ๆ ก็เลยมองเห็นอยู่อย่างนี้แหละ : เพราะว่าเรามีวิชาความรู้ที่ก้าวหน้านี้ก็ต้องถือว่า เราก็มีความรวดเร็วในการที่จะเปลี่ยนแปลงด้วย. ฉะนั้น ถ้าก้าวหน้าไปด้วยสติปัญญา แล้วก็พลิกกลับนิดเดียว ให้มันเป็นสติปัญญาสำหรับจะแก้ไขกันบ้าง ; อย่ามีแต่ปัญญาสำหรับจะลุ่มหลงซิ ให้มีปัญญาสำหรับจะแก้ไขกันบ้าง. แต่เดี๋ยวนี้คนโง่ตะพึดไปตั้งแต่ต้นจนปลาย ตั้งแต่เกิดจนเข้าโลงนี้ มันก็ไม่ต้องพบกันกับ ความฉลาดที่จะถอนออก

มาได้ ทั้ง ๆ ที่ว่าโอกาสก็มีอยู่ หรือมันควรจะมี. ฉะนั้นเรามีสติปัญญามาก ก็ขอให้ใช้สติปัญญาทำลายมายาหรือสิ่งหลอกลวงนี้ ให้มาก ให้พอกันคือให้รู้จักกินเร็ว อิ่มเร็ว เบื่อเร็ว อย่างนั้นแหละ แล้วจะเหมาะสมกับสมัยปัจจุบันนี้.

ขอให้ทุกคน **เข้าใจ** คำว่า **มายา** และ **สิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยมายา ให้สมกับที่มีการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย,** มีปัญญาดำเนินชีวิตให้มันดีกว่า คนที่ไม่ได้เรียนในมหาวิทยาลัย ; ไม่อย่างนั้นก็ยิ่งน่าสงสาร. นี่คือระวังให้ดี ๆ อย่าทำเล่นกับมายา.

เอาละ พอกันทีสำหรับการพูดจา เวลาเหลือนี้ก็เป็นเวลาสำหรับตอบคำถาม ใครมีอะไรก็ถาม แล้วถามอยู่ในขอบเขตของหัวข้อนี้ คือมายากับสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยมายา.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ท่านอาจารย์ครับ ผมอยากจะกราบเรียนถามว่า ทำอย่างไรจึงจะให้รู้ว่าจุดที่เราก้าวถลำลึกลงไป แล้วจะต้องวกกลับมา มันอยู่ตรงไหน ? คือจุดที่เมื่อเรามี action ลงไปในทางที่ผิด ถลำลงไปแล้ว แล้วจะต้องหมุนตัวกลับมา ; จุด ๆ นั้นซึ่งเป็นจุดสำคัญที่สุด เราจะรู้ได้อย่างไรว่า เป็นระยะที่เราจะต้องหมุนกลับมาแล้ว ?

(ตอบ) นี่เป็นคำถามที่กว้าง หรือว่าที่ไม่แน่นอน มันขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในภายนอก, สถานการณ์ทั้งหลาย ; แล้วเรื่องต่าง ๆ มันก็ไม่เหมือนกันทุกเรื่องและไม่ใช่มีเรื่องเดียว. ฉะนั้น ขอให้ **ใช้สามัญสำนึก** เหตุผลอย่างสามัญสำนึกนี้ ตอบดูได้เอง. ดูตัวอย่างคนที่เขากลับ ; เขากลับของเขาอย่างไร, หรือว่าเราที่เคยกลับนั้น ในบางครั้งมันกลับของมันอย่างไร ในเรื่องอะไร.

ที่จะเกณฑ์ให้ตอบทีเดียวหมดทุกเรื่องนั้นตอบไม่ได้ เป็นหลักเพียงข้อเดียวจะใช้กันทุกเรื่องนี้ ดูจะไม่ไหว ; แต่ว่ามันตอบได้อย่างกำปั้นทุบดิน คือไม่มีทางผิดว่า **ขอให้มีชีวิตเป็นอยู่ที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ** ที่เราพูดมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อนโน้น. เรื่องสติสัมปชัญญะจำเป็นในทุกกรณี ; ฉะนั้น มีชีวิตอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ มันจะไม่ถลำลึก จะรู้ตัวก่อนแต่จะถลำด้วยซ้ำไป ฉะนั้น มันจึงหยุดได้เร็ว มันถอยกลับมาได้เร็ว.

ขอให้ใช้สติสัมปชัญญะนี้เป็นเครื่องควบคุมอยู่เสมอ มันก็จะไม่ถลำลึกลงไปจนขึ้นไม่ได้ ; แล้วเราก็พยายามที่จะหยิบปัญหาเฉพาะของเรา ไม่ต้องปัญหาของคนอื่น มันเหมือนกัน. เรามีปัญหาอย่างไร ที่เรามักจะจมลงไปในความหลอกลวงของมายาคืออะไร ; นับตั้งแต่ว่าเราทิ้งบุหรี่ไม่ได้นี่ ดูจะเป็นปัญหาเด็กเล่น เด็กอมมือมากกว่า เราก็ยังเอาชนะบุหรี่ไม่ได้ทั้งที่รสของมันก็เป็นเพียงมายา.

นี่คุณเอาตัวอย่างอันนี้ไปพิจารณา ว่ามันจะรู้ของมันได้อย่างไร, มันจะถอยกลับของมันได้อย่างไร. ถ้าสำหรับเรื่องที่ลึกไปกว่านั้น คือเป็น *เรื่องทางจิต ทางวิญญาณ เรื่องกามารมณ์ เรื่องทิฏฐิ ความคิดเห็นที่เตลิดเปิดเปิง* นี่มันก็ยิ่งยากกว่า ; ฉะนั้นจงให้ **มีสติสัมปชัญญะ** ไปตั้งแต่แรก ๆ เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ สูงขึ้นไป ๆ นับตั้งแต่ **ปัญหาง่าย ๆ** ว่า **ทำไมเราจึงตกอยู่ใต้มายาของบุหรี่ ?** ตอบได้แค่เป็นหลักกว้าง ๆ อย่างนี้อย่างกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางจะพูดเฉพาะเรื่อง เฉพาะราย.

(**ถาม**) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์อีกข้อว่า ถ้าหากว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเห็นมันเป็นสังขาร เราจะแยกมันออกจากธาตุได้อย่างไร ?

(**ตอบ**) คำพูดนี้ประหลาดเสียแล้ว. คำว่า "**สังขาร**" นั้น **เป็นคำกลาง** ใช้แก่ทุกสิ่ง ; ทุกสิ่งมันมีการปรุงแต่ง มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ปรุงแต่งสิ่งอื่น จะเรียกมันอย่างอื่น ว่า **ขันธ์** ว่า **ธาตุ** ว่า **อายตนะ** ว่า **เวทนา** ว่าอะไรก็ได้ทั้งนั้น **เป็นสังขารทั้งนั้น.** จะเรียก *ในฐานะ* ที่มัน *เป็นส่วนประกอบ* ของส่วนอื่น ก็เรียกว่า *ธาตุ*, ถ้ามัน *เป็นกลุ่ม* กันแล้ว จึงจะสำเร็จประโยชน์อย่างหนึ่ง ๆ นี่เรา *เรียกว่าขันธ์*, หรือว่าถ้ามัน *ทำหน้าที่สำหรับความรู้สึก* เราก็ *เรียกว่าอายตนะ* อย่างนี้เป็นต้น ; *ที่แท้แล้วเป็นสังขารด้วยกันทั้งนั้น.*

มันมี **มายา** อยู่ที่สิ่งเหล่านั้น : **อยู่ที่อาการ** ในหน้าที่ของสิ่งเหล่านั้น หรือ **เกิดมาจากการกระทำ** ของสิ่งนั้น ๆ ก็เรียกว่า **สังขาร** ล้วนแต่มีมายาอย่างใดอย่างหนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ไม่ร้ายกาจเท่ากับมายาของรสที่เป็นความสุข ความเอร็ดอร่อย เราจึงพูดมากหรือเน้นมากในเรื่องนี้,

ถ้าถามอย่างตะกี้นี้ **ไปศึกษา** คำว่า **ธาตุ** ว่า **ขันธ์** ว่า **อายตนะ** ว่า **เวทนา** ว่า **สังขาร** ว่า **วิญญาณ** อะไรก็ตาม, ไปศึกษาคำเหล่านั้น ก็จะเห็นได้ว่า ทุก ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสังขารอันหนึ่ง ๆ ในความหมายหนึ่ง ๆ.

(ถาม) อยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มายาชนิดอทุกขมสุขเวทนานั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร ? และเป็นอย่างไร ? แล้วก่อให้เกิดอวิชาได้มากที่สุดอย่างไร ?

(ตอบ) ปัญหานี้ก็ถามเพื่อให้อธิบายซ้ำ แยกให้ชัดออกไป ก็ต้องไล่ไป ตั้งแต่ : **สุขเวทนา** มีความเอร็ดอร่อย ยั่วยวน เป็นมายา หลอกให้เรารัก, ทีนี้ **ทุกขเวทนา** ก็มีความเจ็บปวด ความไม่น่าปรารถนา เป็นมายาสำหรับหลอกให้เราโกรธให้เราเกลียด ให้เรากลัว หรืออะไร ที่มันคล้าย ๆ กัน, ส่วน **อทุกขมสุขเวทนา** มันไม่ให้เกิดความรู้สึก ๒ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ; ผ่านไปด้วยความโง่ ทุกครั้งที่เวทนาเกิดขึ้น มันก็คือเพิ่มความโง่ เพิ่มความไม่รู้อะไร ไม่สนใจอะไร ; ไม่เข้าถึงตัวสังขารที่เป็น อทุกขมสุขเวทนา เราจึงไม่รู้จักเวทนา ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า เวทนา ไม่รู้จักความจริงต่าง ๆ ของสิ่งที่เรียกว่าเวทนา.

ถ้าจะ **พูดให้ชัด** ก็เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน คือว่า **เราไม่สนใจอะไรเสียเลย,** อะไรมันจะผ่านไปอย่างไร เราก็ไม่สนใจเสียเลย เราก็ไม่ฉลาดขึ้น. เดี๋ยวนี้เราไม่ยอม อะไรจะผ่านมา เราจะจับขึ้นมาดู มอพิจารณา เราก็ฉลาดขึ้นทุกที. สำหรับอทุกขมสุข-เวทนา คือเวทนาที่เฉย ไม่แน่ลงไปว่าน่ารักหรือน่าเกลียดนั่น มันก็ทำให้โง่ ทึ่มไปเลย ; ถ้ามันไม่ผ่านมาเสียอีก มันยังไม่ค่อยจะน่าตกใจ. เดี๋ยวนี้มันก็ผ่านมา แล้วก็ไม่รู้สึก ; มันก็พอกพูนนิสัย ไม่รู้สึกต่ออะไร ไม่สังเกตอะไร ไม่รู้สึกต่ออะไรนี่มากขึ้น ๆ. เราเรียกว่ามันเพิ่มอวิชชา เพิ่มความชินแห่งอวิชชา เพิ่มความชินที่จะโง่ จะสะเพร่า จะปล่อยไปตามความไม่รู้.

เรื่องธรรมดาสามัญ ก็ควรจะพูดว่า **เราไม่สนใจกับสิ่งที่เราควรจะรู้จัก** ในเมื่อสิ่งนั้น ๆ มันก็ผ่านมา ๆ ๆ เหมือนกับมาสอนเรา. ถ้าจะยกตัวอย่างในทางวัตถุก็เห็นได้ชัดว่า เดี๋ยวนี้มีเรื่องอะไร มีสิ่งใด ๆ มีภาพ มีรูป มีเสียงมีอะไรมาผ่านเราอยู่เสมอ แล้วเราก็ไม่สนใจที่จะรู้ว่า มันเป็นอะไร. ตอนนี้มันยังไม่ให้ผลอะไร แต่ต่อไปมันจะ

ให้ผลว่า เราจะไปหลงรักในสิ่งที่น่ารัก ไปหลงเกลียดในสิ่งที่น่าเกลียด ; เพราะเราไม่สนใจในสิ่งที่เรียกว่าเวทนา ในรูปธรรมชาติ ธรรมดาสามัญที่มันมีอยู่.

เราไม่สนใจเวทนา ซึ่งมันจะมีความหมายรุนแรงต่อเมื่อเป็นสุขหรือทุกขเวทนา ส่วนอทุกขมสุขเวทนานี้เหมือนกับพื้นฐานทั่ว ๆ ไป ; ฉะนั้น จะต้องแยกกันให้รู้จักว่า *สุขเวทนานี้ทำให้เราชินที่จะรัก, ทุกขเวทนาก็ชินที่จะทำให้เราเกลียด* มันก็ทำให้เราชินที่จะเกลียด เคยชินที่จะเกลียด จะโกรธ, *อทุกขมสุขเวทนา* ก็จะทำให้ *ชินที่จะปล่อยให้มันผ่านพ้น ๆ ไป* โดยไม่สนใจอะไร ไม่อยากรู้อะไร.

อทุกขมสุขเวทนานี้จับยาก แต่ที่แท้มันก็มีอยู่ตลอดเวลาก็ว่าได้ เพราะตาลืมอยู่มันก็เห็นภาพ มันก็รู้สึกชนิดเฉย ๆ อยู่, หูได้ยินอยู่ มันก็ได้ยินเสียง ; แต่มันไม่มีความหมายตรงกับเรื่องราว ที่จะให้รักหรือเกลียด มันก็เฉย ๆ ต่อเมื่อรูปหรือเสียงหรือกลิ่นนั้น มันมีความหมายเฉพาะอะไรขึ้นมา ตามการกระทำของกิเลส จึงจะรักหรือจึงจะเกลียด.

ดูเป็นความรอบคอบของท่านมาก จะเป็นพระพุทธเจ้าหรือใครก็ตาม ที่บัญญัติเวทนา ๓, แล้วก็บัญญัติปฏิกิริยาต่าง ๆ กัน ของเวทนาทั้ง ๓ ว่ามันให้เกิดนั่นเกิดนี่. เราก็ไปพิจารณาดูเอง ; บางที **อทุกขมสุขเวทนานี้ ยังฝังเรา ๆ ๆ,** ลึกลงไป ๆ ๆ ทุกวัน ๆ ในความไม่รู้ต่อสิ่งที่เรียกว่าสังขาร.

(ถาม) ขอถามท่านอาจารย์ว่า สมมุติว่า มีทุกขเวทนาอันหนึ่ง เกิดขึ้นมาแล้วเราก็มองเห็นว่ามันเป็น ตถตา มันเป็นอย่างนั้นเอง ; ถ้ามันเกิดขึ้นมาอีก เราก็ต้องทนแบบนี้อีก แล้วมันเกิดการทนขึ้นมาก็คือว่า เราจะต้องมีทุกข์ อยากขอให้ท่านช่วยอธิบาย.

(ตอบ) อ้าว ! ต้องอย่าเอาเปรียบซิ. ถ้าทุกขเวทนามันต้องทน แต่ถ้าเรามีความรู้ในเรื่องเวทนาอย่างนี้แล้วมันก็ทนน้อย ; อย่างที่เรียกว่าถูกลูกศรเล็ก ๆ ไม่อาบยาพิษดึงออกมาใส่ยานิดหน่อยก็หายแล้ว. แต่ถ้าเราไม่รู้ในมายาอันนี้ ไปหลงรักมันเกิดตัวกู–เกิดของกูในความรู้สึกขึ้นมา ? นี้มันถูกลูกศรดอกใหญ่แล้วอาบยาพิษด้วย. ถูกแล้วนั่นแหละต้องทน, ทนจนเรียกว่าตายไปในกรณีหนึ่งเลย.

ถ้ามีสติสัมปชัญญะ รู้ว่า **เวทนา สักว่า เวทนา** แล้ว มันทนนิดหน่อย แล้ว **อาจจะกลบเกลื่อนได้** ด้วยอำนาจของความรู้ ปีติที่เกิดมาจากความรู้, และสมาธิที่เกิดมาจากการบังคับจิตนี้ กลบเกลื่อนไปได้ ; เพราะมันไม่ไปเกิดอุปาทานอย่างรุนแรง. พอไปเกิดอุปาทานอย่างรุนแรงเสียแล้ว อะไรจะไปกลบเกลื่อนได้ ; มันก็ต้องมีความทุกข์ที่จะต้องทนอย่างเต็มที่ หรือสุดเหวี่ยง.

คำว่า **ต้องทน** มันมีอยู่ ๒ ชั้น : **ทนตามธรรมดา** ที่มันเป็นเองแล้ว มันก็ทนอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ, แต่พอมันไปเกิด **ยึดมั่นถือมั่นเป็นทุกข์** ด้วยอุปาทานเต็มรูปเต็มความหมายแล้ว นี่มัน **ทนอย่างที่เหลือจะทนได้**.

ยกตัวอย่างคนที่อกหัก ถ้าเขามีความรู้ว่า *ตถตา — มันอย่างนี้เอง* มันก็ทนนิดหน่อยเท่านั้น ถ้าเขาไม่รู้ เขาต้องกินยาตาย เพราะมันเหลือที่จะทนได้.

(ถาม) ผมขอเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ถ้าสมมติเราเกิดสุขเวทนา หรือว่าทุกขเวทนา แล้วใช้สติสัมปชัญญะช่วยเพื่อจะกลบเกลื่อน ให้เกิดภาวะปกติขึ้น ภาวะปกติซึ่งเราได้ตรึกตรองสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว มันจะเข้าไปสู่สภาพของ อทุกขมสุขเวทนาหรือไม่ ?

(ตอบ) ได้, คำถามนี้ก็น่าถามอยู่ คือว่าเรามีสติสัมปชัญญะในขณะที่มีทุกขเวทนา หรือ สุขเวทนาก็ตามอย่างรุนแรง ที่มันได้เกิดขึ้น เราใช้สติสัมปชัญญะในกรณีนั้นอย่างถูกต้อง. ขอร้องว่าคุณ **อย่าใช้คำว่ากลบเกลื่อน** คุณต้อง **ใช้คำว่าถอนราก.** ถ้ามีสติปัญญา สติสัมปชัญญะเพียงพอจริง มันไม่ใช่เป็นการกลบเกลื่อน. ความหมายหรืออิทธิพลของเวทนานั้น ๆ มันเป็นการถอนราก ตัดรากให้มันหยุดไป ให้มันระงับไป ; ฉะนั้นเมื่อมันหยุดไป ระงับไป มันกลายเป็นเวทนาอันอื่น ชนิดอื่น. แม้ว่าจะสงเคราะห์ไว้ในอทุกขมเวทนา ก็ในความหมายอื่น, คือเป็นผลของการใช้สติปัญญา ถอนราก ตัดรากของเวทนา ทุกข์และสุข ซึ่งจะเป็นอุเบกขาชนิดที่มีแก่พระอริยเจ้าไป ; ไม่มาอยู่ในระดับสักว่า อทุกขมสุขเวทนาธรรมดาสามัญในชีวิตประจำวัน.

คำ ๒ คำนี้ปนเปกันยุ่ง คือคำว่า **อุเบกขา** กับคำว่า **อทุกขมสุข ระวังให้ดีมันจะหลอก,** ตัวหนังสือนี้จะหลอก เป็นมายาทางตัวหนังสือ ; แล้วคนโดยมากก็ชอบเอาคำว่า อุเบกขา มาใช้กับอทุกขมเวทนาสุขเวทนา ธรรมดาสามัญ. มันต้องเป็นอทุกขมสุข

เวทนาชนิดที่เกิดขึ้น ด้วยอำนาจของปัญญาแท้จริงอย่างที่ว่านั้นแล้วจึงควรจะเรียกว่า อุเบกขามากกว่า ; เรื่องมันก็ไม่ขัดกัน มันลงรูปกัน. สติปัญญา สติสัมปชัญญะ มาทันท่วงที ระงับทุกขเวทนา หรือ สุขเวทนานั้นได้ ก็ถึงความวางเฉยอันหนึ่ง.

ทีนี้ถ้าถามว่า เวทนาที่มาจากความวางเฉยมันคืออะไร ? ต้องพูดว่า อทุกขมสุขเวทนาอยู่ดี เพราะตามหลักเราจะมีเวทนาแต่เพียง ๓ เท่านั้น คือ สุข คือ ทุกข์ และ อทุกขมสุข ; *อทุกข์ อสุข* นั่นแหละ ภาษาบาลีเขาว่า *อทุกขมสุข*, อย่าเข้าใจว่าเป็นอื่น คือ อทุกข์ อสุข ก็เรียกว่า อทุกขมสุข.

ทีนี้เรามี **อทุกขมสุขเวทนา ตามปกติ นี้ไม่ใช่อุเบกขา** หรือความวางเฉยที่มาจากสติปัญญา ; เพราะว่ามันไม่รู้ มันไม่ลืมหูลืมตา มันหลับตาปล่อยไปอย่างนั้นเอง จึงเรียกว่า อทุกขมสุขเวทนาในระดับธรรมดา ก็ถูกแล้ว.

ถ้ามันเป็นได้มันก็ต้องเป็นไปในทางว่า เรา **รู้จัก** อทุกขมสุขเวทนา แล้วก็รู้ว่านี้ก็เป็น **สักว่าเวทนา** แล้วก็เฉยได้. อีกทีหนึ่งมันจะ **เฉยโดยอัตโนมัติ** คือ **เฉยด้วยสติปัญญา** อย่างนี้ ก็ **เรียกว่า** อุเบกขา ได้เหมือนกัน. *รสชาติที่เกิดออกมาจาก อุเบกขานี้ จะเรียกว่าเวทนาอะไร ?* ก็เรียกว่า *อทุกขมสุขเวทนา*, *จะเรียกว่าอุเบกขาเวทนา* ก็ได้ไม่ผิดหลักอะไร ; แต่ไม่ค่อยเคยเห็นนิยมเรียก. สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา นี้ไม่ค่อยมีเรียก เรียกแต่ **อทุกขมสุขเวทนา ในความหมาย ว่าเป็นด้วยอวิชชาก็ได้** ในความหมายที่ว่ามันมาจาก **อุเบกขาของพระอรหันต์ก็ได้**.

(ถาม) กราบเรียนอาจารย์ว่า เรื่องที่พูดไปว่า สมมติเราเกิดมีความทุกข์ขึ้นมาแล้วเราใช้อุบายในการระงับทุกข์นั้น อุบายนั้นมันเป็นการกลบเกลื่อนเท่านั้นเอง ; ตามความคิดของผมมันไม่เป็นการถอนรากถอนโคนเลย. ตัวอย่างการพิจารณาปัจจเวกขณ์ก็เหมือนกัน รู้สึกว่ามันคล้าย ๆ ว่าหลอกตัวเองเสียมากกว่า มันไม่ได้ถอนรากถอนโคนของจิตใจว่า ที่พิจารณาฉันข้าวตอนเช้าอะไรนั้น มันเป็นปฏิกูลหรืออะไรทำนองนั้น.

(ตอบ) ก็ได้ นี่เป็นปัญหาที่ดี คุณถาม **ปัญหาที่ดี** ที่ควรจะถาม มันเกี่ยวกับความหมายของคำซึ่งยังไม่รู้. คำว่า "**กลบเกลื่อน**" ก็มีความหมายอย่างหนึ่ง ควรจะ

ไล่มาตั้งแต่คำว่า **ป้องกัน** ความหมายหนึ่ง, แล้วกลบ**เกลื่อน ปิดไว้** ก็อย่างหนึ่ง, แล้ว **แก้ไข** ก็อีกอย่างหนึ่ง, แล้ว **ตัดราก ถอนเหง้า ถอนโคน** นี้มันก็อีกอย่างหนึ่ง, เป็นระดับ ๆ มา.

ข้อปฏิบัติ อะไรก็ตาม จะเป็นสติสัมปชัญญะก็ตาม เป็นปัจจเวกขณ์อย่างที่คุณว่าก็ตาม มันก็มี **หลายระดับ** แล้วแต่ว่าผู้ใช้จะสามารถใช้มันในระดับไหน ; บางทีอาจจะใช้อย่างงมงาย ไม่ได้ผลเลยก็ได้, เหมือนนกแก้วนกขุนทอง ก็บ่นบริกรรมสติสัมปชัญญะหรือบริกรรมปัจจเวกขณ์ ก็ได้ ; อย่างนี้จะไม่เป็นการกลบเกลื่อนด้วยซ้ำไป, หรือว่าจะไม่เป็นการป้องกันด้วยซ้ำไป.

ข้อปฏิบัติต้องมีความหมาย มันจึงจะมีลักษณะที่เป็นการป้องกัน, หรือรู้จักตัวแล้วยังฆ่ามันไม่ได้ ก็ปิดทับมันไว้ก่อน กลบเกลื่อนมันไว้ก่อน หรือดีกว่านั้นเห็นลึกกว่านั้นก็แก้ไขไปบ้าง, ถ้าดีกว่านั้นอีกก็จะตัดราก ; ฉะนั้น ข้อปฏิบัติให้ **มีอยู่หลาย ๆ ระดับ** แล้วแต่ว่าภิกษุองค์หนึ่ง ๆ รูปหนึ่งนั้น เขาสามารถจะใช้มันในระดับไหน **ไม่มีขัดกัน**. ไปศึกษาเอาเอง เพราะว่ามีความรู้พอแล้ว ที่จะไปแยกความหมายของคำว่า ป้องกัน กลบเกลื่อน แก้ไข ตัดราก.

โมกขธรรมประยุกต์

— ๒๑ —

๖ พฤษภาคม ๒๕๑๘

การหน่วงเอาพระนิพพาน เป็นอารมณ์

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์เป็นครั้งที่ ๒๑ นี้

ผมจะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า การหน่วงเอานิพพาน เป็นอารมณ์.

ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่า "ประยุกต์" ไว้เรื่อย ๆ ไป เพราะว่าเรื่องที่เอามาประยุกต์นี้ ยิ่งเป็นเรื่องโมกขธรรม หรือเป็นเรื่องโลกุตตระยิ่งขึ้นทุกทีตามลำดับ เดี๋ยวนี้เราก็ถึงกับกล่าวว่า **การหน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์.**

คำว่า "*หน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์*" นี้เป็น*ภาษาโมกขธรรม* หรือโลกุตตรธรรมโดยเฉพาะ ; ไม่มีใช้ในภาษาชาวบ้านเหมือนคำอื่น ๆ. หลายคำที่เราพูดกันมาแล้วเรื่องทาง เรื่องผู้ชี้ทาง เรื่องชีวิต อะไร ๆ อันเป็นภาษาที่มีใช้ทั้งฝ่ายชาวบ้าน

และฝ่ายธรรมะที่เป็นชั้นโลกุตตระ ; ส่วนคำว่า "หน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์" นี้เป็นภาษาฝ่ายธรรมะ ฝ่ายโลกุตระด้วยโดยตรง. ฉะนั้น การที่จะเอาไปทำให้เป็นสิ่งที่ประยุกต์กับชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ในชีวิตประจำวันนั้น ก็ยิ่งมีความหมายลึกซึ้งเป็นพิเศษ ; จึงขอร้องให้พยายาม **ทำความเข้าใจให้ดี ๆ.**

"การหน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์" เป็นภาษาโมกขธรรม

ที่ว่า "**การหน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์**" เป็นภาษาโมกขธรรม หรือภาษาโลกุตตรธรรมนั้น หมายความว่า **มีจิตเพ่งจ้องต่อพระนิพพาน เพื่อให้ลุถึงอยู่ตลอดเวลา ;** ความหมายก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่ายังไม่ถึง ยังหน่วง ยังเพ่ง ยังคอยปรับปรุงจิตใจที่จะให้ลุถึงนิพพาน โดยการมีนิพพานเป็นอารมณ์. คำพูดนี้คือคำพูดว่า "การหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์" เป็นภาษาที่ใช้เฉพาะ ในขณะที่บุคคลจะบรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่ง. ส่วนผู้ปฏิบัติที่ยังไม่บรรลุมรรคผลในขั้นอะไรเลย ได้ทำความเพียรมาตามลำดับ ; เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเกิดความรู้แจ้งในข้อนี้ตามลำดับ. ในขณะนั้น ทางหนึ่งเขามีการหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์คล้าย ๆ กับว่าจะโหนตัวเหวี่ยงไปฟากโน้น ; ถ้าอุปมาก็เป็นอย่างนั้น.

ความรู้แจ้งในขณะนั้น เป็นการรู้แจ้งอริยสัจจ์ที่สมบูรณ์ หรือ **พร้อมที่จะรู้แจ้งซึ่งอริยสัจจ์** ถึงขนาดที่จะบรรลุมรรค ผล ได้มีการหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ; ถ้าสำเร็จก็มีญาณชนิดที่เรียกว่า *โคตรภูญาณ คือเปลี่ยนจากระดับคนธรรมดาสามัญไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้า* **อาการที่ทำได้อย่างนี้ก็คือ "หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์" ได้สำเร็จ.**

เมื่อเป็นพระโสดาบันแล้ว ทำความเพียรเพื่อเป็นพระสกิทาคามีต่อไป ก็อย่างเดียวกันอีก ; ต้องมีการ "หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์" ทุกครั้งที่จะมีการบรรลุมรรค ผล แต่ละขั้น ๆ จนกว่าจะถึงขั้นสุดท้าย. ฉะนั้น คำว่า "หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์" จึงเป็นภาษาโลกุตตรธรรม ในขั้นของการบรรลุ มรรค ผล โดยเฉพาะ.

รู้จัก "นิพพาน" ให้ถูก แล้วประยุกต์มาใช้ได้

ทีนี้ จะเอามาประยุกต์กับเรื่องของเรา ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร ? ข้อนี้จะทำได้ก็ต่อเมื่อเรารู้ว่า ความหมายของพระนิพพานนั้นคืออะไรเท่านั้น ซึ่งจะได้กล่าวกันให้ชัดเจนพอสมควร. แต่ถ้าสำหรับคนทั่วไป จะมีการ "หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์" แล้ว ความหมายของคำว่า นิพพานจะต้องขยายออกไป ให้กว้างขวางถึงที่สุดตามตัวหนังสือ :—

คำว่า "*นิพพาน*" แปลว่า *ดับไม่มีส่วนเหลือ, นิ—ไม่มีส่วนเหลือ, พานะ* แปลว่า *ไป* หรือ *ดับ*, **นิพพาน** แปลว่า **ดับไม่มีส่วนเหลือ ;** นี้เป็นตัวหนังสือ. ความหมายนั้นต้องรู้ว่า ดับของสิ่งที่ร้อน ที่ลุกเป็นไฟ, สิ่งที่ร้อน มีการดับเย็นลงเมื่อไรก็เรียกว่า นิพพานเมื่อนั้น จะเป็นขนาดที่บรรลุมรรค ผล หรือไม่บรรลุมรรค ผล ก็ตาม.

ถ้า **ความร้อนแห่งจิตใจ** คือ กิเลสนี้ **เย็นลง ก็เรียกว่า นิพพาน** เป็นชั่วคราวก็ได้ เป็นตลอดไปก็ได้ เป็นอย่างกลับไปกลับมาก็ได้ และเป็นอย่างบังเอิญ ประจวบเหมาะก็ได้ แล้วก็เป็นอย่างที่ปฏิบัติลงไปอย่างถูกต้องโดยตรงก็ได้ ขอแต่เพียงให้มีการดับลงแห่งความร้อน. ถ้า "**ดับไม่เหลือ**" ก็คือ **ไม่มีอะไรเหลือ ;** แต่ถ้ายังมีความหมายพิเศษ ว่าดับไม่เหลือ สำหรับขีดขั้นนั้น ๆ เช่นดับไม่เหลือสำหรับขีดขั้นที่จะเป็นโสดาบัน; ขีดขั้นที่จะเป็นสกิทาคามี, ขีดขั้นที่เป็นอนาคามี, การดับไม่เหลือนั้นก็หมายถึงดับไม่เหลือของขีดขั้นนั้น ๆ อย่างนี้ ; เมื่อเป็นพระอรหันต์ ก็จะเรียกว่า ดับไม่เหลืออย่างสิ้นเชิง.

ความดับไม่เหลือแห่งสิ่งที่มีความร้อน ; ความร้อนในที่นี้ หมายถึง **กิเลส** แล้ว **ความทุกข์** ที่เป็นผลของกิเลส ก็ร้อนเหมือนกัน. คุณต้องเข้าใจว่า ความร้อนในภาษาบาลีมีอยู่สอง : คือ *กิเลส* เกิดขึ้น *ก็ร้อน*, แล้ว *ผลของกิเลส* คือ *ความทุกข์ก็ร้อน.* กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม แล้วรับผลกรรม มีความทุกข์อะไรก็ตามนี้ก็เป็นความร้อน ซึ่งโดยมากก็เล็งถึง ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อันเป็นวิบากของการเวียนว่าย ด้วยอำนาจของกิเลส ; ฉะนั้น เขาจึงมีถ้อยคำ ที่จำง่ายอยู่ ๒ คำว่า **ไฟกิเลส** และ **ไฟทุกข์**.

ไฟกิเลส คือ **โลภะ โทสะ โมหะ.** **ไฟทุกข์** คือ ผลของมัน ได้แก่ **เกิด แก่ เจ็บ ตาย** เป็นต้น ตลอดถึง **ความรู้สึกที่ไม่เป็นสุข** ใด ๆ. นี้เรียกว่า ไฟ คือความร้อน ๓ อย่างนี้ดับลงไป ก็ต้องเรียกว่า **ดับลงแห่งสิ่งที่มีความร้อน.**

นิพพานคือเย็น ควรใช้ได้แก่ทุกคน

การที่เราจะมีความมุ่งหมาย ให้มี **การดับลงแห่งความร้อนนี้** ควรจะ **ใช้ได้แก่ทุกคน ยกเว้นคนอันธพาล** พวกเดียว เพราะเขาไม่ต้องการอะไรหมด เขาต้องการแต่ประโยชน์ ต้องการแต่เหยื่ออะไรของเขา. ถ้าเป็นคนธรรมดาสามัญ ในชั้นบุคคลธรรมดาสามัญปรกติ ไม่ใช่อันธพาลแล้วละก็ จะต้องอยากจะดับลงแห่งความร้อนทั้งของกิเลสและความทุกข์ทั้งนั้น ; ถึงแม้คนอันธพาลก็เถอะ เมื่ออยู่ในความทุกข์หรือความร้อนเพราะอำนาจที่ทำเลวทำชั่ว ก็ย่อมอยากจะดับร้อนอยู่เหมือนกัน.

ตัวอย่าง เช่น คนไปติดคุกติดตะราง ก็ต้องอยากจะออกมา ; เมื่อมีความร้อนอกร้อนใจขึ้นมา ก็ย่อม **อยากจะหยุดจะเย็น** อยู่เหมือนกัน แต่มันทำไม่ได้ เพราะมีความเป็นอันธพาลมากเกินไป. ฉะนั้น เราจึงถือเสียว่า การมุ่งนิพพาน คือ ความดับเย็นเป็นอารมณ์ นี้จะเอาเพียงแค่คนธรรมดาสามัญตามปรกติขึ้นไปเรื่อย ๆ ไป จนถึงคนชั้นดีคนชั้นพระอริยเจ้าเป็นที่สุดก็ได้.

"หน่วงเป็นอารมณ์" คือต้องการอย่างยิ่งเพื่อความรอด

"หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์" นี้ คำว่า "**หน่วง**" ก็หมายความว่า **เพ่งจ้อง** หรือ **หวัง** ในฐานะที่เป็นเป้าหมาย ; อย่างพวกคุณเรียนหนังสือในมหาวิทยาลัยคุณก็ต้องหวังอะไรเป็นเป้าหมายอยู่อย่างหนึ่ง. **กิริยาที่หวัง** ในเป้าหมายอันนั้นแหละ**คือหน่วง** แต่เป็นในระยะยาว ระยะไกล หรือกว้าง ; ที่ถูกควรจะแคบ ควรจะเจาะจงควรจะรุนแรง ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เหมือนมาอยู่จ่อหน้า แล้วจะเอาให้ได้ เหมือนกับเรา

เห็นอะไรที่อยู่จ่อหน้า แต่ยังหยิบไม่ถึง. นี่เราพยายามหยิบให้ถึง, พยายามที่จะให้ถึงด้วยการมีความหน่วงเป็นอารมณ์อยู่ในใจ แล้วดิ้นรนเพื่อไปที่นั่น.

คำว่า "อารมณ์" ในที่นี้ ก็หมายถึงอารมณ์ของใจ, อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ; คำว่า **อารมณ์** หมายถึง **สิ่งเป็นที่หน่วง** ที่ถือเอาของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ส่วนในที่นี้เป็นเรื่องของใจล้วน หน่วงความดับเย็นสนิทของกิเลส และความทุกข์เป็นอารมณ์ เรียกว่าหน่วงพระนิพพาน.

ขอให้ดูให้ดี สังเกตดูให้ละเอียด ว่า เมื่อคุณทำผิด หรือทำพลาด หรือทำอะไรชนิดที่เสียหายอยู่ คุณ **หวัง** ที่จะให้ได้กลับไปสู่ความถูกต้อง หรือหวังที่จะให้พบความผิดพลาด หรืออันตรายนี้ผ่านพ้นไปโดยเร็ว ; จิตไป **หวังเจาะจง** ที่การกลับมาแห่งความถูกต้อง ความเรียบร้อย ความหมดปัญหานั้น แล้ว **มันหน่วงอย่างแรงมาก,** มุ่งหมายอย่างแรงมาก, เว้นไว้แต่จะเป็นอันธพาลมากเกินไป จึงไม่รู้จักหน่วง.

คนอันธพาลสูงสุดก็จะเตลิดเปิดเปิงไปข้างหน้า ประชดประชัน แดกดัน ฆ่าฟันตัวเอง หรือฆ่าฟันคนอื่นไปตามเรื่อง. แต่ถ้าเป็นคนที่ปรกติ มีความหมายของคำว่ามนุษย์ คือ มีจิตใจสูงพอสมควรแล้ว ย่อมจะหน่วงไปหาการดับแห่งความทุกข์ หรือปัญหา หรืออะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ด้วยอำนาจของความต้องการอย่างยิ่ง.

"**ความต้องการอย่างยิ่ง**" ในที่นี้ **ไม่ใช่ตัณหา** ไม่ใช่โลภะ ไม่ใช่อะไรที่เป็นกิเลส แม้ว่ามีความต้องการอย่างยิ่ง แต่ก็ต้องการที่จะดับความทุกข์นั้นเสีย ; ความต้องการนี้ต้องมากขนาดที่เรียกว่าหมดกำลังของความต้องการ คือสูงสุดของความต้องการ. เมื่อเราจมลงไปในน้ำ หรือถูกจับกดลงไปในน้ำมุดอยู่ใต้น้ำ ความต้องการที่จะขึ้นมาให้พ้นจากน้ำมีกี่มากน้อย ? คุณลองไปคิดดู ไปลองจมน้ำดูเองก็ได้ แล้วมันจะเหลือกลั้นเหลือทน อะไรหนักขึ้น ๆ จะต้องการกี่มากน้อยที่จะโผล่ขึ้นมาให้พ้นน้ำ ; นี่คือความต้องการสูงสุด เพื่อให้เกิดความรอด.

เดี๋ยวนี้ก็ต้อง **มีความต้องการความดับเย็น** แห่งความร้อน มากถึงขนาดที่เปรียบให้ฟังมานั้น จึงจะประสบผล ; แต่ที่ปฏิบัติกัมมัฏฐานวิปัสสนากันอยู่ เป็นเรื่อง

เล่นละครเสียโดยมาก ไม่ได้มีการเห็นความทุกข์แล้วก็เกลียดกลัว แล้วอยากจะออกมาเสียจากความทุกข์อย่างรุนแรง เหมือนกับคนที่ถูกจับกดลงไปในน้ำ แล้วต้องการจะโผล่ขึ้นมาจากน้ำอย่างนั้น.

รู้จักอยากพ้นทุกข์ จึงต้องการพบความเย็น

นี้เป็นการทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของความทุกข์ ที่จำเป็นในเบื้องต้น : **จะต้องมีการเห็นความทุกข์โดยถูกต้อง อยากจะพ้น** ออกมาจากความทุกข์จริง ๆ. แต่คนยังไม่มีการเห็นความทุกข์ ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์ แล้วสมัครจะมาปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์นี้ก็น่าหวัวละ ; อย่างดีที่สุดจะเป็นได้ ก็เพียงว่ามาปฏิบัติเพื่อให้มองเห็นความทุกข์. **ถ้าเห็นความทุกข์** ยิ่งขึ้น ๆ ยิ่งขึ้นเท่าไร **ความต้องการที่จะออก** เสียจากความทุกข์ **ก็จะมากขึ้น** เท่านั้น. เหมือนกับว่า เราพยายามที่จะมองเห็นในเรื่องของชาวบ้าน **มองเห็นความทุกข์** ที่เกิดมาจากความยากจน หรือว่า ความลำบากอะไรต่าง ๆ เรา **จึงพยายามเต็มที่** ในการที่จะศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบอาชีพ หรือทำอะไร ให้แก่ปัญหาเหล่านั้นให้จนได้ ; ซึ่งที่แท้นั่นก็คือ เป็นการทำเพื่อให้ดับความร้อน, ร้อนอกร้อนใจอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน. นี่มีความหมายของการหน่วงเอาความดับเย็นแห่งความร้อน เป็นใจความอยู่ด้วยเหมือนกัน.

ฟังให้ดีอีกครั้งหนึ่งว่า การที่คุณอุตส่าห์เล่าเรียน แล้ว **หวังที่จะประสบความสำเร็จ** ในการเล่าเรียน แล้วไปประกอบอาชีพ ทำตนให้เป็นคนมีกินมีใช้ มีความสะดวกสบายในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ อะไรก็ตาม ; ความหมายอันแท้จริงส่วนหนึ่งมันอยู่ที่ **จะพ้นไปเสียจากปัญหาคือความทุกข์.** ฉะนั้น จึงหน่วงเอาความรอดพ้นชนิดนั้นเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลาที่เล่าเรียน.

แม้ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียน ในวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัย นั้นก็มีความหน่วงอยู่อย่างหนึ่ง แต่มันเนือย ๆ หรือเป็นครั้งเป็นคราว ระหน่วงกันตลอดเวลาก็เหน็ดเหนื่อย ; ฉะนั้น ถ้าจะมีการหน่วงที่ถูกต้องแล้ว ก็คุมไปเฉย ๆ ให้เป็นไปเองตามลำดับ นี้ก็ยังเรียกว่า "มีความหน่วงความสำเร็จ" เป็นอารมณ์อยู่นั่นเอง. แม้ที่สุด

ในขณะของธรรมะที่ชื่อว่า *อุเบกขา ก็เป็นการหน่วงของมันอยู่ในตัว เพื่อเอานิพพานเป็นอารมณ์* : หมายความว่า เมื่อได้ **จัดเตรียม** ในเรื่อง *สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ* และ *สมาธิ* อะไรเสร็จ **ได้ที่** แล้ว ก็ **ปล่อยไว้ในรูปของอุเบกขา.** คำว่า "ในรูปของอุเบกขา" ไม่ใช่หมายความว่า มันหลับไป ; ไม่ใช่เช่นนั้น ; คือจิตพร้อมก็ปล่อยให้ทุกอย่างดำเนินไป โดยไม่ต้องขวนขวาย ดิ้นรนเพิ่มเติม แต่ยังมีความหน่วงต่อผลสุดท้ายเป็นอารมณ์อยู่เสมอ.

เมื่อคุณได้จัดแจงตระเตรียมการศึกษาเล่าเรียน เข้ารูป เข้ารอยแล้ว ก็คงเหลืออยู่แต่ว่า ทำอย่างนั้นอยู่เฉย ๆ อย่างเต็มที่ เรื่องมันก็ไป ๆ ของมันตามลำดับ. นี่คือ **หน่วงความสำเร็จเป็นอารมณ์** แม้ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียน, แม้ในเรื่องประกอบอาชีพการงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เราต้องทำในระยะยาว. เราหน่วงความสำเร็จเป็นอารมณ์ฉันใด **ผู้ปฏิบัติธรรมก็หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา** ฉันนั้นแล้วก็หน่วงมากเป็นพิเศษในขณะแห่งการปฏิบัติ ในขั้นที่เรียกว่าเข้าได้เข้าเข็ม อะไรทำนองนี้.

นี่พูดเป็นภาษาชาวบ้านไปหน่อย แต่ก็พอฟังกันรู้เรื่อง ว่าการที่จะหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ในขั้นที่เอาจริงเอาจังของวิปัสสนานั้น ก็เป็นไปรุนแรงมาก.

นิพพานคือความเย็น ทุกคนต้องหน่วงมาใช้ประจำวัน

บัดนี้ เราจะมาพูดกัน ให้เห็นว่า "**หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์**" เป็นสิ่งที่จะต้อง **เอามาประยุกต์ในเรื่องชีวิตประจำวัน** แม้แต่ของฆราวาส. เราจะแบ่งคนออกเป็น ๓ พวกว่า :—

คน ตามปกติ **ธรรมดาสามัญ** ทั่วไป นี้พวกหนึ่ง ก็ควรหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ยกเว้นคนอันธพาลซึ่งจะไม่สมัครทำ แต่ก็ยังอาจจะทำได้ อาจจะประพฤติเปลี่ยนแปลงได้จากความเป็นอันธพาล.

พวกถัดมาก็เป็น **พวกที่เป็นคนดี** ตั้งใจเป็นพิเศษกว่าคนธรรมดากว่าชาวบ้านธรรมดา.

อีกพวกหนึ่ง เป็น **พวกที่บำเพ็ญเพียรอยู่อย่างขยันขันแข็ง** ปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน อยู่อย่างขยันขันแข็ง.

โดยเฉพาะ **พวกแรก** ที่ว่า เป็นคนธรรมดาสามัญตามปรกติ ไม่เป็นอันธพาลนั้น ให้เขา **หน่วงเอาความสำเร็จสูงสุดของการที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์** นั่นแหละ **เป็นอารมณ์** อยู่ตลอดเวลา ; แต่ไม่ใช่ว่า เอามาเพ่งจ้องอยู่อย่างตลอดเวลา จนไม่ต้องทำอะไร. เมื่อจะทำอะไร ก็ทำไปตามที่ควรทำ แต่ต้องไม่ลืมว่า จุดหมายปลายทางนี้ **จะต้องเอาชนะความทุกข์** เหล่านี้ให้ได้ ; แม้ในการทำงานเพื่อปากเพื่อท้องของเขา ก็ต้องมุ่งความสำเร็จของการงานนั้น เป็นอารมณ์กันอยู่อย่างเต็มที่. อีกทางหนึ่ง พร้อมกันไปในตัวนั่นเอง เขาควรจะเพ่งหาความไม่ร้อน ; ไม่ปล่อยจิตให้โง่เขลาไป จนเกิดความร้อน เป็นทุกข์ เป็นห่วง วิตกกังวลเกิดขึ้นมาในการทำการงานนั้น.

คนที่เป็นโรคประสาท เป็นโรคจิต เป็นบ้าอะไรไปเลย ก็เพราะว่า **ไม่รู้จักทำจิตให้เยือกเย็น** พร้อมกันไปในตัว ในขณะที่ทำการงานนั้น ; เพราะว่า เขาได้รับคำสั่งสอนมาอย่างผิด ๆ ว่าต้องมีกิเลส ต้องมีตัณหา ต้องมีการทะเยอทะยาน ต้องมีการมุมานะ มุทะลุดุดัน จึงจะทำการงานนั้นได้ดี ซึ่งผิดทั้งนั้น.

ทางที่ถูก ควรจะทำให้พอเหมาะพอดี แล้วก็มุ่งหวังความไม่ร้อน คือให้เป็นปรกติเยือกเย็นอยู่ตลอดเวลาด้วย. ส่วนนี้เป็นส่วนที่เริ่มมีนิพพานเป็นอารมณ์ของคนธรรมดาสามัญ หรือชาวบ้านทั้งหลาย. ฉะนั้น จึงมีการแนะ, แล้วก็อยากจะแนะกันตลอดไปว่า ให้ระวังข้อนี้ให้มากเป็นพิเศษว่า : **เมื่อคิดจะทำอะไร ต้องมีสติมาทันควันเสมอ** ว่า *"กูจะต้องไม่ร้อน: จะต้องไม่เดือดร้อน. จะไม่เผลอให้เกิดความเร่าร้อนขึ้น เพราะสิ่งที่กำลังจะทำนี้"* ; จะทำบทเรียนในโรงเรียน หรือว่า จะทำการงาน หรือว่าจะสังคม สมาคมอะไรก็ตาม ต้องมุ่งหมายความเยือกเย็นอยู่เสมอ แล้วทำไป ก็จะไม่ผิดพลาด เพราะเราเตรียมสำหรับจะไม่ผิดพลาดอยู่แล้วตั้งแต่ต้น. ถ้าเกิดร้อนขึ้นมา พลุ่งพล่านขึ้นมา ก็ถือว่า เป็นความผิดพลาด.

ให้ฝึกเป็นอยู่อย่างไม่ร้อนอย่างพระเกี่ยวกับปัจจัย ๔

ขอให้เป็นความหมายกว้าง ๆ สำหรับคนทั่วไปทุกคน ทุกวัย ทุกระดับ ทุกหน้าที่การงานนี้ว่า เราจะ **มุ่งหมายความไม่ร้อนอยู่ในชีวิตประจำวัน,** แล้วก็ฝึกหัดไว้ด้วย : เมื่อ **ลงมือทำอะไรก็มีสติสัมปชัญญะทำ** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปฏิบัติอย่างพระก็ได้ คือ *เมื่อกินอาหาร, เมื่อสวมเครื่องนุ่งห่ม, เมื่อจะใช้สอยเครื่องใช้สอย, หรือเมื่อจะใช้หยูกยาคราวเจ็บป่วย* ๔ ประการนี้ อย่าได้เผลอให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นมาได้.

ทีนี้ **คนเคยตามใจตัว** ตามใจกิเลส ; เมื่อจะกิน ก็กินอย่างหิวทางวิญญาณ ไม่ใช่หิวทางร่างกาย ; บางทีร่างกายกำลังบอกอยู่ว่า ยังอิ่มอยู่ ไม่ต้องกินก็ได้ แต่พอมานึกถึงอาหารอร่อย หรืออะไรขึ้นมา มันก็กระโดดผลุงทันที. ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว **ก็ต้องร้อน** เพราะความหิวอย่างกิเลส ไม่ใช่หิวอย่างธรรมดาอย่างที่ร่างกายหิว. เพราะว่าแม้อิ่มแล้วก็ยังหิว ; หิวชนิดนี้เราต้องระวัง มีสติสัมปชัญญะว่าควรจะกินหรือยัง ? ควรจะกินอะไร ? ควรจะกินอย่างไร ? ควรจะกินเท่าไร ? อย่างนี้จะได้ไม่ผิดพลาด ชนิดที่เป็นความร้อนขึ้นมา.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เมื่อกำลังเคียว** และอร่อยที่สุดอยู่ในปากนี้ ; ระวังให้ดี ๆ มัน **จะมีความร้อนถึง** ขนาดไหม้ปากพอง ลำไส้ กระเพาะ ทะลายก็ได้. ถ้าพูดอย่างตามภาษาธรรมะ เมื่อคนกินเข้าไปด้วยอำนาจกิเลส ตัณหา ยึดมั่น อย่างนี้แล้ว ถือว่าเดี๋ยวนี้ปากจะเหมือนกับกินน้ำทองแดงละลายเข้าไป ท้องไส้พังทะลาย. นี่เป็นอุปมาที่พอจะจำได้ง่าย.

การหน่วงความเย็นเป็นอารมณ์นี้ **ควรจะระวัง ให้มีการกินเหมือนกับพระกิน.** เมื่อเคียวอยู่นี่ก็ให้รู้ว่า อ้าว, นี่มันอย่างนี้, นี่มันอย่างนี้ ; ความอร่อยนี่ก็สักแต่ว่ามีธาตุบางอย่างออกมาพอเหมาะพอดี ตรงกับความรู้สึกของประสาทของลิ้น โดยอัตราที่พอเหมาะจึงได้เกิดรสอย่างนี้ขึ้น ที่เราสมมติเรียกกันว่ารสอร่อย.

ที่จริงรส ถ้ามากไป หรือน้อยไป ก็จะเป็นรสที่ไม่อร่อย หรือถึงกับเป็นยาพิษขึ้นมา. อย่างเช่น เปรี้ยวพอดีนี้ก็อร่อย แต่ว่าเปรี้ยวเกิน มันก็เป็นน้ำกรดที่จะกัดหรือถึงกับว่า กัดปากให้พังทะลายไปก็ได้ ด้วยอำนาจของน้ำกรด. รสหวาน รสขม หรืออะไรก็เหมือนกัน ถ้าพอดี ๆ แล้ว จะอร่อย. นี่เราก็รู้ได้ว่า อร่อยนั้นคือความพอดีของสิ่งที่มาพบกัน คือ รสกับลิ้น, ประสาทของลิ้นนี้ กับรสของอาหารเป็นต้นนี้พอดีกันอย่างนี้.

แม้กินของร้อน ๆ อยู่ ก็เรียกว่าเย็นได้ เพราะว่าไม่ทำความร้อนในส่วนจิตใจ ; ฉะนั้น **การกินอาหาร** ชนิดไหน **ก็อย่าให้เกิดความละโมบ** ความตะกละ หรือความร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา, **หน่วงเอาความเย็นในฐานะของนิพพานมาเป็นอารมณ์อยู่เสมอ แม้เมื่อกินอาหาร.**

ในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ก็เทียบเคียงโดยนัยะอันเดียวกัน ; ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะต้องแต่งตัวสวยอย่างโง่เขลา, สวยอย่างโง่เขลา ไม่ใช่สวยอย่างสุภาพบุรุษ หรือไม่ใช่สวยอย่างสัตบุรุษ ผู้มีสติปัญญา ; สวยอย่างโง่เขลา แล้วก็กระพื้ดกระเพียดเป็นห่วงว่าจะไม่สวยอยู่นั่นแหละ.

จงดูคนหนุ่มคนสาวที่โง่เขลาที่สุดในข้อนี้ แต่งตัวไปพลาง กระพื้ดกระเพียดไปพลาง เหลียวไปเหลียวมา กระวนกระวายอยู่ ยังไม่แน่ใจว่าจะสวยถึงที่สุด พอหมดเวลาที่จะแต่งตัว ก็ต้องออกไป ด้วยจิตใจที่ลังเลอยู่นั่น ; อย่างนี้แหละที่ร้อน **เพราะเครื่องนุ่งห่ม.** ถ้า **ทำอย่างพระ** ก็ไม่มีความหมายอย่างนี้ คือพิจารณาถึงข้อที่ว่า "*เครื่องนุ่งห่มก็ดี คนผู้ใช้เครื่องนุ่งห่มก็ดี เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ*" ; คิดดังนี้ก็เย็น **ไม่มีความพลุ่งขึ้นมาแห่งกิเลส.**

นี้เป็นหลักทั่ว ๆ ไปที่จะใช้เครื่องนุ่งห่มให้เย็น โดยหน่วงเอาความเย็นเป็นอารมณ์อยู่เสมอ.

เครื่องใช้ไม้สอยในบ้านเรือน ตลอดถึงตัวบ้านเรือนอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ก็เหมือนกัน. เดี๋ยวนี้ **เรามีแต่ความคิดชนิดที่ทำให้ร้อน** เพราะความโง่ : จะไปได้จะไปมีไว้ แล้วก็ใช้สอยเกินกว่าความจำเป็น. คนที่ยังไม่มี ก็ยังเห่อ ยังหวังที่จะได้คล้าย ๆ กับว่ามุ่งความร้อนเป็นอารมณ์ แล้วก็ไม่พอ. แม้ว่าในบ้านนี้จะมีรถยนต์ มีตู้เย็น มีอะไร ๆ

หลาย ๆ อย่าง แล้วมันก็จืดชืดไป ยังร้อน ยังมุ่งหมายอย่างอื่นต่อไปอีก. เพราะฉะนั้น ความเย็นไม่ได้มีขึ้น เพราะว่าหามาได้ตามที่ต้องการ, เพราะว่าความต้องการมันยืดตัวออกไปได้ ไม่มีที่สิ้นสุด.

ความเย็นนั้นอยู่ที่หยุดความต้องการนั้นเสีย ; เมื่อใช้สอยสิ่งเหล่านี้อยู่ ก็ใช้สอยไปด้วยการหยุดความต้องการด้วยอำนาจของความโง่เขลาเสีย เดี๋ยวก็จะเย็น, ไม่ต้องใช้ของวิเศษวิโสมันก็เย็น หรือแม้จะใช้ของวิเศษวิโสมันก็เย็น. ถ้า **จิตนี้วางไว้ถูกต้อง** แล้ว ของที่จะนำมาใช้สอยนั้นจะชั้นดี หรือชั้นเลิศ **ชั้นอะไรมันก็เย็น** หรือจะชั้นเลวชั้นต่ำที่สุด ก็เย็น, จะกินข้าวด้วยกะลาก็เย็น, จะกินข้าวด้วยจานทองคำประดับด้วยเพชรพลอย มันก็เย็น ถ้าว่าดำรงจิตใจไว้ถูกต้อง ; เพราะว่าเราหน่วงเอาความเย็นเป็นอารมณ์ไว้เสมอ. นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น จะแจงรายละเอียดกันไปทั้งหมดไม่ไหว.

เรื่องหยูกยาสำหรับแก้โรค นี่ก็ตั้งแต่ไปตั้งต้นว่า อย่ากลัวตายให้มากนัก : พอมีอะไร ๆ ผิดปรกติไปสักนิด ก็กลัวตายจนร้อน จนอะไร เหมือนกับถูกลนถูกสุมอะไรอยู่. นี่ก็ผิดแล้ว ร้อนไปเปล่า ๆ. เที่ยวดิ้นรนหาการแก้ไขด้วยความโง่เขลา ด้วยความกลัวที่มากกว่าเหตุ เหมือนที่เป็น ๆ กันอยู่เดี๋ยวนี้ ; เป็นอะไรนิดหนึ่งก็กลัวตายร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า สำหรับคนเดี๋ยวนี้.

ผมต้องพูดตรง ๆ ว่า คนที่ได้รับการศึกษา อย่างพวกคุณทั้งหลายที่นี่แหละเวลานี้ พอเจ็บไข้สักหน่อยหนึ่ง ก็กลัวตายมากกว่าคนสมัยปู่ย่า ตายาย ที่โง่เขลา ซึ่งเขาไม่ค่อยกลัวนัก แล้วเขาก็พยายามไปตามสมควร แล้วเขาก็ไม่ตายเหมือนกัน. เรานั้น **ได้ความกลัวที่เฟ้อ, ความรักษาเยียวยาที่เฟ้อ, แล้วยังร้อน** หรือกลัวอยู่ **มากกว่าคนโง่ ๆ สมัยปู่ย่า ตายาย** ของเรา. ทั้งนี้ก็เพราะว่า เขามุ่งความเย็น หรือความหยุด หรือความดู พิจารณาไปอย่างช้า ๆ ; ที่ดีมาก, เป็นชั้นดีมากก็คือ ถ้าความเจ็บไข้เกิดขึ้นก็ถือเอาเป็นโอกาส สำหรับการศึกษาธรรมะไปเสียเลย. พวกเราไม่เคยนึกอย่างนี้.

พวกเรานั้น พอเจ็บไข้อะไรนิดหน่อยนิดหนึ่ง ก็ว่า "ความตายมาแล้วโว้ย," แล้วก็เป็นบ้าไปในทางวิญญาณ. ถ้าว่า เป็นคนสมัยเก่าโน้น ถือธรรมะตามระบบโบราณ

นั้น เขาเรียกว่า "เทวทูตมาบอกสิ่งที่ดีให้แล้วโว้ย" ; ถ้า **ความเจ็บไข้มาถึง** ละก็กลับต้องรับมัน ในฐานะที่ว่า **เทวทูตมาบอกข่าวดีแล้ว** คือให้เรา **ไม่ประมาท** ให้เรา **เตรียมตัว** ให้เราทำอะไร ชนิดที่ว่า เราจะต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายนี้. การไปหาหมอหายากิน เอาไว้ทีหลังดีกว่า ; ต้อนรับในฐานะที่เป็นเทวทูต หรือธรรมทูตที่ดี มาบอก. ทีนี้ใจคอเป็นปรกติ แล้วก็เย็น, แล้วจึงไปหาหยูกยามากิน บริหารรักษาไปด้วยความเยือกเย็นนี้ก็เรียกว่า เย็นในระยะแรกเสียแล้ว ของการเจ็บไข้.

ทีนี้ **เรื่องการกินหยูกกินยา** ก็เหมือนกัน ด้วย **ใจคอที่ปรกติ ที่บังคับตัวได้ มันก็เย็น ;** แต่คนเดี๋ยวนี้ ถ้ายาขมสักนิด เขาจะขว้างทิ้งไปเลย, คนสมัยโน้นจะขมเท่าไร เขาก็กินได้ แล้วเขาก็ไม่มียาหอม ๆ หวาน ๆ จืด ๆ กิน เหมือนคนสมัยนี้. คำว่า "ยา" ของคนโบราณจะต้องเหม็น ต้องขม ต้องอะไรอย่างยิ่ง เขาก็กินได้ ไม่มีเดือดร้อนเพราะยาขม หรือว่าการรักษาก็ไม่วิเศษวิโสอะไร เพราะว่าเขาคอยแต่จะจ้องหาความเย็น. ส่วนเรานี้มีความกลัว ความโง่ รวมกัน มีความกลัวอย่างตื่นตูมไป มันก็ร้อนอยู่ในความกลัว ร้อนอยู่ในความโง่ ร้อนอยู่ในความไม่ได้อย่างใจ.

ขอให้ลองกลับกันเสียใหม่ตามแบบที่ว่ามานี้ **มุ่งหมายความเย็นเป็นอารมณ์** อยู่เรื่อย รักษาก็รักษาไป จะใกล้ตายเข้าไปก็ยิ่งเย็น จะดีกว่า จนกระทั่งตายไปด้วยความเย็นเพราะว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เรื่อย.

นี่ยกตัวอย่างด้วยเรื่องอาหาร เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอยและยาแก้โรค ก็ต้องแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ได้ ; เพราะว่า ๔ อย่างนี้จำเป็นที่จะต้องมีต้องบริโภค ด้วยความเย็น ; ส่วนการทำงานก็เย็นอย่างที่ว่ามาแล้ว. **การดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัจจัย ๔ นี้ก็เย็น ;** อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้มีความเย็นเป็นอารมณ์.

ทุกคนสามารถหน่วงความเย็นโดยลำดับ

คนพวกที่ ๑. คนปรกติ หมายความว่าสามารถจะพิจารณา และเข้าใจข้อเท็จจริงเหล่านี้ เอามาประพฤติปฏิบัติอยู่เป็นปรกตินิสัย ; ให้อยู่ด้วยความเย็น มุ่งจ้องหรือว่าถนอมความรู้สึกเย็นนี้ไว้เป็นอารมณ์.

คนพวกที่ ๒. คนที่ตั้งใจเป็นพิเศษ พวกนี้ก็คือคนที่ไปศึกษาเล่าเรียนมา เป็นชาววัดสักหน่อย ก็ต้องการความเย็นยิ่งขึ้นไป มากกว่าชาวบ้าน, หรือว่า ถ้าเป็นคนอายุมากแล้ว ผ่านความร้อนมามากแล้วก็ตั้งใจจะให้เย็นเป็นพิเศษ หน่วงความเย็นเป็นพิเศษ โดยนัยอย่างเดียวกันกับพวกแรก ; **เป็นอยู่ให้เย็นมากขึ้นกว่าพวกแรก** แต่ก้าวเข้าไปสู่การปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษ.

คนพวกที่ ๓. ที่ปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษ คือเป็นนักกรรมฐาน นักวิปัสสนา เป็นโยคี มุนี ฤาษีอะไรต่าง ๆ เมื่อทำไปถูกวิธี ก็มุ่งความเย็น ไกลกว่า สูงกว่า มากกว่า แล้วเป็นไปได้ตามลำดับ. นี่ผู้บำเพ็ญเพียรโดยตรงนี้ ก็เพียรเพื่อให้เย็น ; คนชนิดนี้ยิ่งจ้องพระนิพพานเป็นอารมณ์มากขึ้น. ถ้าจะพูดให้กว้างที่สุด ก็จะต้องพูดว่า เขา **จ้องความเย็นเป็นอารมณ์** หรือจ้องนิพพานเป็นอารมณ์นั้น ตามความหมายของเขา ตามที่เขารู้สึกอย่างไร ว่าอะไรเป็นความเย็น หรือเป็นนิพพาน. ถ้าฌานสมาบัติเป็นนิพพานก็ไปตามแบบนั้น เพื่อเข้าสู่ภาวะแห่งจิตใจที่เป็นอย่างนั้น.

สำหรับ **พุทธบริษัท** หรือผู้นับถือพุทธศาสนานี้ **เอาความเย็นที่เกิดมาจากกิเลสไม่รบกวน** หรือกิเลสหมดไปโดยสิ้นเชิง นี้ **เป็นความเย็น** เพ่งจ้องที่นี่. ฉะนั้นคำว่า "นิพพาน" ในกรณีอย่างนี้ หมายถึงความสิ้นไปแห่งกิเลส, ความสิ้นไปแห่งตัวกู—ของกูโดยประการทั้งปวง.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี การปฏิบัติ **ต้องเป็นมาตามลำดับ** : เมื่อปฏิบัติใน **ขั้นศีล** ก็ **ได้ความเย็น** อย่างที่เกิด **จากศีล,** เมื่อปฏิบัติ **สมาธิ** ก็ **ได้รับความเย็น** อย่างที่ได้รับ **จากการปฏิบัติสมาธิ** เช่น พอลงมือทำสมาธิในขั้นต้นนี้ก็ย่อมปรารถนาความไม่มีมาแห่งนิวรณ์ทั้ง ๕. เมื่อนิวรณ์ทั้ง ๕ ไม่มีมา ก็เป็นความเย็นชนิดหนึ่ง ตามแบบของสมาธิ ; ฉะนั้นจึงทำสมาธิเพื่อกำจัดนิวรณ์ ๕ ก่อนสิ่งใดหมด. เมื่อ **จิตปราศจากนิวรณ์ ๕** แล้ว ก็พร้อมที่จะทำต่อไป คือ **มีปัญญาเห็นแจ้ง** ในสิ่งที่เป็นความร้อนที่ลึกซึ้งขึ้นไปกว่า คือกิเลส หรือสังโยชน์อะไรทั้งหลาย ก็มุ่งหมายความสิ้นไปแห่งกิเลส สิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งหลายนั่นเอง มุ่งจ้องอยู่ที่นั่น.

ในระดับที่เป็นขั้นปัญญา หรือขั้นวิปัสสนานี้ มีหลายขั้นหลายตอน มีขั้นตอนมาก ละเอียดประณีต ถี่ยิบขึ้นไปตามลำดับ ไม่เหมือนกับขั้นศีล ขั้นสมาธิ ซึ่งไปลุ่น ๆ ไม่ประณีต ซับซ้อนอะไรนัก.

ใน **ขั้นปัญญา** หรือขั้นวิปัสสนานี้ ทุกขั้นตอนมีสิ่งที่จะลืมเสียไม่ได้ คือว่า การทำนี้ **"เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลส" เพื่อความปรากฏขึ้นแห่งพระนิพพาน.** ถ้า ยิ่งจ้องอย่างนี้มากเข้า เข้มข้นเข้า เมื่อญาณเป็นไปตามลำดับ ถึงญาณประเภทที่เรียกกันว่า *สัจจานุโลมิกญาณ* เป็นต้น ; ถ้าทำได้สำเร็จ ก็จะมี *โคตรภูญาณ* อย่างที่ว่ามาแล้ว. "หน่วง พระนิพพานเป็นอารมณ์" สำเร็จ ก็บรรลุมรรค ผล ขั้นใดขั้นหนึ่ง อย่างน้อยก็ได้ โสดาปัตติผล. อย่างนี้เรียกว่า **การหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ นี้มีอยู่เป็นชั้น ๆ** อย่างที่ชี้ให้เห็นนี้ก็มี ๓ ชั้น :—

— คนธรรมดาสามัญทั่วไป ชั้นหนึ่ง.

— คนที่มีความตั้งใจเป็นพิเศษ เพราะได้สดับมาพอสมควรแล้วก็ชั้นหนึ่ง.

— ชั้นที่เป็นผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อโลกุตตรธรรมโดยตรงนี้ก็ออกบวช หรืออะไร ทำนองนี้ ก็ชั้นหนึ่ง.

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้ คุณคงจะจับใจความได้ ว่า "**การหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์**" นั้น มิได้มุ่งหมายแต่ในขณะจิตที่จะบรรลุมรรค ผล ซึ่งเป็นเจ้าของคำ ๆ นี้ แต่เขา **ขยายความให้ต่ำลงมา** ถึงความรู้สึกของคน ไม่ว่าชนิดไหน ประเภทไหน ระดับไหน ที่เขาจะ **มุ่งหมายความหมดปัญหา** ความเกลี้ยงไปแห่งสิ่งรบกวนจิตใจนี้เป็นอารมณ์. ฉะนั้น ควรจะหัดการกระทำเช่นนี้ไว้ให้เป็นนิสัย ถ้าจะเกิดความขุ่นมัวเร่าร้อนอะไรขึ้นมา ก็ปัดออกไปได้ เพราะว่า เราต้องการความเย็นอยู่เรื่อยไป.

ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ ผมก็คิดว่า คงจะกลับไปจากที่นี้ ด้วยความรู้สึก **เพ่งความเย็น** เป็นอารมณ์ได้มากขึ้น คงจะแปลกกว่าแต่ก่อนนี้ ซึ่งไม่รู้จักเพ่งหาความเย็นเป็นอารมณ์.

นี่ก็เรียกว่า **เพ่งนิพพานเป็นอารมณ์** โดยนัย คือโดยอ้อม โดยปริยาย โดยเท่าที่จะทำได้สักเท่าไร ; เพราะว่า **ทุกคนก็ต้องการความเย็นอยู่แล้ว** ไม่มีใครต้องการ

ความร้อน. รู้จักความเย็นให้ดี ๆ คอยจดจ่ออยู่แต่ที่จะให้เย็นเท่านั้น ; อย่างนี้ผมก็เรียกว่า "โมกขธรรมประยุกต์" ในชีวิตประจำวันได้ ในความหมายของคำพูดที่ว่า "การหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์". **ให้ความหมายแก่คำว่า นิพพาน นั้นคือเย็น** หรือดับลงแห่งความร้อน.

วิธีปฏิบัติที่ง่ายคือมุ่งดับไม่เหลือ

เวลาที่เหลืออยู่เล็กน้อย จะพูดเรื่องวิธีปฏิบัติที่ง่าย ๆ สั้น ๆ แต่อมความไว้ทั้งหมดอีกครั้งคือ เราจะต้องรู้ว่า : คำว่า **นิพพาน** นี้เป็นภาษาบาลี จึงลำบากแก่เรา ซึ่งไม่ใช่เจ้าของภาษานั้น แล้วก็แปลนิพพานนี้ออกมาเป็นภาษาไทย ได้ความตรง ๆ ตามตัวหนังสือก็ว่า **ดับไม่เหลือแห่งความร้อน ;** *นิ* – คือ *ไม่เหลือ*, *พ – า – น* – ไป หรือ *ดับ*, *นิพพาน – ดับไม่เหลือ* ; รู้ได้โดยนัยว่า ดับไม่เหลือแห่งความร้อน ; เพราะสิ่งที่ไม่ดับก็คือร้อน ; สิ่งที่มีการดับได้ก็คือ มีความร้อน ; จึงหมายถึง ดับไม่เหลือก็แล้วกัน และรู้ว่าดับความร้อน.

ทีนี้ **อะไรร้อน ? กิเลส** และ **ความทุกข์** ; ทั้งสองอย่างนี้สรุปลงไปได้ใน**คำพูดธรรมดาสามัญที่สุดว่า ความรู้สึกว่าตัวกู – ของกู.** ความรู้สึกว่า ตัวกู – ของกูนี้จำให้ดี ๆ ; **ถ้าความรู้สึกว่าตัวกู – ของกู** โดยตรงก็ตาม โดยอ้อมก็ตาม โดยนัยอะไรก็ตาม เกิดขึ้นแล้ว มัน **เป็นความร้อน** แล้วก็ร้อนนานาแบบ : ร้อนให้เห็น ร้อนไม่ให้เห็น ร้อนอย่างลึกซึ้ง และร้อนอย่างที่เรียกว่า เย็นสุดขีด นี้ก็ยังร้อน, เหมือนกับความเย็นทางเนื้อหนังสุดขีด นี้ก็ยังเป็นทุกข์.

ความหมายของคำพูดมันสับปลับ ต้องระวังให้ดี ; ความทุกข์มีหลายแบบ : ร้อนนักก็ทุกข์ เย็นนักก็เป็นทุกข์ เจ็บปวดอะไรก็เป็นทุกข์. **ถ้าไม่ทุกข์ ต้องไม่มีความรู้สึกประเภทร้อน** ด้วยอำนาจของตัวกู – ของกู ; ถ้าตัวกู – ของกูเกิดขึ้นมันก็เป็นของร้อนเพราะว่าเป็นกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ อยู่ในนั้น แลเป็นความไม่ได้อย่างใจอยู่ในนั้น คือเป็นทุกข์อยู่ในนั้น ในความรู้สึกที่เดือดพล่าน เกี่ยวกับตัวกู, เกี่ยวกับของกู. นี่เรียกว่า

ภพ หรือชาติ เกิดขึ้นมาเป็นตัวกู – ของกูแต่ละวัน ๆ หลาย ๆ ภพ หลาย ๆ ชาติ เป็นไฟ. สรุปความอีกตอนหนึ่งว่า ภพนี้เป็นไฟ, **ภพแห่งตัวกู – ของกูนี้เป็นไฟ.**

ทีนี้ เราก็เบื่อระอา **ความคิดก็น้อมไปเพื่อดับไม่เหลือ** เพื่อไม่ให้เกิดภพใด ๆ ที่นี่ก็ตาม หรือว่า ถ้าเชื่อว่า หลังจากตายแล้ว จะเกิดอีกก็ตาม ก็ได้เหมือนกัน ; เพราะถ้าขึ้นชื่อว่า ภพแล้ว เป็นต้องร้อนเป็นไฟ, ฉะนั้นจึงไม่อยากจะมี ไม่อยากจะเป็นอย่างที่เรียกว่าภพ คือ ตัวกู – ของกู, **อยากจะว่างไปจากตัวกู – ของกู** ก็คือ ว่างไปจากภพ ว่างไปจากความมีความเป็น. ภาวะอันนี้ เราเรียกว่า **ภาวะแห่งนิพพาน** คือ **ความดับไม่เหลือ.**

แม้อยู่ที่นี่เดี๋ยวนี้ ยังเป็นหนุ่มเป็นสาวอย่างนี้ เราก็เข้าใจอย่างนี้ได้ ว่า ถ้ามีภพเกิดขึ้นในใจ ; ภ – วะ – ภพ คือความเป็นขึ้นมาแห่งตัวกู – ของกู จะเรียกว่าคนว่าสัตว์ ว่าอะไรก็สุดแท้ล้วนแต่ร้อน แล้วเราก็ต้องการ "ดับไม่เหลือ". **จงอยู่อย่างไม่มีภพ อย่างดับไม่เหลือ** สมัครอย่างนี้เรื่อยไปเถิด จะเกิดยาก ; สมัครที่จะไม่มีตัวกู – ของกูไว้เป็นต้นทุนก่อน แล้ว **จะเกิดยาก.** แล้วจิตก็จะน้อมเพื่อจะไม่เกิดตัวกู – ของกูนี้อยู่เรื่อยไป. ตั้งต้นตั้งแต่เดี๋ยวนี้ละ แล้วก็มีการดับเรื่อยไป จนกระทั่งเรียกว่า ร่างกายดับ คือ ดับเมื่อถูกเขาจับใส่โลง นั่นคือดับร่างกาย. ส่วน **ดับภพ** นั้น ดับได้ตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ยังเป็น ๆ อยู่นี้ **คือไม่เกิด "ตัวกู – ของกู"** ก็ไม่เรียกว่า เกิดภพ. อย่างนี้เราผูกคำพูดขึ้นอีกคำหนึ่ง เพื่อจำง่ายลืมยาก ว่า **"ตายเสียก่อนตาย".**

พยายามอยู่อย่าง "ตายเสียก่อนตาย"

ตายเสียก่อนตาย. "*ตายเสีย*" คำแรกนี้ คือ *ตายเสียจากตัวกู – ของกู* คือปราศจากความรู้สึกว่าตัวกู—ของกู. ตายเสียก่อนตาย ตายคำหลัง คือ *ตายอย่างเข้าโลง* **ก่อนแต่ที่จะมีการตายอย่างเข้าโลง จงมีการตายอย่างนี้** เสียก่อน **คือเย็น ;** แล้วดับเย็นแห่งกิเลส และความทุกข์นี้ ก็เรียกว่า ตายเหมือนกัน ; เพราะ **ตัวกู—ของกู** ที่มันเกิดร่ำขึ้นมา ยกหูชูหาง นั่นแหละ **เป็นตัวร้ายกาจ** ให้มันตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ หรือว่ามันโผล่ขึ้นมาอีก ก็ฆ่ามันลงไปทุกที.

ตัวกู – ของกูนี้ตายยาก มันเก็บชีวิตไว้อย่างประหลาด คืออยู่ในรกรากของอวิชชา ของอนุสัยอะไรต่าง ๆ ; แต่ว่าไม่เป็นไร **เกิดมาทุกที ก็ฆ่ามันให้ตายทุกทีไป** แล้วมันก็จะเกิดยากขึ้นทุกที จะห่างออกไปทุกที ห่างออกไปทุกที จนกระทั่งไม่เห็นหน้าไม่กลับมาอีกเลย. ถ้าทำได้สำเร็จในขั้นนี้ ก็เรียกว่า "ตายเสร็จเสียก่อนตาย" คือเป็นพระอรหันต์.

พระอรหันต์มีความหมายเป็นผู้ตายเสร็จแล้วก่อนตาย ไม่มีกิเลสเหลืออยู่แต่ร่างกายยังไม่ตาย ก็คือนิพพานโดยสมบูรณ์. สำหรับเราแม้ทำไม่ได้ถึงนั่น **เราทำตามท่าน** เราทำตามรอยพระอรหันต์ เรามุ่งจ้องอย่างนั้น แล้วก็ **ทำไปตามที่จะทำได้.**

ขอให้มีการ "ตายเสียก่อนตาย" แล้วถือเอา **เป็นปริญญาของสวนโมกข์ ;** ใครจะได้รับ หรือไม่ได้รับ ต้องรู้เอง, ไม่มีประกาศนียบัตรให้ เพราะเป็นเรื่องที่ต้องรู้เอง. ใครจะได้ หรือไม่ได้ ปริญญาของสวนโมกข์ คือ "ตายเสียก่อนตาย" นั้น ; ไม่ใช่ว่ามาอยู่สวนโมกข์แล้วจะได้ปริญญานี้ ; แต่ก็ยังถือเอาว่าเป็นปริญญาของสวนโมกข์,

ขอให้ทุกคนพยายามได้รับปริญญา "ตายเสียก่อนตาย" คือ **มุ่งหมายความดับไม่เหลืออยู่เรื่อยไป** จนกระทั่งวาระสุดท้ายที่เราจะทำได้. ได้พูดมาแล้วว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนกว่าจะถึงเวลาเข้าโลง เราจะปรับปรุงความรู้ ความปรารถนานี้ให้อยู่ในรูปของความ *ดับไม่เหลือ – ดับไม่เหลือ* นี้เรื่อยไป. แม้จะเกิดอะไรขึ้นเป็น **ความผิดหวัง** ก็เมื่อเราต้องการความดับไม่เหลือ อะไรมัน **จะทำอะไรเราได้.** เมื่อเกิดอะไรขึ้นเป็น **ความสมหวัง ก็ไม่ทำให้เราดีใจได้ ;** เพราะว่าเราต้องการความดับไม่เหลือต่างหาก.

เราจะได้รับโลกธรรมในส่วนน่ารักน่าพอใจ อย่างไรก็ดี ก็ไม่มีความหมายอะไรเพราะเราอยากจะดับไม่เหลือต่างหาก, หรือว่า เกิดได้โลกธรรมในส่วนไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ ก็ไม่มีความหมายอะไร เพราะเรา **ต้องการจะดับไม่เหลือ ;** อย่างนี้แล้วจึง **จะอยู่อย่างเป็นความว่างจากกิเลส และความทุกข์** ที่เรียกว่า **ดับไม่เหลือแห่งความร้อน** ทำให้มากขึ้น ๆ ให้ยาวออกไป ๆ แล้วจะมี "นาทีทอง". ขอใช้คำโสกโดก

อย่างชาวบ้านเขาใช้บ้าง. มันเป็น "นาทีทอง" อยู่ตอนที่จะเข้าโลงนั่นแหละ เมื่อเจ็บปวดอะไรเข้า ก็ควรจะดีใจว่า โอ๊ย, นี่มันจะไม่ดับไม่เหลือเร็วเข้า.

เรา **จะไม่กลัวความเจ็บไข้** ได้ป่วยเหล่านั้นเลย จะรักษา ก็รักษาไปซิ ใจไม่เป็นทุกข์ เพราะถ้าว่าจะดับลงไป เราก็จะทำให้ดับไม่เหลือ หรือว่าจะรอดชีวิตกลับมา เราก็จะอยู่อย่างดับไม่เหลือ ; เลยไม่มีทางขาดทุน. *เมื่อจะดับจิตครั้งสุดท้าย ก็ให้สมัครดับไปด้วยความรู้สึกว่า สมัครดับไม่เหลือ—สมัครดับไม่เหลือ* ; แล้วจะไปเอาปัจจัยอะไรมาเกิดอีกถ้าว่าเชื่อในการเกิดอีก, ถ้าไม่นึกถึงเรื่องเกิดอีก อะไรกันแล้วก็สิ้นสุดกัน คือ ดับไม่เหลือ.

ที่จริงมัน **ควรจะสิ้นสุดกันตั้งแต่ยังเป็น ๆ** เพราะเราไม่ต้องการจะเป็นอะไร ไม่มีภพ ไม่มีชาติ ที่จะเกิดขึ้นวันละหลาย ๆ หน นี้ไม่มี ก็ดับไม่เหลือกันในตอนนี้แหละ, ไม่มีปัญหาเรื่องเข้าโลงแล้วว่า จะเกิดอีก หรือไม่เกิด. แต่เราก็ไม่ได้ยกเลิกความคิดความเชื่อของคนหมู่หนึ่ง ที่ว่าเข้าโลงแล้วไปเกิดอีก เวียนว่ายไป ก็ให้เวียนว่ายไป ; เขาเชื่ออย่างนั้นก็เชื่อไป เราไม่ติเตียนเขาว่าผิด หรือว่าโง่เขลาอะไร เพราะว่า เขาอยากจะเชื่ออย่างนั้น, ส่วนเราอยากจะเชื่ออย่างนี้ เพื่อให้เร็วเข้า.

เราต้องการให้มี **มีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ที่นี่** และเดี๋ยวนี้ แล้วก็ดับไม่เหลืออยู่. มีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ทุก ๆ กรณี จนไม่มีอะไรเกิดขึ้นมาอีก มันเป็นการสิ้นสุดลง **สามารถตายเสียก่อนตายได้จริง.** ฉะนั้น เมื่อ *เจ็บไข้ด้วยโรคที่ตายช้า* ก็นึกถึง **ดับไม่เหลือ** *เจ็บไข้ด้วยโรคตายเร็ว* ก็ยิ่งนึกถึง **ดับไม่เหลือ.** ถ้าว่า *ประสบอุบัติเหตุ* เช่นว่า ถูกรถชนหรืออะไรก็ตาม ปึ่งปั่งขึ้นมา อีกครึ่งวินาที จะต้องมีเวลาพอสำหรับจะนึกถึงความ **ดับไม่เหลือ.**

ขอให้สังเกตเถิด หรือเราไปศึกษาเอาก็ได้ หรือจะสังเกตจากความรู้สึก อาจจะยาก ; เกิดสมมติว่า ถ้าถูกฟันคอฉับเดียวตาย อย่างนี้มันก็จะ **ต้องมีระยะที่ว่า "ต้องดับไม่เหลือ".** พอรู้สึกว่าถูกฟัน ก็สมัครดับไม่เหลือเสีย แล้วมันก็ดับ หรือตายไปพร้อมกับความรู้สึกปรารถนาที่จะดับไม่เหลือ, **"สมัครจะดับไม่เหลือ"** ใช้คำว่าอย่างนี้ดีกว่า

ไม่ต้องใช้คำว่า อยาก หรือปรารถนา อะไรกันอีก ; เพราะว่า เราจะได้จ้องการที่จะดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ เป็นอุดมคติ. ฉะนั้น ถ้ามีอะไรมาทำให้ชีวิตขาดสะบั้นลงไปมันก็ผสมโรงกัน ด้วยความรู้สึกว่า "ดับไม่เหลือ".

ทีนี้ คนเขาอาจจะค้าน หรือแย้งว่า โอ๊ย ! มันง่ายเกินไป คนปัญญาอ่อน คนโง่ ที่ใช้วิธีอย่างนี้. แต่ผมก็ขอยืนยันว่า ใช้อย่างนี้ไปก่อนเถอะ จะมีความหวังสำหรับทุกคน ที่ว่า จะ **มีนิพพานเป็นอารมณ์** แล้วก็ **ถึงที่สุดแห่งความเยือกเย็น** เป็นนิพพานได้จริง ; **อย่างน้อยก็ได้ชิม** ไปพลางในชั้นตัวอย่าง ชั้นเล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่อยไปพลาง, เรื่อยไปพลาง, ก็เรียกว่าเป็นปัจจัยแห่งพระนิพพานยิ่งขึ้น ๆ ๆ.

การปฏิบัติธรรมประยุกต์ในลักษณะที่ว่า "**หน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์**" อยู่เสมอนี้ **เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ และมีประโยชน์.** ขอให้สนใจเอาไปพินิจพิจารณา แล้วประยุกต์ให้ได้ตามที่ถามจะทำได้มากน้อยเท่าไร.

เวลาสำหรับพูดหมดแล้ว ต่อนี้ไปเป็นเวลาสำหรับถาม.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า คำว่า โคตรภูญาณ ที่ท่านอาจารย์กล่าวถึงในคำบรรยาย มีความหมายว่าอย่างไร ?

(ตอบ) ควรไปหาอ่านดูจากหนังสือที่มีอธิบายเรื่องนี้ มียืดยาว จะพูดโดยรายละเอียดที่นี่ไม่ได้ และเวลาไม่พอ.

คำว่า "**โคตรภู**" ถ้าโดยแท้จริง โดยความหมายก็คือ **การเปลี่ยน** เปลี่ยนชนิดที่เราเรียกว่าข้ามโคตร ; นั่นคือ เปลี่ยนชนิด เช่น ใบไม้เหลือง ขนาดที่จะหล่นพอมันหล่น นี่ก็เรียกว่ามันโคตรภู, หรือว่า เจ้านาค เมื่อมาอุปสมบท สวดญัตติกรรมขณะที่จะจบสามครั้งของอนุสาวนานั้น เขาเรียกว่าโคตรภู. แต่เดี๋ยวนี้เอามาใช้กับการบรรลุมรรค ผล คือ **ขณะที่มีกิเลสส่วนหนึ่งจะสิ้นไป หน่วงเอาพระนิพพานในขั้นหนึ่งเป็นอารมณ์ได้สำเร็จ** อาการตอนที่เป็นอย่างนั้น คือไม่ถอยกลับอีกแน่ **เรียกว่าโคตรภู** ; บุคคลก็เรียกว่า โคตรภู, ความรู้ในขณะนั้นเรียกว่า โคตรภูญาณ.

คำว่า โคตรภูนี้ จะใช้ในกรณีไหนก็ได้ คือ ขณะที่จะเปลี่ยนจากอย่างหนึ่งไปสู่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าตรงกันข้าม รายละเอียดไปหาอ่านจากหนังสือเรื่องนี้ มียืดยาว

(ถาม) ท่านอาจารย์กล่าวว่า พระนิพพานคือความดับเย็นของกิเลส แต่กระผมได้เคยได้ยินมาว่า ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน ในอนาคตกาลภายภาคหน้าโน้นเทอญ พระนิพพานของท่านอาจารย์ กับพระนิพพานที่กล่าวมานั้น ต่างกันอย่างไร ?

(ตอบ) ไม่ต่างกัน เหมือนกัน สิ่งเดียวกัน ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานโดยสมบูรณ์ แต่เดี๋ยวนี้เราทำบทเรียนขั้นต้น ๆ ของนิพพาน. ประโยคนั้น คนกล่าวเขากล่าวขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานโดยสมบูรณ์ คือขั้นสุดท้าย หรือขั้นพระอรหันต์ ; เช่นเราให้ทานเสร็จแล้วก็อธิษฐานว่า *"ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน"* ก็คือการให้ทานนั้นมันขูดเกลาตัวกู – ของกูออกไประดับหนึ่ง นี้หมายความถึงให้ทานอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ให้ทานเพื่อแลกเอาสวรรค์วิมาน.

ให้ทาน อย่างถูกต้องนี้คือ **ขูดเกลาตัวกู – ของกู การให้ทานก็เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน** คือจะช่วยให้เกิดพระนิพพานโดยสมบูรณ์. แม้ **รักษาศีล** ก็ทำอย่างที่มุ่งหมายจะให้ **เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน** คือ **ขูดเกลากิเลส** ประเภทที่ศีลจะช่วยขูดเกลาให้ได้. เมื่อ **ทำสมาธิ** ก็ยิ่งใกล้เข้าไป **เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน** มากขึ้น ๆ กระทั่งทำ **ปัญญา** ทำ **วิปัสนา** โดยตรงนี้ **จะทำให้เป็นการปรากฏของพระนิพพาน.**

เรื่องนิพพานนี้คนถูกสอนกันมา ให้เชื่อว่า ไปนิพพานนี้ยังอยู่ไกล อย่าเอาที่นี่และเดี๋ยวนี้เลย ; เพียงแต่ว่าทำอะไรสักหน่อยหนึ่ง ก็ขอให้เป็นปัจจัยเกื้อกูลแก่การไปไปพระนิพพานก็แล้วกัน. อย่างนี้ผมไม่เห็นด้วยมันช้านัก แต่ก็ไม่ขัดขวาง ไม่ขัดคอ ไม่ตำหนิติเตียนเขา. เราบอกแต่ว่า ,**เราจะประยุกต์ให้มีนิพพานไปพลาง** แม้ในชั้นตัวอย่าง ก็คือทำอย่างที่ว่านี้. **ควบคุมการเกิดขึ้นแห่งตัวกู – ของกูไว้เรื่อยไป**, ควบคุมได้ที่ไรก็เป็นนิพพานน้อย ๆ อยู่นั่น. เพราะฉะนั้น การถือหลักว่า ทำอะไรเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน ก็ถูก ; แต่ถ้าจะให้เร่งเร็วเข้า ก็ต้องทำกันอย่างนี้ คือมุ่งจ้องให้เป็นความเย็นอยู่ทั้งเนื้อทั้งตัว ทั้งอิริยาบถตลอดเวลา.

(ถาม) ผมมีข้อสงสัยเกี่ยวกับคำบรรยายของท่านอาจารย์วันนี้ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง "นาทีทอง" กับ "เรื่องชาติหน้า"; กล่าวคือ ท่านอาจารย์ได้บรรยายว่า บุคคลที่ไม่เชื่อเรื่องชาติหน้า เมื่อจะตายนั้น จะเกิดดับไม่เหลือขึ้นได้ เพราะว่า เขาไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดขึ้นมา; แต่บุคคลที่เชื่อเรื่องชาติหน้านั้น ถ้าเขาภาวนาจิตใจ ก่อนที่จะดับ ว่าตัวเองไม่ยึดมั่นถือมั่น คือดับไม่เหลือนั้น เขาสามารถที่จะนิพพานตอนนั้นได้ ซึ่งถ้าคนชั่ว ทำชั่วมาตลอดแล้วพอตอนอายุมาก ๆ ภาวนาตัวเองว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด จนกระทั่งตัวเองดับจิต. เขาไม่เกิดการขัดกันต่อกฎแห่งกรรมหรือ ? คือคนชั่วก็จะถึงนิพพานเหมือนกัน ?

(ตอบ) เสียงก้อง ฟังไม่ใคร่ถูก แต่พอจับใจความได้ว่า คนที่จะเชื่อว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิดก็ตาม ขอให้ถือหลักว่า เรา **สมัครดับไม่เหลือ จะแก้ปัญหาได้ทั้งหมด** คือว่า : อยู่ที่นี่เดี๋ยว *ให้พิจารณาเห็นว่า การเกิดขึ้นมาอย่างนี้, การอยู่อย่างนี้เป็นการทนทุกข์ทรมาน.* อย่ามีความรู้สึกว่า กูเกิด, เกิดเดี๋ยวนี้; หรือเกิดอีก อย่างไรก็ตาม อย่ามีความรู้สึกอย่างนั้นเลย. **อย่าให้มีตัวกูเกิดอยู่ แล้วก็ไม่มีการทนทรมาน,** แล้วสมัครให้มีภาวะดับไม่เหลือแห่งตัวกูอยู่เรื่อยไป. **นี่สำคัญที่สุดแล้วที่เราจะทำได้** รู้สึกได้ควบคุมได้ ก่อนแต่เข้าโลง. **เข้าโลงแล้วพิสูจน์ไม่ได้** ก็ไม่พูด แต่พูดว่า ถ้าสมัครดับไม่เหลือที่นี่ได้แล้ว จะให้ผลคุ้มไปตลอดเวลา ; จะเกิดอีก หรือไม่เกิดอีก ก็หมดปัญหา เพราะว่าที่นี่ก็ไม่มีตัวกูเสียแล้ว ก็ไม่มีตัวกูที่จะไปเกิดอีก.

สำหรับในกรณีของคนพาลนั้น ถ้าทำได้อย่างนั้นจริง ก็ได้เหมือนกัน คือมันเป็นการเปลี่ยนกลับอย่างรวดเร็ว แล้วเป็นในขณะจิตที่จะตายนั้นเอง อย่างนั้นก็มีได้.

(ถาม) แล้วไม่ขัดกับกฎแห่งกรรมหรือ ?

(ตอบ) ไม่ขัด เพราะมีกรรมที่ดีกว่า ที่หนักกว่า คือการทำถูกในส่วนนี้ เป็นกรรมที่ดีกว่า มากกว่า ใหญ่กว่า ชิงให้ผลตัดหน้า

(ถาม) ขอนมัสการถามท่านอาจารย์ว่า ระหว่างที่ยังไปไม่ถึงทางแห่งความดับไม่เหลือ มีวิธีทางอะไรที่จะไปสู่ทางนั้นเร็วที่สุด ?

(ตอบ) ก็คือวิธีที่พูดมาแล้วนี่แหละ ที่เอามาประยุกต์เกี่ยวกับการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ให้ **เพ่งความดับไม่เหลือแห่งความร้อน** เป็นวิสัยอยู่ **นี่คือลัดที่สุด** แล้ว เอาธรรมะชั้นโมกขธรรมมาประยุกต์ชีวิตประจำวัน คือทำอย่างที่ว่ามานี้. ขอให้ไปทบทวนใหม่ ดูจะยังพึ่งไม่เข้าใจ จึงถามซ้ำกับคำอธิบาย. เราพยายามที่จะเปลี่ยนนิสัยเสียใหม่ ให้อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ที่จะไม่ให้เกิดความร้อนขึ้นมาได้ แต่เดี๋ยวนี้ที่เป็นหลัก.

(ถาม) ที่กล่าวว่า ดับตัวกู—ของกู แสดงว่ามีตัวกู—ของกู จริงใช่ไหม เราจึงต้องดับมัน ?

(ตอบ) ตัวกู—ของกู จะเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง หรือจะเป็นแต่เพียงความสำคัญมั่นหมาย ด้วยอวิชชาโง่เขลาก็ตาม เป็นสิ่งที่ดับได้ ; มันจะเป็นตัวตนจริง หรือเป็นแต่เพียงมายา ในความคิดนึก เพราะยึดมั่นถือมั่นก็ตาม ทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งที่ดับได้ ; ฉะนั้น คุณมีตัวกูชนิดไหน คุณดับชนิดนั้นดีกว่า.

(ตอบ) ไม่ได้หมายถึง ว่าง หรือวิญญาณที่เป็นตัวเป็นตนอย่างที่เขาคิดกัน. **ตัวกู—ของกู** ในที่นี้ **เป็นอุปาทานหมายมั่น ด้วยอำนาจของตัณหา ที่มาจากอวิชชา** เท่านั้นเอง ; **หาตัวไม่พบ** นอกจากว่า **เป็นความสำคัญผิดของจิต** เกิดขึ้น.

ขอปิดโรงเรียนเพราะมีแขกมาหาตามที่นัดไว้

---

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๘

— ๒๒ —

โมกขธรรมประยุกต์

การที่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์ในวันนี้ เป็นครั้งที่ ๒๒

และเป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยายด้วย

จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า การได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับในฐานะที่เป็นผลของโมกขธรรมประยุกต์นั่นเอง.

นี่หมายความว่า **การประยุกต์คือการปฏิบัติในโมกขธรรมให้ได้ในชีวิตประจำวัน** ก็จะได้รับผลสุดท้าย คือการได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. อีกอย่างหนึ่ง การบรรยายในวันนี้ ก็ต้องเป็นการสรุปใจความสำคัญของการบรรยายทุกครั้งที่แล้วมา.

เราควรจะทบทวนกันถึงคำว่า "ประยุกต์" เป็นครั้งสุดท้ายอีก ขอให้ถือเอาความหมายอย่างธรรมดาสามัญที่สุด ว่า คือปฏิบัติให้ได้ในการเป็นอยู่ประจำวัน. ถ้าสิ่งใดปฏิบัติในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้ก็เป็นอันว่า เลิกกัน ไม่ต้องสนใจก็ได้ ; เพราะว่า สิ่งที่ประยุกต์ได้นี้มีมากเกินกว่าที่จะปฏิบัติไหว เลือกเอามาแต่ส่วนที่ประยุกต์ได้ก็พอแล้ว.

ต้องมองให้เป็น แล้วจะประยุกต์ธรรมะมาใช้ได้

แต่ทีนี้ทำไมจึงดูคล้าย ๆ กับว่า ไม่มี, คือมีแต่คนบอกว่า ปฏิบัติไม่ได้ ประยุกต์ไม่ได้ ? นี้ควรจะถือว่า เพราะว่าประยุกต์ไม่เป็น เพราะว่ามองไม่เห็น ; ทำไม่เป็นเพราะว่ามองไม่เห็น ; ที่มองไม่เห็นก็เพราะว่ามองไม่เป็น. มีแต่คน **มองไม่เป็น จึงไม่เห็นว่าจะปฏิบัติได้อย่างไร ;** จะต้องมองให้เป็นจึงจะเห็น. นี่ก็ต้องเน้นหนักกันที่ตรงนี้เอง ว่า ธรรมะทั้งหลายนี้ อยู่ในสภาพที่เป็นหมัน เพราะว่าคนมองไม่เป็น คือไม่อาจจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

การมองไม่เป็น หรือมองไม่เห็นนี้ ก็ยิ่งมีมากขึ้นทุกที เพราะว่าสมัยนี้มันมีแต่สิ่งที่ทำให้ไม่มอง, หรือมองก็มองอย่างหยาบ ๆ เหมือนกับฝืนมองอย่างเสียไม่ได้, หรือว่ามองอย่างเผื่อ ๆ เผื่อว่าจะมีอะไรดีบ้าง เพราะว่า เขาพูดกันนัก เขากล่าวถึงธรรมะกันนัก ; แต่แล้วคนชนิดนี้เขาก็พ่ายแพ้แก่อารมณ์ต่าง ๆ ในโลกนี้ ที่มายั่วให้เขาไปสนใจกับเรื่องของทางฝ่ายวัตถุ.

ข้อนี้ก็ไม่ควรจะลืมเสียว่า เราได้พูดกันมาอย่างมากทีเดียว ว่ามีอยู่สองปัญหาเสมอ คือ **ส่วนวัตถุ** กับ **ส่วนจิตใจ** ซึ่งต้องการอาหารต่าง ๆ กัน : *อาหารของร่างกาย ก็ต้องการไปอย่างหนึ่ง, จิตใจก็ต้องการอาหารอีกอย่างหนึ่ง.* เมื่อเราให้อาหารแก่ร่างกาย ก็เพื่อให้ร่างกายนี้ทรงอยู่ได้ สำหรับเป็นเครื่องรองรับจิตใจ ให้ยังคงอยู่ หรือว่าทำงานของมันได้.

ทีนี้ **จิตใจ** ต่างหาก ที่จะทำงานต่อไป **ให้มนุษย์ได้ลุถึงสิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ;** ทีนี้เขาสนใจกันแต่เรื่องวัตถุ เรื่องปากเรื่องท้องเสียเพียงด้านเดียว ความ

สนใจก็หยุดอยู่แต่ที่นั่น ไม่ค่อยจะขึ้นมาถึงจิตใจ, แม้ว่าเป็นทุกข์อยู่ก็ไม่สนใจ ว่า เราจะดับทุกข์ได้ เอาแต่ร้องไห้ โวยวายดิ้นรน ฮึดฮัดขัดใจไปตามแบบของคนที่ไม่เคยรู้ว่ามนุษย์เรานี้สามารถจะแก้ปัญหาทางจิตใจได้.

นี้เป็นหัวข้ออันหนึ่ง ที่จะต้องดูให้ดี จึงสรุปไว้เสียทีหนึ่ง ว่า **การที่จะได้สิ่งที่ดีสุดสำหรับมนุษย์ได้นั้น ก็เฉพาะแต่ผู้ที่สนใจในเรื่องนามธรรม.** ถ้าสนใจกันแต่เรื่องรูปธรรม ก็จะได้ในสิ่งที่มนุษย์อันธพาล หรือมนุษย์ที่เป็นพาลเขาสนใจ เขาหวังกันนัก ไม่ใช่บัณฑิตที่สนใจ. ทีนี้เราจะไม่พูดถึงคนพาล หรือบัณฑิตกันแล้ว พูดแต่ว่ามนุษย์ก็แล้วกัน ขอให้มนุษย์นี่ไปเรื่อย เรื่อยไป ๆ ตามลำดับ จนถึงจุดหมายปลายทาง.

ต้องการที่ **จะให้ไปจนได้ถึงจุดหมายปลายทาง ทันแก่เวลา** ได้ในชีวิตนี้ จึงเกิดการบรรยายในลักษณะอย่างนี้ขึ้นมา เพื่อว่า **จะช่วยแก้ปัญหา** อันนั้น, **เพื่อจะปฏิบัติให้ได้** ตามนั้น ; แล้วก็แยกแยะปัญหาออกเป็นข้อ ๆ ให้เข้าใจไปตามลำดับ **ดังที่ได้บรรยายมาแล้ว** ๒๑ ครั้ง นับตั้งต้นแต่ว่า ;—

๑. ปัญหาของคน

เราจะต้องรู้เรื่องคน "คน" นี้ให้เพียงพอ, รู้เรื่องดีที่สุดของคน หรือปัญหาของคน ว่าอยู่ที่ตรงไหน หรืออย่างไร, ต้องเข้าใจว่าคนคืออะไร, ดีไปทางไหนได้ ; นี่จึงเกิดมีแบ่งแยกเป็นคน เป็นมนุษย์ ให้ง่ายแก่การกำหนด จนกระทั่งรู้ว่า มนุษย์จะต้องทำอะไร ก็คือให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ อย่างที่กำลังจะพูด.

๒. ความไวของจิต

ทีนี้ เป็นเรื่องทางจิตใจ ที่จะเอามาทำ ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ปัญหามันก็เกิดขึ้นทางจิตใจก่อน : มีปัญหาว่า เราไม่สามารถจะควบคุมจิตใจ ไม่สามารถจะบังคับจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับความไวของจิต. ที่เป็นเอามาก ๆ ก็คือ ไม่รู้ว่ามีจิตด้วยซ้ำไป, คือเขาไม่ต้องรู้ว่า มีจิตที่เขาคิดนึกเขาทำอะไรได้ เขาจึงไม่สนใจว่ามีจิต หรือไม่สนใจว่า จิตนั้นเร็ว หรือช้า หรืออะไรต่าง ๆ ; แต่เอาเรื่อง โทโส โมโห

เมื่อไม่ได้อย่างใจ แล้วก็หลงใหลลิงโลดไปเมื่อได้อย่างใจ โดยไม่ต้องรู้ว่าเรื่องของอะไร. นี้เราจึงมาดูกันใหม่ ให้เห็นว่า เป็นเรื่องของจิต แล้ว **รู้เรื่องจิต** ให้พอสมควร จนถึงกับว่า เรา **สามารถควบคุม** มันได้ **ให้ทำหน้าที่ตามที่ควรจะทำ.**

๓. — ๖. สติสัมปชัญญะ ปัญญา สัมมาทิฏฐิ และนิพพาน.

ต่อไปก็มาถึง **คุณธรรม ที่จะทำให้ควบคุมจิตได้** ก็คือ *สติ* และ *สัมปชัญญะ* แล้วเลยเนื่องไปถึงสิ่งที่เรียกว่า *ปัญญา* ; **สติ** คือ **ระลึกนั้นระลึกถึงตัวปัญญา,** และ **ปัญญา** นี้จะต้อง **ถูกต้อง** อย่างที่เรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ.** ปัญญาเฉโก หรือปัญญามิจฉาทิฏฐินั้นไม่เกี่ยวกัน ; แต่แล้วกลับมามีปัญญาเฉโก ปัญญามิจฉาทิฏฐินี้เสียเป็นส่วนมาก.

ถ้าว่ามีสัมมาทิฏฐิ ก็จะรู้ มากขึ้น โดยเฉพาะจะรู้เรื่องตัวเองนี้มากขึ้น คือ รู้ภาวะ หรือสถานะของจิต ว่า กำลังเป็นอย่างไร, แบ่งได้อย่างไร. เป็นชั้นกาม ชั้นรูป เป็นชั้นอรูป นี่เรียกกันสั้น ๆ ; มัวไปหลงใหลในกาม หลงใหลในรูป หลงใหลในสิ่งที่ไม่มีรูป จนกว่ามันจะหลุดพ้นออกมาจากสิ่งเหล่านี้ จึงเรียกว่าโลกุตตระ.

คนที่หลงใหลอยู่ในโลกทั้งสามนั้นก็เป็นปุถุชน จะวิเศษชั้นไหนก็ยังเป็นปุถุชน ; แม้ละกามได้ก็ยังหลงใหลในตัวตน, เมื่อ **ไม่หลงใหลในกาม ในรูป ในอรูป** โดยความเป็นตัวตนแล้ว จึงจะเป็นโลกุตตระ ที่จะ **เป็นไปในทางของนิพพาน.** นี่เขาไม่รู้เรื่องนี้ เพราะมีความหลอกลวงของสิ่งปรุงแต่งทั้งหลาย.

๗. สังขาร และความเป็นมายา

ที่เราผ่านไป ๆ **แต่ละวัน ๆ นี้ เป็มการปรุงแต่งของสิ่งที่เรียกว่า "สังขาร"** หรือธรรมชาติที่เป็นการปรุงแต่งอยู่อย่างนั้น ก็หลงใหลกัน **จนชิน** ชินอย่างที่เรียกว่า **อนุสัย** เรียกว่า **สังโยชน์.** นี่เป็นเหตุให้มีความหมายมั่นที่ผิด ๆ แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนเปรียบว่าชีวิตนี้ เหมือนกับดงทึบ รกเป็นป่าชัฏ เป็นเชิงหนามที่รกที่สุด ด้วยความเคยชินที่เต็มไปด้วยมิจฉาทิฏฐิ หรือด้วยกิเลส. อย่างนี้เป็นสิ่งที่จะต้องตัดสาง หรือถาง หรือว่าเผาไฟให้หมดไป จึงมีเรื่องขึ้นมาอีกระบบหนึ่ง สำหรับตัดพ้นสิ่งเหล่านี้ เราเรียกว่า

ศีล สมาธิ ปัญญา ; แต่ว่ามีหน้าที่ ที่จะตัดฟัน ดงทึบ ป่าชัฏของกิเลสที่พัวพันกันอยู่ เหมือนกับเชิงหนามอันยากที่จะเข้าไปได้.

๘. ศีล สมาธิ ปัญญา

ให้ไปสนใจเรื่อง **ถางป่ารกด้วย ศีลสมาธิ ปัญญา** ราวกับว่า ชีวิตแต่ละวัน ๆ นี้ เป็นเหมือนกับการถางป่ารก, พร้อมกับการที่ว่า ต้องลับอาวุธ ที่จะตัดจะฟันนี้ให้คมเฉียบอยู่เสมอ. ฉะนั้น จึงเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา **ลับให้คมอยู่เสมอ** เพื่อสางรกชัฏของกิเลสนี้อยู่เป็นประจำ ด้วยความหวังว่า เราจะต้องได้สิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือความเตียนโล่งไปแห่งกิเลส ที่เป็นเสมือนกับรกชัฏ.

๙.—๑๐. เรื่องเกี่ยวกับ "คุณ"

และยังมีสิ่งที่จะ **ต้องรู้จัก** คือสิ่งที่เรียกว่า "**คุณ**" หรือคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ที่เป็นที่ตั้งแห่งการยึดถือของจิต สิ่งที่เรียกว่าคุณนี้ ถ้ากล่าวตามธรรมชาติแล้ว ไม่มีดีมีชั่ว ไม่มีโทษมีทุกข์อะไร. มันเป็นเพียงคุณสมบัติอันหนึ่งของสิ่งแต่ละสิ่ง ๆ.

ที่ไปว่ามีดีมีชั่วขึ้นมานี้ ก็เพราะว่ามนุษย์รู้สึกอย่างไรก็บัญญัติอย่างนั้น : สิ่งใดถูกใจของมนุษย์ก็บัญญัติว่ามีคุณ, สิ่งใดไม่ถูกใจก็บัญญัติว่าเป็นโทษ. แต่ใน **ภาษาธรรมะ** หรือภาษาปรัชญาในประเทศอินเดีย ก็ **ใช้คำว่า "คุณ" เสมอกันหมด** เพราะว่าตามธรรมชาติแล้ว ไม่เป็นดีเป็นชั่ว หรือว่า สิ่งเดียวกันนั่นแหละ เป็นสิ่งที่ดี หรือน่ารักน่าพอใจสำหรับคนพวกหนึ่ง แล้วก็ไม่น่ารักน่าพอใจสำหรับคนอีกพวกหนึ่ง จึงถือว่ามันมีคุณสมบัติอย่างนั้น ๆ ก็แล้วกัน.

ทีนี้คนเรา **ไปหลงในเรื่อง "คุณ"** เห็นเป็นน่ารักพวกหนึ่ง น่าเกลียดน่าชังพวกหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือความรู้สึก ที่รู้สึกเมื่อมีการสัมผัส ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **จนเกิดเวทนา** ขึ้นมา. ความรู้สึกที่ **เวทนา** นั้น **เป็นคุณ** อันสุดท้าย**ที่ทำให้เกิดกิเลส** ก็มัวติดอยู่ใน "คุณ" ที่สำหรับทำให้ยินดีบ้าง สำหรับให้ยินร้ายบ้าง

มันเหมือนกับว่าถูกผูกพัน หรือกักขังไว้ หรือครอบงำไว้ โดยสิ่งที่เรียกว่า "คุณ" นั่นเอง ; จะต้องออกมาเสียจากอำนาจ หรืออิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า "คุณ".

บุถุชนคนธรรมดายังหลงใหลใน "คุณ" นี้ในแง่ยินดี กับ ในแง่ยินร้าย แต่พระอรหันต์ท่านออกมาเสียจาก "คุณ" ได้ ก็เลยไม่มีทางที่จะยินดีหรือจะยินร้าย หรือปล่อยให้เป็นไปตามเรื่องของมัน.

๑๑.—๑๒. หนทาง และ ผู้ชี้ทาง

ทีนี้ วิถีทางที่จะทำให้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า "คุณ" นี้ และ **ออกมาเสียจากอำนาจอิทธิพลของสิ่งนี้ได้** มีอยู่ในรูปของการปฏิบัติระบบหนึ่ง ซึ่ง **เรียกว่าหนทาง** หรือ **มรรค** หรือเรียกเต็มที่ว่า อัษฏางคิกมรรค หรืออริยอัฏฐังคิกมัคค์ ; เรียกด้วยความพอใจอย่างยิ่ง คือเป็นระบบการปฏิบัติ ที่เมื่อปฏิบัติแล้ว จึงจะสำเร็จประโยชน์เป็นหนทาง. ที่เรียน ๆ ท่อง ๆ ไว้นี้ไม่เป็นหนทางได้ หรือที่ยังปฏิบัติผิด ๆ ถูก ๆ อยู่นี้ ก็ไม่เป็นหนทางได้ ; ต่อเมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วเท่านั้น สิ่งเหล่านั้นจึงจะเป็นหนทางขึ้นมาได้ ; ฉะนั้น หนทางในที่นี้ หมายถึงการเดินทางที่เดินเสร็จแล้ว.

ต่อไป เป็นเรื่องเกี่ยวข้องไปถึง **พระพุทธเจ้า** ในฐานะที่ **เป็นผู้ชี้ทาง**. ถ้าจะปล่อยให้เราค้นคว้าเอาเอง ก็คงจะตายเสียก่อน หลายสิบชาติ หลายร้อยชาติ กว่าจะพบ ; เพื่อประหยัดเวลาเราจึงเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการทดลองไปก่อน แล้วก็พบเรื่อยไป ๆ ว่าเป็นจริงตามนั้น. พระพุทธองค์จึงทรงอยู่ในฐานะเป็นผู้ชี้ทางให้เดินออกไปเสียจากกรงขัง หรือวัฏฏะ.

วัฏฏะ นี้เป็นเหมือนกับกรงขัง คือมี **กิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม,** ทำกรรมแล้วก็มี **มีผลกรรม** เกิดขึ้นมา, ผลกรรมเกิดขึ้น แล้วก็ให้เกิดกิเลสอันใหม่ต่อไปอีก, วนอยู่แต่อย่างนี้ ออกไปไม่ได้ ; ทีนี้พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงชี้ให้เห็นว่า จะออกไปได้อย่างไร.

๑๓.—๑๔. ผู้เดินทาง และมารในการเดินทาง

มนุษย์จะต้องเป็นผู้เดินทางด้วยตนเอง ไม่มีใครมาอุ้มพาเหาะไปได้ เพราะว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นแต่ผู้ชี้ทาง ท่านสามารถ ท่านฉลาดที่สุด ในการที่จะชี้ให้

คนที่ไม่โง่เกินไปได้รู้จักหนทางและเดินไปได้ ; สำหรับประเภทที่โง่เกินไป ท่านก็บอกว่า ชี้ไม่ไหวแนะไม่ไหวเหมือนกัน เพราะมีฝ้าในดวงตาหนาเกินไป คือมีอวิชชาบังลูกตาหนาเกินไปจนไม่สนใจ จนไม่รู้เรื่อง. แต่ก็มีคนเป็นอันมาก เขาอยู่ในฐานะที่พอจะรู้เรื่องหรือเข้าใจ แล้วก็เดินไปได้ ; คนพวกนี้แหละคือ พวกที่เดินทาง.

คนอีกพวกหนึ่ง **ไม่เดินทาง** และไม่ยอมฟังเสียง ก็เรียกว่า **เป็นคนที่จมอยู่ในวัฏฏะ** คือเรียกว่าเป็นหลักตอที่ปักแน่นอยู่ในวัฏฏะ. พวกเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เป็นผู้ที่พอจะฟังเรื่องนี้เข้าใจได้ แล้วก็สมัครที่จะเดินไปตามทาง.

ปัญหาต่อไปที่มีบ้าง ก็คือ **อุปสรรคที่จะต้องมี ;** อุปสรรคมันก็ต้องมี พูดว่าว่าเป็นธรรมชาติเสียดีกว่า ที่ว่าอุปสรรคนั้นจะต้องมี ซึ่งทางจิตใจก็เรียกว่า "**มาร**" อุปสรรค คือ เครื่องกีดขวาง ข้างนอกวัตถุ นี่ก็เป็นเครื่องกีดขวาง เป็นเครื่องสะกัดกั้นอย่างที่เราเรียกกันว่า อุปสรรค ; แต่ถ้าเป็นเรื่องภายในจิตใจ นี่เขาเรียกให้ดูน่ากลัวว่าเป็นมาร.

เราต้องเอาชนะมาร ต้องเข้าใจเรื่องมารนั้น จึงจะเอาชนะมารนี้ได้. **มารร้ายกาจที่สุด ก็คือกิเลส** อีกนั่นเอง อยู่ข้างในนั่นเอง ; ส่วนเรื่องสังขารร่างกายความตายอะไรต่าง ๆ นี้ ไม่ค่อยจะเท่าไร. อีกอย่างหนึ่งก็คือ การต้องเป็นไปตามกรรม โดยเฉพาะกรรมชั่ว เราไม่ได้ทำกรรมดีให้มากพอ กรรมชั่วก็คอยจะลากตัวไปเรื่อย นี่ก็เป็นมารเหมือนกัน ; แต่อย่าลืมว่า กรรมนี้ก็มาจากกิเลส. ฉะนั้น ไปสรุปพญามารไว้ที่กิเลส ; ถ้าไม่มีกิเลสแล้ว สิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นมารขึ้นมาได้.

๑๕. ตัวตน – ของตน

เดี๋ยวนี้ ก็มาถึงสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง คือ **สิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน"** เป็นเรื่องเข้าใจยาก เพราะรู้สึกว่า มีตัวเราเสมอ ; ถ้ามีตัวเรา ก็มีกิเลส พอมีตัวเราก็มีกิเลส, ความคิดว่าตัวเรา – ของเราเกิดเมื่อไร เป็นมีกิเลสเมื่อนั้น. เพราะว่า การเกิดแห่งความคิดว่า "ตัวตน" นี่ก็เป็นกิเลสประเภทแม่บทอันหนึ่งแล้ว ; พอเกิดเป็นตัวตนขึ้นมา มันก็เกิดกิเลสเต็มรูปออกมาภายนอก เป็นโลภะ โทสะ โมหะ.

ต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน" นี้ให้ดี ว่าเป็นภาษาพูดเท่านั้นแหละ เพราะว่าต้องพูดตามความรู้สึก แล้วพูดกันจนเป็นธรรมเนียม เป็นประเพณีเสียเลย ที่จะต้องพูดว่าเป็นตัวตน. เมื่อมาสอนว่า ไม่มีตัวตน ก็ฟังยาก, เมื่อบอกว่า ที่ว่าตัวตน ที่รู้สึกว่าตัวตนนั่น มันไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงความคิดปรุงแต่ง มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง ให้รู้สึกว่าอย่างนั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติที่หลอกลวงอีกทีหนึ่ง.

เรื่องธรรมชาตินี้ลึกซึ้งเหลือประมาณ จนเขาเรียกว่าพระเจ้าก็มี ถ้าไม่มีความหมายแห่งตัวตนนี้ ก็ไม่มีชีวิตอะไรจะรอดมาได้ ; มันให้มีความรู้สึกว่า ตัวตน ไว้เรื่อย จึงได้รักษาตัวตนนี้รักษาชีวิตของตน แล้วมีการสืบพันธุ์ อย่าให้ตัวตนสูญสิ้นพันธุ์. **ตัวตนเป็นเรื่องมายา** หรือว่า หลอกลวงยิ่งกว่าสิ่งใดขึ้นไปอีก.

ทีนี้ ก็ต้องแก้ลำ ด้วยวิธีหนามยอก เอาหนามบ่ง **ถ้ามีตัวตน ก็ใช้ตัวตนนี่แหละแสวงหาความจริง** ต่อไป โดยให้ยึดมั่นว่า จะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ตนจะได้รับ แล้วก็ให้ศึกษาไป ปฏิบัติไป, ศึกษาไป ปฏิบัติไป จนกระทั่งความเจริญชั้นสูงสุดนั่นลงมาเป็นความรู้สึกอยู่ในจิตใจ ค่อย ๆ เห็นว่า สิ่งนี้เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นอย่างนี้เอง.

ถ้ารู้สึกว่า **มีตัวตนเมื่อไร ก็มีความทุกข์ มีความหนักเมื่อนั้น ;** พิสูจน์ได้อย่างนี้ทุกที ๆ ๆ จนกระทั่งเกิดเข็ดขยาด ไม่กล้ามีความรู้สึกว่า ตัวตน จึงจะหมดตัวตน. อยู่ด้วยความว่าง คือ มีจิตใจชนิดที่มิได้ยึดถืออะไรไว้ โดยความเป็นของหนัก เป็นภาระ เป็นตัวตน ; อยู่ด้วยความว่าง มีความสุขอีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เคยได้รับมาแต่ก่อน.

๑๖.—๑๘. โลกธรรม ๘ กามารมณ์ และการชนะ

ทีนี้ มันเป็นไปได้ยาก **มีอุปสรรค** มีอะไรหลาย ๆ ทาง นับตั้งแต่ว่าในโลกนี้ **มีโลกธรรม** บ้าง **มีกามารมณ์** บ้าง ; ฉะนั้น เราจึง **ดูในโลกนี้ว่า มีอะไรเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง.**

โลกธรรม ๔ คู่ หรือ ๘ อย่างนี่เหนี่ยวรั้ง, แล้ว **กามารมณ์** เรียกโดยพื้นฐานทั่วไปว่า สิ่งอัน **เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ ;** เมื่อมีความใคร่ และมีสิ่งอันเป็น

ที่ตั้งแห่งความใคร่ ก็เกิดความรู้สึกที่เพลิดเพลิน ที่หลงใหล ที่ยึดมั่นถือมั่น จะเรียกว่า โลกธรรม ก็ได้เหมือนกัน เพราะเขาไปดูในแง่ที่เรียกว่า มีอยู่ในโลก หรือประจำโลก. ไป **ดูในแง่ของกามารมณ์** ก็คือ **เป็นสิ่งที่ให้จิตได้เกาะ** หรือหน่วง หรือยึดเอา. ฉะนั้น จะต้อง **รู้จัก** สิ่งเหล่านี้ **จนเอาชนะมันได้.**

นี้หมายความว่า ถ้ารู้จักเสียแล้ว มันก็ไม่อาจจะยึดหน่วง ; เพราะรู้จักว่า มันเป็นโทษ เป็นอันตราย ส่วนที่เป็นของอร่อย เป็นเสน่ห์ เป็นอัสสาทะนั้น ก็มีสำหรับ คนโง่. พอคนฉลาดขึ้นแล้ว ความหมายชนิดนั้นก็หายไป จะมีแต่ความน่าเกลียดน่าชัง เพราะว่ามันหลอกลวง นี่เป็นหนทางที่จะเอาชนะได้.

๑๙.—๒๐. การศึกษา การดำรงชีวิต

ต่อไป นึกไปอีกทีถึงสิ่งที่เรียกว่า **การศึกษา** นี้เป็นระบบใหญ่ระบบหนึ่ง ที่มีไว้ สำหรับให้ชนะได้. การศึกษาทุกชนิด **ถ้าถูกต้อง** ตามความหมายของคำว่า "ศึกษา" แล้ว ก็จะทำให้ชนะทั้งนั้น. **จะช่วยให้ชนะทั้งนั้น.** เดี๋ยวนี้ เรามีการศึกษาในโลก ที่พูดกันว่า เจริญมาก แต่ก็ไม่เป็นการศึกษาเพื่อช่วยให้ชนะในความหมายนี้ กลับไปช่วย ให้พ่ายแพ้ในความหมายนี้.

คุณจะต้อง **ระวังให้ดี** ว่าการศึกษาที่เรามีกันอย่างเต็มที่ ในฐานะที่เรียกตัว เองว่า นักศึกษา, ดูให้ดีว่า การศึกษาชนิดนั้น มัน **ทำให้เราจมลง** ไปในความ **พ่ายแพ้ แก่โลกธรรม หรือว่าแก่กามารมณ์** หรืออะไร.

เดี๋ยวนี้เป็นการศึกษาแบบหลับตาของคนที่ไม่รู้จักโลก ไม่รู้จักอันตรายที่มีอยู่ ในโลก ; แต่เราจะไม่กล่าวหากันร้ายแรงถึงขนาดนั้น เอาแต่เพียงว่า **เดี๋ยวนี้เราก็มี การศึกษา** แบบหนึ่ง **ที่พอจะให้หมดปัญหาไปในเรื่องทำมาหากิน** ให้อยู่อย่างเป็น ผาสุก. ครั้นอยู่อย่างเป็นผาสุกแล้ว เราจะทำอะไรต่อไป จึงจะเลื่อนขึ้นมาถึงการศึกษา ตามแบบของพระพุทธเจ้า ; เมื่อมีการศึกษาตามแบบของชาวบ้าน ของปุถุชนไปก่อนก็มี ไปก่อนให้เสร็จไปเสียตอนหนึ่ง.

ทีนี้ เมื่อตั้งตนอยู่ได้ ไม่ตาย ไม่ลำบาก ก็ **ต้องศึกษาต่อไป** เพื่อจะแก้ปัญหาระดับสุดท้าย นี้ก็คือหันมา **ศึกษาสิกขาตามแบบของพระพุทธเจ้า.** ที่สำคัญที่สุดก็ขอให้เป็นการศึกษา ที่อยู่ในรูปของการดำรงชีวิต คือ ให้ตัวชีวิตเป็นการศึกษาไปเสียเลย อย่าให้เป็นคนละเรื่องอยู่เลย, ทั้งวันทั้งคืน ทุกขณะที่มีการหายใจออกเข้านี้ ให้เป็นการศึกษาอยู่ในตัวเองเลย ; อย่าว่ามีเราคนหนึ่ง มีชีวิตของเรา เราจัดการศึกษาให้แก่ชีวิตของเรา มันหลายทอดหลายชั้นนัก.

ให้จัดเสียใหม่ถึงขนาดว่า **การเป็นอยู่แต่ละวัน** แต่ละชั่วโมง แต่ละนาที อะไรก็ตาม **ให้เป็นตัวการศึกษา** คือ **มีสติสัมปชัญญะ** อยู่ แล้วก็เป็นการศึกษาทั้งนั้น : อะไรเกิดขึ้น อะไรคืออะไร อะไรเป็นอย่างไร ไม่ต้องทำก็ไม่ต้องทำ ; ถ้าต้องทำก็ต้องทำควรที่จะทำ, แล้วก็ **ไม่ไปยินดียินร้าย ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา** ปฏิเสธไปเสียเลยว่า "*ฉันไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์*".

เดี๋ยวนี้คนไม่รู้ ; ควรจะด่าเสียสักทีหนึ่งว่า "*เกิดเป็นคนทั้งที ดีแต่ทุกข์*" มีอยู่เท่านั้นเอง เกิดเป็นคนแล้วมีแต่ทุกข์. **ที่ถูกควรจะเป็นอะไรมากกว่านั้น คือ เป็นมนุษย์เพื่อจะเอาชนะความทุกข์ให้ได้.**

๒๑.—๒๒. หน่วงนิพพานเป็นอารมณ์, และได้สิ่งดีที่สุด

ให้ **ชีวิตเป็นการศึกษา** อยู่ตลอดเวลา **คือมีสติอยู่ทุกอิริยาบถ** ให้เขยิบ ๆ ขึ้นไป จนถึงกับ **สตินี้หน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เสมอ** คือ หน่วงเอา ความสงบ เย็น หยุด ยอม อะไรนี้ เป็นอารมณ์อยู่เสมอ ซึ่งคนเขาไม่เชื่อกันว่า เป็นสิ่งที่ประยุกต์ได้ในชีวิตประจำวันของคนสมัยนี้. แต่ผมก็ยังยืนยันไปตามเดิม ว่าเป็นสิ่งที่เป็นได้ต้องทำให้ได้, ให้เรามีการ **หน่วงเอาความดับไม่เหลือแห่งความทุกข์นี้เป็นอารมณ์อยู่เสมอไป.**

ความดับไม่เหลือแห่งตัวกู – ของกู นี่คือนิพพาน แม้จะชั่วคราวก็ยังดี ในบางขั้นบางระดับ ยังไม่ถึงที่สุดก็ยังดี ; ให้หน่วงเอาความดับเย็นแห่งความร้อนนี้ เป็นอารมณ์อยู่เสมอ เพราะอย่างน้อยก็ไม่ร้อนใจในขั้นธรรมดาสามัญ นี้ก็ดีอยู่แล้ว. เดี๋ยวนี้

มัวไปชอบแต่รสอร่อยของราคะบ้าง โทสะบ้าง ของโมหะบ้าง มันไม่เย็น แต่อยู่ด้วยความร้อนตลอดเวลา ; ดูหน้าก็รู้ได้ ดูตาก็รู้ได้ ว่าอยู่กันด้วยความรู้สึกที่ร้อน. เราจะ **หน่วงเอานิพพานคือความเย็น,** ดับเย็นแห่งความร้อน เป็นอารมณ์ ; อย่างนี้ลืมไม่ได้ และต้องไม่ยอมเผลอในเรื่องนี้ ให้ได้ชื่อว่าเป็นคนมีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เสมอ. นี่ก็ **จะได้สิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือทุกข์กับเขาไม่เป็น.**

ใครจะทุกข์ร้อน ก็ตามใจ **เราทุกข์กับเขาไม่เป็น** ก็แล้วกัน ในที่สุดก็จะเป็นผู้ที่มีโชคดีนั่นแหละ ; ถ้าจะพูดอย่างภาษาชาวบ้าน ก็ว่ามีโชคดี เกิดมาทั้งที **ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ** เรียกให้ไพเราะก็เรียกว่า **อมตธรรม** หรือ **อมฤตธรรม.**

พวกคุณคงเคยได้ยินคำว่า อมฤตธรรม หรืออมตธรรม แต่จะรู้ว่ามันคืออะไรหรือไม่ ก็ยังไม่แน่. ที่แท้ก็คือ สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้นี้ คือ **ไม่มีความรู้สึกว่าตาย, ไม่ต้องตาย** อีกต่อไป **เพราะรู้ว่า ไม่มีอะไรตาย.**

คนที่เขาเคยหลงเขาก็หลงกันไป คือเอาเรื่องกามารมณ์ เป็นสิ่งดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้นั้น ก็มี เพราะว่า เขารู้เพียงเท่านั้น, เดี๋ยวนี้ก็ยังมีที่ว่า เอาความสุขเกิดแต่รูปฌาน หรืออรูปฌานเป็นความดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็มี ; ลัทธิอย่างนี้ก็เชื่อว่ายังมีอยู่เวลานี้ในประเทศอินเดีย. ต่อเมื่อข้ามไปพ้นจากสิ่งเหล่านี้แล้ว จึงจะถึงโลกุตตระ คือ **ความหมดความรู้สึกแห่งตัวตนนี้** แล้วก็ **ไม่มีความทุกข์เลย** และว่านี่ **เป็นสิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ.**

ที่จริงคำว่า "อมตธรรม" นี่ ก็ยืมคำพูดเขามา เป็นคำที่เขาพูดอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด แต่เขามีความหมายอย่างอื่น. *อมตะ* คือ *อย่าให้ตาย* เพราะเขากลัวตาย ; แล้วก็ขวนขวายให้พบสิ่งที่ทำให้ไม่ตาย ก็สอนกันมาเรื่อย ๆ หลายแบบหลายอย่าง. เขาก็พอใจกันเป็นยุค ๆ หรือว่าเป็นถิ่น ๆ แห่ง ๆ ไป, แล้วเขาก็ตายไปแล้ว ก็ไม่ต้องรู้กันว่าผิดหรือถูกอย่างไร.

ต่อเมื่อ **พระพุทธเจ้า** ตรัสรู้ขึ้นมาในโลกนี้ จึงอธิบาย หรือ **สอนเรื่องมตธรรม** ตามแบบของท่าน ว่า **ดับตัวกู - ของกูเสีย แล้วก็ไม่มีใครตาย** ; แต่มีคำพูด

ที่ไพเราะว่า *ดับอหังการ มมังการ เสีย* หรือ *ดับมานานุสัยเสีย,* **มานานุสัย** ก็คือ **ความเคยชิน** ด้วยอำนาจสำคัญว่า ตัวกู – ของกูนี้. เมื่อมีความรู้สึกว่า *ตัวกู* ก็เรียกว่า *อหังการ,* เมื่อมีความรู้สึกว่า *ของกู* ก็เรียกว่า *มมังการ.* อย่างนี้ไม่ใช่ต้องคิดเป็นความปรุงขึ้นมา เป็นความรู้สึกเลย, ไม่ต้องคิดว่า จะต้องเป็นตัวกู—ของกูหรือไม่ ; มันเคยชินมาก ถึงขนาดว่า พอได้อารมณ์อย่างนี้ ก็เกิดความรู้สึกว่า ตัวกู, ได้อารมณ์อย่างนั้นก็ ของกู, ชินเป็นนิสัย ไม่ต้องคิด ไม่ต้องเจตนา.

ถ้า **ดับความเคยชิน** อันนี้เสียได้ **จะไม่เกิดตัวกู – ของกู** อีกต่อไป ก็ไม่เกิดความรู้สึกว่ากูจะต้องตาย หรือกูจะอยู่เป็นต้น. พูดเป็นภาษาไพเราะ ก็ต้องว่า ดับอหังการมมังการ เสีย ก็ไม่มีใครตาย, พูดอย่างภาษาธรรมดา หยาบคายหน่อย ก็ว่า **ดับตัวกู – ของกูเสีย ก็ไม่มีใครตาย** ไม่มีความรู้สึกว่า กูตาย ; มีแต่สังขาร หรือสิ่งปรุงแต่งตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย : มีเหตุปัจจัยอย่างนี้ ก็แสดงออกมาอย่างนี้ มีเหตุปัจจัยอย่างอื่นก็แสดงออกมาอย่างอื่น ; ถ้าได้ความไม่รู้เข้ามาผสมแล้วก็จะแสดงออกมา ในความรู้สึกว่า กู หรือว่า ของกู อยู่เรื่อยไป.

ต้องพยายามที่จะลดความเขลา หรืออวิชชานี้เสีย โดยวิธีต่าง ๆ เรื่อยไป คงจะใช้เวลามากเหมือนกัน จนกระทั่งค่อยรู้ใกล้เข้ามา, ใกล้เข้ามา จนกระทั่งรู้ว่า มันไม่ใช่ตัวกู – ของกู ; มันเป็นเพียงความรู้สึกที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างนั้น ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, ตัวกู – ของกู ไม่เกิดเป็นความรู้สึกขึ้นมาอีก ก็ไม่มีใครตาย. ดูกันง่าย ๆ ก็คือว่า เดี๋ยวนี้เวลานี้แหละ **เมื่อเกิดความรู้สึกเป็นของกู ก็มีปัญหา** ที่เกี่ยวกับตัวกู – ของกู, เมื่อ**ว่างอยู่** เมื่อลืมไปก็ได้ **ก็ไม่มีปัญหา** ที่เกี่ยวกับตัวกู – ของกู ; แล้วโดยมากเราก็ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู – ของกู มันเกิดเป็นครั้งคราวเท่านั้นแหละ แต่พอเกิดทีไร ก็เป็นทุกข์ทุกที ร้อนทุกที หนักทุกที.

ขอให้ลองอยู่ โดยไม่มีตัวกู – ของกูกันเสียบ้าง จะได้เคยชินเป็นนิสัย ในการที่จะไม่มีตัวกู – ของกู. “**เวลาที่เราสบายที่สุด คือเวลาที่เราไม่มีความรู้สึกประเภทว่าตัวกู – ของกู**” ; ประโยคนี้ไม่ใช่คำกล่าวเล่น ๆ แต่คุณอาจจะไม่สนใจ แล้วผมก็เคยเห็นมาแล้ว ที่ว่าไม่มีใครสนใจ.

ถ้าเวลาที่ *เราจะมีความสุขที่สุด* สุขอย่างธรรมะ *ก็คือเวลาที่ไม่มีความรู้สึกประเภทตัวกู – ของกู* ; แต่เดี๋ยวนี้มีแต่ความรู้สึกต้องการบ้าง หวั่นไหววิตก กังวล หวาดกลัว, มีอยู่แต่ความรู้สึกอย่างนี้ มีอยู่ทุกคราวที่มีการปรุงแต่งในจิตใจ ให้เกิดกิเลสประเภทตัวกู – ของกู. พอ **ว่าง** ไปได้ ก็สบาย แล้วก็อิ่มเรื่อย คือไม่อยากอะไร **มีแต่ความอิ่ม** : ไม่มีความหมายว่า เกิด หรือ ตาย, ไม่มีความหมายว่า อยู่ ไม่มีตัวกูอยู่. ถ้าถามว่า มีอะไร ? **ก็มีแต่สิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติ** หรือสังขารนี้ เป็นไปอยู่ตามเหตุตามปัจจัยสำหรับเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ : เรียกกันอย่างนั้น เรียกกันอย่างนี้ เรียกว่ารูปบ้าง เรียกว่าจิตบ้าง เรียกว่าความรู้สึกของจิตบ้าง.

ผู้ที่หมดความรู้สึกตัวกู – ของกูโดยแท้จริง นั้นก็คือ เขาละอนุสัยประเภทอหังการ มมังการนั้นเสียได้ หมดไปจริง ก็ **เป็นพระอรหันต์ ;** *แต่เรานั้นหมดเองโดยบังเอิญ บางครั้งบางคราว* ไม่ควรจะเรียกว่า หมดแล้ว เพียงแต่ว่า ไม่มาเท่านั้นเอง คือไม่มา ไม่ปรากฏขึ้น ไม่เกิดขึ้น ยังมิได้หมด ; แต่ว่าเมื่อไม่มา ก็คล้ายกับว่า ไม่มีมารบกวน ; สังเกตดูให้ดี : เวลานั้นเป็นเวลาที่เราสบายที่สุด พอมันมาก็กลายเป็นคนตกทุกข์ มีความทุกข์ จมอยู่ในกองทุกข์.

เราอยู่ด้วยความหิว อยู่ด้วยความต้องการ อยู่ด้วยความมีตัวกู — ของกู จะเอาอย่างนั้น จะเอาอย่างนี้ มาจนชินเป็นนิสัยแล้ว มัน **ก็ยาก** เหมือนกัน **ที่จะให้มีเวลาว่าง ๆ** นี้มากสักหน่อย. เดี๋ยวนี้ว่างเพราะว่าขี้เกียจ เหนื่อย ไม่อยากจะคิดก็มี หรือว่ายังไม่มีเหตุปัจจัย หรือยังไม่มีอารมณ์เข้ามาทำให้คิดเป็นตัวกู — ของกู. วันหนึ่ง ๆ ก็มีอารมณ์ซึ่งทำให้คิดเป็นตัวกู — ของกูได้มาก : เรื่องกิน เรื่องนอน เรื่องอะไรก็ได้ เรื่องร่างกายแท้ ๆ นี้ ก็ยังทำให้เกิดความรู้สึก ประเภทตัวกู — ของกูได้ ; ยังมีเรื่องโลกธรรม เรื่องกามารมณ์ เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ จึงมีตัวกู — ของกูบ่อย ๆ.

แต่ขอให้จำไว้ด้วยเถอะว่า **ตัวกู — ของกู มิได้มีอยู่ตลอดเวลา ;** เพราะว่า **เป็นเพียงความรู้สึก ที่เกิดมาจากเหตุปัจจัยเท่านั้นเอง,** ไม่ใช่ตัวจริงที่อยู่ได้ตลอดเวลา มีแต่ความรู้สึกเกิดขึ้น ในเมื่อมีเหตุปัจจัย เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจในลักษณะของ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ มีอยู่เท่านั้นเอง.

ถ้ามีสติที่ฝึกฝนมาดี ระวังไว้ได้ **ก็จะไม่เกิด** ความรู้สึกนึกคิดประเภทตัวกู-ของกูนี้ ; ถ้าเผลอก็เกิด ถ้าไม่เผลอก็ไม่เกิด ; ทำอย่าให้เผลอจนตายตัวไป อย่างนี้ก็เป็นบุคคลชั้นสูงสุด ที่เรียกว่าพระอรหันต์ก็ยังมี, พระอรหันต์ ที่ว่าจะได้สิ่งดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ โดยแท้จริงและเด็ดขาดลงไป. คนธรรมดาก็ได้โดยบังเอิญ ไม่ใช่ว่าทำได้ด้วยความสามารถของตนบ้าง, ซึ่งได้ประปรายไปบ้างวันหนึ่ง คืนหนึ่งกว่าจะตายไป ; เพราะถ้าไม่ได้เสียเลย ก็ต้องเป็นบ้า หรือเป็นโรคประสาท หรือว่าตายไปแล้วก็ได้.

การที่คนเรา **มีสติ รู้สึกตัว** ป้องกันสิ่งที่เป็นตัวกู — ของกูเหล่านี้ อย่าให้เกิดขึ้นมาได้ นี้ **เป็นสิ่งที่ทำได้** ; ถ้าถือเสียว่า เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ก็ต้องเลิกกัน ไม่ต้องพูดกันให้เสียเวลา. เดี๋ยวนี้เป็นสิ่งที่ทำได้ คือ **การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ไม่เป็นหมันแก่คนทุกคน ;** ไม่ใช่ว่า ท่านจะตรัสรู้เฉพาะตัวท่านผู้เดียว คนอื่นจะพลอยได้รับประโยชน์ด้วยไม่ได้. เพราะว่าถ้าทำได้เป็นเพียงเฉพาะตัวเท่านั้นแล้ว เขาไม่เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เขาจะเรียกว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรืออะไรทำนองนั้น

พระอรหันต์ ชนิดที่รอบรู้ ช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย นี้เรียกว่า "*อรหัง สัมมาสัมพุทโธ*". ถ้าว่าไม่ได้รู้เอง ก็เรียกว่า "*อรหัง ขีณาสโว*" คือ ได้ยินได้ฟังมาแล้วก็ปฏิบัติตาม แล้วก็หมดกิเลส หมดความทุกข์ได้, เป็นอรหัง ขีณาสโว คือพระอรหันต์ผู้มีกิเลสอาสวะอันสิ้นแล้ว.

ถ้าเป็น **พระพุทธเจ้า** เรียกว่า *อรหัง สัมมาสัมพุทโธ* คือเป็นพระอรหันต์ชนิดที่ **รู้ครบถ้วนด้วยตนเอง** แล้วก็ **สอนผู้อื่นได้** นี้ต้องถือว่า **เป็นผู้ที่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้**. สำหรับ *พระอรหันต์ขีณาสโว* ท่านก็ทำให้ได้รับผลอย่างเดียวกันแต่ว่าเป็นพระสาวก **ไม่ได้ตรัสรู้เอง** ; ตอนนี้ไม่สำคัญ สำคัญตอนที่ว่า ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้เหมือนกัน. พระสาวกกับพระพุทธเจ้า **ถือว่าเป็นผู้ที่ได้สิ่งที่ดีที่สุด**ที่มนุษย์ควรจะได้ โดยเท่ากัน ; เพราะที่ต่างกันนั้นต่างกันโดยอย่างอื่น.

ทีนี้ ถ้าเป็นระยะกาลอันยืดยาว ที่ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้น **คนบางคนเขามีสติปัญญา** ที่ได้อบรมมาสูงสุดแล้ว ได้ **รู้เองแคบ ๆ เฉพาะตน ก็เรียกว่าพระ-ปัจเจกพุทธะ ;** นี้อาจจะมีเมื่อไรก็ได้. แต่ว่า บัดนี้มีคำสอนของพระพุทธเจ้า พระ

สัมมาสัมพุทธเจ้า แพร่หลายดาษดื่นไปหมด จนไม่ต้องมีใครไปค้นคว้าด้วยตนเอง แล้วก็รู้แคบ ๆ อย่างพระปัจเจกพุทธเจ้า ; ถ้าจะมีได้ ก็หมายถึงบุคคลบางคน ที่เขาผ่านอะไรมาโดยไม่ได้เจตนา ไม่ได้นึกหวังอะไรมากมาย แล้วเขาก็เอือมระอาความทุกข์ กิเลส ตัณหาเฉยไปเอง นี้เป็นพระปัจเจกพระพุทธเจ้าได้ ถึงอย่างนั้นก็ต้อง **จัดว่า** ท่านเป็นผู้ที่ **ได้สิ่งที่ดีที่สุด** ที่มนุษย์ควรจะได้ ด้วยเหมือนกัน.

กล่าวเรียงตามลำดับเขาก็เรียงลำดับไว้ว่า *พระสัมมาสัมพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า*, และ *พระอรหันต์* ; **สามพวกนี้ เป็นผู้ที่ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ ;** ท่านได้กันอย่างไร ? และสอนไว้อย่างไร ? **คำสอนเหล่านี้ก็เรียกว่า** *นิยยานิกธรรม* คือ **ธรรมที่นำสัตว์ออกไปจากกองทุกข์**.

นี่เราจะ **เอาธรรมะนี้มาประยุกต์ ให้เร็ว ให้ทันแก่เวลา ;** ถ้าเราจะปล่อยเอื่อย ๆ ไป ก็คงจะตายเสียก่อน ไม่ทันใจ. เราจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ทันแก่เวลา คือทำความเข้าใจกันในแบบวิธีลัด ที่จะเรียกว่าประยุกต์ ; อย่างที่ผมได้พยายามจนสุดความสามารถของผมแล้ว ที่จะพูดให้พวกคุณฟัง. ในวันนี้ก็เป็นวันสุดท้ายของการพูดถึงสิ่งที่จะประยุกต์ได้. ขอให้เอาไปคิดดู ใครประยุกต์ได้เท่าไร ก็ต้องถือว่าเป็นโชคดีของบุคคลนั้น เท่านั้น.

ในที่สุดนี้ก็ไม่มีอะไรจะพูด นอกจากว่า **อย่าได้เป็นผู้ประมาท** เลย, อย่าใช้ความอวดดี หรือใช้ความสะเพร่าหวัด ๆ ชุ่ย ๆ ทำเลว ๆ ต่อสิ่งที่เรียกว่า พระธรรม จะไม่ได้อะไรเลยจริงเหมือนกัน. ขอให้ทำอย่างที่เรียกว่า **สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้** อย่าลืมคำนี้เสีย. ถ้าเรา **เข้าใจคำนี้** และไม่ลืมคำนี้ **ก็จะไม่ทำหวัด ๆ ต่อสิ่งที่เรียกว่าพระธรรม.**

พูดถึงสิ่งที่มีค่า ก็เรียกว่า **พระธรรม** นี้มีราคาเกินกว่าที่จะตีราคาได้ เรียกว่า **อยู่เหนือการตีราคา** : ในทางธรรมะ ในทางฝ่ายวิญญาณ ก็คือ นิพพาน หรือความสิ้นไปแห่งความทุกข์ ; ส่วนทางโลก ๆ นี้ไม่เห็นมีอะไรที่จะเป็นของตีค่าไม่ได้. แต่คนโง่ ๆ อาจจะไปให้น้ำหนักแก่เพชรพลอยอะไรบางชิ้นของคนบางคน ว่าเป็นสิ่งที่ตีค่าไม่ได้หาค่ามิได้ ซึ่งผมว่าโง่.

เราควรจะรู้จักว่า **สิ่งที่หาค่าบ่มิได้นี้ ควรจะเป็นพระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ ;** ขอให้รู้จัก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไว้ในลักษณะอย่างนี้ ซึ่งจะเป็นอยู่ในชุดที่เรียกว่าสิ่งสูงสุด หาค่าบ่มิได้. *พระนิพพาน* ก็รวมอยู่ในสามคำนั้น คือ *รวมอยู่ในคำว่า พระธรรม ; พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ชี้หนทางให้ได้สิ่งนี้ ; พระสงฆ์ก็ได้ปฏิบัติสำเร็จในเรื่องนี้.* จงช่วยกันรักษาไว้เป็นกลุ่มเป็นก้อน อย่าให้ระบบคำสอน หรือระบบปฏิบัติเรื่องนี้สูญหายไป.

ขอให้มั่นคงในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างยิ่งอย่างที่ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า.

การบรรยายหมดเวลาแล้ว ต่อไปนี้เป็นเวลาสำหรับถาม ใครมีอะไรก็ถามได้.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ถึงการบรรยายคราวที่แล้ว คือมีปัญหาขัดข้องที่ว่า ตอนที่ท่านอาจารย์บรรยายถึงเรื่อง การมีชาติหน้า หรือไม่มีนั้น. ถ้าสมมติว่าสำหรับคนที่เชื่อว่า ไม่มีชาติหน้า และเรื่องการที่คนจะเข้าสู่ถึงนิพพานนี้ เขาอาจจะไม่คิดถึงการเข้าสู่นิพพานก็ได้ ; เพราะว่าเท่าที่อยู่ในโลกนี้ มีความทุกข์ที่ผจญอยู่ในโลกนี้ บางคนเขาอาจจะทนได้, เขาคิดว่า นิพพานไม่มีประโยชน์สำหรับตัวเขา, เพราะฉะนั้น ที่ได้แนะแง่นี้ เรื่องนิพพานก็อาจจะเป็นเรื่องของคนหมู่น้อย ไม่ใช่เพื่อนมนุษย์ทั้งโลกนี้.

(ตอบ) นั่นเป็นความคิดที่สับสนเสียแล้ว. ผมพูดว่า ใครจะถือว่ามีโลกหน้าก็ตาม ใครจะถือว่าไม่มีโลกหน้าก็ตาม คือไม่เกิดอะไรอีกก็ตาม, อย่าเพ่อพูดถึง ยกไปทิ้งเสียที่อื่น. ข้อคิดเห็น หรือการทุ่มเถียงอันนี้ ขอให้ทุกคนมาดูว่า **เรามีความทุกข์เวลานี้อย่างไรบ้าง แล้วก็ดับความทุกข์นี้ให้สิ้นไปเสีย ก็หมดปัญหา.** อย่าไปมัวเถียงกันว่า ตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด ไม่มีประโยชน์อะไร.

ถ้าจะไม่เอา แล้วก็ไม่เอาทั้งสองฝ่าย คือพวกที่ถือว่า ตายแล้วเกิด ก็ผัดเพี้ยนว่ายังไม่ต้องทำ กูยังจะเกิดอีก, พวกที่ถือว่า ตายแล้วไม่เกิด กูก็ไม่ต้องทำ เพราะว่ากูไม่ต้อง

มีอะไรอีก ไม่มีปัญหา. แต่ถ้าว่าข้างจะเอา แล้วก็ได้ทั้งสองฝ่าย พวกที่ว่าตายแล้วเกิดก็คิดว่า กูจะทำ ๆ เพื่อว่าพอเกิดใหม่ กูจะได้ดีกว่า หรือมากกว่า เขาก็ทำ, บางคนคิดว่าตายแล้วไม่เกิดก็รีบ ๆ ทำ เพราะว่ากูตายแล้วไม่เกิด จะไปทำชาติหน้าไม่ได้ ต้องรีบทำเสียชาตินี้ให้ทันแก่เวลา. ฉะนั้น จึงว่า **อย่าไปเถียงกันเลย** ในข้อนั้น ดูแต่ว่าเดี๋ยวนี้มีความทุกข์ทรมานอย่างไร ก็ดับเสียให้ได้.

ส่วนนัยะอันหลังที่คุณว่า *บางคนเขาคิดว่า ความทุกข์นี้กูทนได้ กูไม่มีปัญหา* ; **ก็ตามใจซิ, ก็สมัครทนไปซิ** ทนไปก็แล้วกัน. ผมก็ไม่มีอะไรที่จะตอบสำหรับคนประเภทนี้ เมื่อทนได้ก็ทนไปซิ ; แต่เมื่อ **ไม่อยากจะทน** อยากจะดับทุกข์ **จึงค่อยมาพูดกัน** ว่าเราจะต้องดับกันอย่างนี้ ๆ ทั้งหมดนั้นไม่เป็นปัญหาเลย.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่ท่านอาจารย์บรรยายว่า ความรู้สึกว่าตัวกู — ของกู ไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง. อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่ว่าเหตุปัจจัยปรุงแต่งนี้ มันขึ้นกับเวลา หรือขึ้นกับสถานที่หรือเปล่า อย่างเช่นในกรุง หรือในชนบท.

(ตอบ) เรื่องเวลาที่ว่าเหตุปัจจัยมีอำนาจปรุงแต่งนั้น สิ่งทั้งหลายที่จะเป็นเรื่องเป็นราว มีความหมายขึ้นมานั้น ต้องเนื่องอยู่กับสถานที่ หรือเวลาทั้งนั้น. นี่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์อีกแขนงหนึ่ง คุณไปหาเรียนเอาเอง โดยเฉพาะเรื่อง relativity ทฤษฎีใหม่นั้นจะบอกให้ได้ เป็นวิชาที่บอกให้ได้ว่า มีเวลาสัมพันธ์กันกับที่ มันก็เลยออกมาเป็นความหมาย ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง : น่ารัก หรือไม่น่ารัก.

เหตุปัจจัยที่เข้ามาปรุงแต่งจิตใจนี้ ก็มีค่าในทางเนื้อที่และเวลาของมันมาเสร็จแล้ว จึงมาทำให้เกิดความรู้สึกยินดี หรือว่ายินร้าย ; เช่น รูปสวย อย่างนี้ มันมากระทบตา ในความสวยนั้นมีกฎเกณฑ์ที่เป็นความถูกต้องของเวลาและเนื้อที่มาเสร็จแล้ว จึงปรากฏว่าสวย. ถ้าผิดกฎเกณฑ์อันนี้ ก็กลายเป็นไม่สวย ฉะนั้นเรื่องกฎเกณฑ์ของเวลาและเนื้อที่นั้น เป็นความรู้อีกเรื่องหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้เราไม่ต้องไปเรียนถึงเรื่องนั้น ; เราจะเรียนถึงส่วนที่ว่า เมื่อมันเข้ามา แล้วมาปรุงแต่งจิตใจให้เกิดความรู้สึก ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ทุกข์ หรือสุข ! **จะทุกข์ก็ตาม สุขก็ตาม** ไม่ไหวทั้งนั้น, **เป็นเวทนาที่ทำให้วุ่นวาย** ทั้งนั้น ; แล้วปรุงแต่งเป็นตัวกู – ของกูได้เหมือนกันทั้งทุกข์และสุข คือ รูปสวยก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู – ของกูได้, รูปไม่สวยก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู – ของกูได้. เสียงเพราะก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู – ของกู ได้ เสียงไม่เพราะก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู -- ของกูคนละแบบ.

ถ้าเกิดมีค่าเป็นเวทนาครอบงำความรู้สึกแล้ว มันก็ต้องออกมาเป็น ตัณหา อุปาทาน เป็นตัวกู – ของกู ; แต่อย่าลืมว่า ต้องมีความไม่รู้ คือ อวิชชาเจืออยู่ด้วยเสมอไป จึงจะมีการปรุงแต่งแบบนี้ : ที่ท่านเรียกว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดการปรุงแต่ง คือ สังขาร ถ้าไม่มีอวิชชา ก็ไม่มีการปรุงแต่งทางจิตใจแบบนี้.

ที่จริง *เขาก็เรียนกันมามาก ทฤษฎีเรื่อง relativity นี้* ทำให้เห็นค่าของเวลา และการกินเนื้อที่ จนมีความหมายอย่างหนึ่งออกมา, แล้วรู้ว่ามันเป็นความหลอกลวงของความหมายของเนื้อที่และเวลา. แต่แล้วเขาก็ **ละกิเลสตัณหาไม่ได้** ไม่อาจจะละกิเลสตัณหา หรือไม่อาจจะทำให้กิเลส ตัณหานี้หยุดไป ; เพราะว่ามีอวิชชาอย่างอื่น ความรู้สึกที่เป็นเวทนานั้นแรงกล้ามาก เช่นเดียวกับคนที่ทำงานอยู่กับซากศพ แต่ไม่เคยเกิดเบื่อหน่ายในทางกามราคะเป็นต้น มันผิดเรื่องกันเสมอไป.

(ถาม) กราบขอความกรุณาท่านอาจารย์ ช่วยบอกหัวข้อบรรยายครั้งที่ ๑ – ๑๕ ที่ไม่ได้ฟังมา.

(**ตอบ**) ไปขอจดเสีย คุณไม่ได้ฟัง แล้วจำได้หรือ ?

หัวข้อที่ ๑. เรื่องคน ขยายความออกไปเป็น ปัญหาต่าง ๆ ของคน.

,, ที่ ๒. ความไวของจิต ซึ่งเราไม่สามารถจะบังคับได้.

,, ที่ ๓. สติสัมปชัญญะ ในฐานะเป็นสิ่งที่จะให้เราควบคุมจิตได้.

,, ที่ ๔. เรื่องปัญญา ล้วนแต่มีปัญหาอย่างเดียวกันทั้งนั้น : ทำไมเราจึงไม่มีปัญญา ?

หัวข้อที่ ๕. สัมมาทิฏฐิ คือปัญญาที่ถูกต้อง.

,, ที่ ๖. จุดหมายปลายทาง คือนิพพาน.

,, ที่ ๗. สังขาร และ ความเป็นมายาของสังขาร.

,, ที่ ๘. ศีล สมาธิ ปัญญา ในฐานะที่เป็นการลับดาบ และใช้ดาบอยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง.

,, ที่ ๙. มนุษย์ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด โดยไม่ไปมัวหลงในสิ่งที่เรียกว่า "คุณ".

,, ที่ ๑๐. พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า "คุณ" อีกครั้งหนึ่ง ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ลึกลับและร้ายกาจมาก.

,, ที่ ๑๑. เรื่องหนทาง มรรค ได้แก่ชีวิตที่เดินไปอย่างถูกต้อง.

,, ที่ ๑๒. ผู้ชี้ทาง พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ชี้ทาง และในที่สุดตนเองนั่นแหละเป็นผู้ชี้ทางที่ดีให้แก่ตนเอง ยิ่งเดินไปก็ยิ่งรู้.

,, ที่ ๑๓. ผู้เดินทาง คือ คนที่ไม่มีอวิชชามากเกินไป ไม่ติดอยู่ในวัฏฏะมากเกินไป.

,, ที่ ๑๔. อุปสรรค หรือมารในการเดินทาง.

,, ที่ ๑๕. ตัวตน และของตน หมายความว่า ตัวตนและของตนนี้คืออะไร ในความหมายที่มีอยู่มันคืออย่างไร ในความหมายที่ไม่มีอยู่เลยมันคืออย่างไร พูดอยู่ในสองแง่.

,, ที่ ๑๖. เรื่องโลกธรรม.

,, ที่ ๑๗. เรื่องกามารมณ์.

,, ที่ ๑๘. เรื่องการชนะ.

,, ที่ ๑๙. เรื่องการศึกษา.

,, ที่ ๒๐. เรื่องการดำรงชีวิต.

,, ที่ ๒๑. เรื่องการหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์.

,, ที่ ๒๒. การได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้.

หัวข้อ นี่สำคัญเหมือนกัน ถ้าเกี่ยวกับการโฆษณา ถ้าให้ชื่อให้หัวข้อที่น่าสนใจ คนก็สนใจจะพึ่ง นี้สำคัญ. คุณจะต้องจดจำหัวข้อไว้ให้ดี ๆ โดยเฉพาะหนังสือที่จะไปพิมพ์ขาย ต้องให้ชื่อให้ดี จะทำให้เกิดสนใจแก่คนที่เห็น.

เอาละ เป็นอันว่า เราก็ปิดโรงเรียนวันสุดท้ายนี้ เก็บเอาไปศึกษาให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำกันได้ทุกองค์ ทุก ๆ ท่าน.

หมายเหตุ : ยังมีข้อความที่เป็นโอวาท แก่นักศึกษาชุดนี้ที่มาเพิ่ม, และเมื่อลากลับอีก ๓ ครั้ง ได้นำไปพิมพ์รวมไว้ในหนังสือธรรมโฆษณ์ เล่มที่มีชื่อว่า "**ชุมนุมโอวาทและปราศรัย**". – ผู้จัดพิมพ์.

พิมพ์ที่กรุงเทพการพิมพ์ ๑๔๐ ถนนบ้านดินสอ กรุงเทพฯ โทร. ๒๒๒๔๗๙๐
นายเผด็จ จิระสานต์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๘/๒/๒๐